

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**KİMLİK POLİTİKALARINI KESİŞİMSELLİK
KAVRAMI ÜZERİNDEN YENİDEN DÜŞÜNMEK**

Aziz ARDIÇ
2501170173

TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. Nedim YILDIZ

İSTANBUL - 2020

ÖZ
KİMLİK POLİTİKALARINI KESİŞİMSELLİK KAVRAMI
ÜZERİNDEN YENİDEN DÜŞÜNMEK
Aziz ARDIÇ

Bu tez temel olarak kesişimsellik kavramına odaklanarak kimlik temelli politikalara yönelik eleştirel yaklaşıma katkı yapmayı amaçlamaktadır. Diğer bir deyişle, kimlik politikaları çalışmalarındaki başlıca teorik yaklaşımlara (ikilik, tanınma ve koalisyon) kesişimsellik bağlamında odaklanır. Kesişimsellik ile birlikte cinsiyet, sınıf, ırk, milliyet ve cinsel yönelim gibi farklılık kategorilerinin eşzamanlı ve karşılıklı etkileşimi görünür kılınmıştır. Kesişimselliğin kimlik politikaları çalışmalarında ve onun eleştirisinde kullanışlı bir araç olabileceğini iddia ediyorum.

Anahtar Kelimeler: Kimlik politikaları, ikilik, tanınma, koalisyon, kesişimsellik

ABSTRACT
RETHINKING IDENTITY POLITICS THROUGH THE
CONCEPT OF INTERSECTIONALITY
Aziz ARDIÇ

This thesis mainly aims to contribute to the critical approach to identity-based politics by focusing on the concept of intersectionality, i.e. focuses on the major theoretical approaches (dichotomy, recognition and coalition) of the study of identity politics in the context of intersectionality. In conjunction with intersectionality, simultaneous and mutual interactions between categories of difference (e.g., gender/sex, class, race, nationality and sexual orientation) have been made visible. I argue that intersectionality can be a useful tool in identity politics works and its criticism.

Keywords: Identity politics, dichotomy, recognition, coalition, intersectionality

ÖNSÖZ

School of Oriental and African Studies'ta öğretim görevlisi Jenny Barrett'in politik modülünü verdiği "problems of explanation and interpretation" adlı dersin 20 Mart 2019 tarihli "standpoint epistemologies" temasında bulunma şansı yakaladığımda, Patricia Hill Collins, Donna Haraway, Sandra Harding, Nancy Hardsock ve Denise Riley gibi yazarların özellikle öznel deneyimlerin özneyi ve onun dünyasını anlamada etkili bir başlangıç noktası ve doğrudan bilgi kaynağı olarak kabul eden epistemolojik kavrayış ile karşılaştım. Dünyayı algılamada, yorumlamada ve onunla girdiği etkileşimde görüş noktalarının (standpoints) etkisi ve öznelerin bu noktalarda konumlandırılışına etki eden politik süreçleri birlikte düşündüğümde "kimlik politikaları" konusu giderek daha ilgi çekici gelmeye başlamıştı. Fakat feminizm gibi her bir görüş noktası teorisinin karmaşık ve çoklu iktidar ilişkilerini çözümlemedeki kısmi etkisi düşünüldüğünde, asıl problem giderek bunların nasıl bir arada toplanacağı ya da birlikte ele alınabileceğine dönüşüyordu. Bununla birlikte ikili karşıtlığa dayanan ve toplumsal ayrımcılıkları ve ayrıcalıkları her biri homojenleştirilmiş iki kutup arasında dağıtan olası indirgemeciliği de göz ardı etmemek gerekiyordu. Bu noktada siyah feminizmin öncülük ettiği kesişimsellik (intersectionality) kavramının üstlendiği rolü fark etmem sonucu, kimlik politikaları ve kesişimselliğin bir tez çalışmasında bir araya getirilmesi gerektiğini düşündüm.

Öncelikle çalışmada ismi geçen tüm düşünürlere, daha sonra çalışma sürecini disipline eden tez danışmanım Prof. Dr. Nedim Yıldız'a, her zaman koşulsuz destekleriyle ve fedakarlıklarıyla yanımda olduklarını hissettiren annem Sakine Ardiç, babam Mustafa Ardiç ve kardeşlerim Serpil Ardiç ve İbrahim Ardiç'a, desteklerinin yanı sıra esirgemedikleri entelektüel birikimleri ve dostlukları için haklarını teslim edemeyeceğim Ahmet Gökçeoğlu, Tijen Öz-Gökçeoğlu ve Alara Gökçeoğlu'na, çok değerli Naz Çelebi'ye, hocam Ali Kalkan'a, inancı ve desteğiyle sevgili Nilda Arslan'a bu çalışmanın ortaya çıkabilmesindeki destekleri için teşekkür ederim.

İSTANBUL, 2020

AZİZ ARDIÇ

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	ii
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ.....	iv
İÇİNDEKİLER	v
TABLolar LİSTESİ.....	vi
KISALTMALAR LİSTESİ.....	vii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM KİMLİK POLİTİKALARI

1.1. İKİLİK POLİTİKALARI: CİNSİYET VE İRK ÖRNEKLERİ.....	7
1.2. TANINMA POLİTİKALARI: MİLLİYET VE LGBTI+ ÖRNEKLERİ	16
1.3. KOALİSYON POLİTİKALARI: ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK VE QUEER ÖRNEKLERİ	22

İKİNCİ BÖLÜM KESİŞİMSSELLİK KAVRAMI

2.1. KAVRAMIN ARKA PLANI.....	28
2.2. KİMBERLE CRENSHAW’IN KESİŞİMSSELLİK KAVRAMI.....	33
2.3. ELEŞTİRİLER	39
2.3.1. Kiyerarki	41
2.3.2. Kategoriler Problemi.....	45

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM KİMLİK POLİTİKALARI VE KESİŞİMSSELLİK KAVRAMI

3.1. İKİLİK POLİTİKALARI ELEŞTİRİSİ.....	50
3.2. TANINMA POLİTİKALARI ELEŞTİRİSİ	57
3.3. KOALİSYON POLİTİKALARI ELEŞTİRİSİ.....	63
SONUÇ.....	70
KAYNAKÇA	78

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 2.1: Patriyarkal Yunan Demokrasisi.....44

Tablo 3.1: Siyaset Biliminde İrk, Cinsiyet, Sınıf ve Diğer Farklılık Kategorilerinin İncelenmesindeki Yaklaşımlar Arasındaki Konseptüel Farklılıklar.....65

KISALTMALAR LİSTESİ

A.e.	: Aynı eser
A.g.e.	: Adı geçen eser
Bkz.	: Bakınız
Çev/Trans.	: Çeviren
Ed.	: Editör
S.	: Sayfa
Vb./Vs.	: Ve benzeri

GİRİŞ

Yaklaşık yarım asırdır politikada kimliğin rolüne ve önemine dair çok az değinilmemiş nokta bulunmaktadır. Kimlik politikalarına dair bir tez çalışmasını diğerleri arasından görünür kılabilecek ya da en azından diğerleri kadar başarılı ve özgün kılacak olanaklar da bu nedenle oldukça kısıtlayıcıdır. Oysa kimlik ve politika, siyaset bilimi ve beşerî bilimlere göre felsefe açısından oldukça sorunlu kavramlardır. Bundan dolayıdır ki felsefenin konuya dahil olmasıyla birlikte, daha yakın zamanlarda, politikanın yapısı ve işleyişi içinde kimliğin konumuna yönelik eleştirel yaklaşım ihtiyacı -ve belki de görevi- gözlemlenebilmektedir. Bununla birlikte bu eleştirel yaklaşım, kimliklerin aynı zamanda birer potansiyel örgütlü politik yapılanmalar olarak özellikle politik rasyonalitenin yeni öznelere konumuna getirilmesine yöneliktir. Michel Foucault'un felsefenin artık bilimsel aklın yetersizliğini gidermeye çalışmadığını fakat onun rolünün politik rasyonalitenin aşırı güçlerini gözlem altında tutmak olduğu görüşü, en genel hatlarıyla birlikte felsefenin kimlik politikalarına dair eleştiriler yaklaşımının anlaşılmasına yardımcı olabilir.¹ Bu çalışma, böyle bir eleştirel yaklaşımın ürünü olarak, kimlik temelli politikaların yanı sıra bu politikaları şekillendiren politik rasyonalitenin söylemlerinin açığa çıkartılması amacını taşımaktadır.

Son zamanlarda kimlik ve politika arasındaki ilişkinin nasıl kurgulandığına dair eleştirilerin dikkate değer bir bölümü aynı zamanda bu çalışmanın da odağına aldığı kesişimsellik kavramı etrafında şekillenmektedir. Kesişimsellikle birlikte bir kimliğin, örneğin bir toplumsal cinsiyet kimliğinin, öznenin kendisini temsil edebileceği bir süreklilik alanı olduğu ve bir kimliği temel alarak verilen özgürleşme mücadelesinin maduniyetten ve baskılanmadan kurtulmanın en etkili ve belki de tek yolu olduğuna dair varsayımların geçerliliğini sorgulayan pek çok yaklaşım bulunmaktadır. Fakat kesişimselliği diğer yaklaşımlardan ayıran en önemli nokta, muhtelif toplumsal kategorilerin politik, kültürel, hukuki ve dilsel alanlarda inşa edilme sürecindeki eşzamanlı ve çoklu etkileşimlerinin göz ardı edilmesine yönelik

¹ Michel Foucault, **Özne ve İktidar**, Çev. Işık Erdügen, Osman Akınhay, İstanbul, Ayrıntı, 2005, s.26.

getirdiği eleştiridir. Diğer bir deyişle kesişimsellik, toplumdaki grupları ayırt edici bir konuma yerleştirmeyi ve bu gruba mensup üyeleri birbirleriyle ilişkilendirmeyi sağlayan toplumsal cinsiyet, ırk ya da sınıf gibi farklılık kategorileri arasındaki karmaşık ilişkilerin açığa çıkartılması ile ilgilenir. Bununla birlikte, bu ilişkilerin ürünü olan farklı kesişim noktalarının analiz edilmesinin ayrımcılık gibi yapısal eşitsizlik deneyimlerinin anlaşılmasına katkı sağladığı düşünülmektedir.

Kimlik kavramının bu çalışma açısından ne anlam ifade ettiği ve dahası kimlik politikalarına yönelik genel yaklaşımın ne yönde olacağını giriş bölümünde vermek yerinde olacaktır. Kimlik politikalarını yalnızca belirli iktidar ya da direniş noktaları üzerinden ve tek bir teorik zeminde anlamaya çalışmak yerine, farklı kimlik politikalarının ontolojik, epistemolojik ve etik yönelimleri konusunda soru işaretleri bırakarak ilerlenecektir. Konuyu bu formatta sunmak, politik praksise zemin hazırlayan düşünürlerin dahi sıkça kullandığı “kimlik” kavramının neye işaret ettiği, nasıl bilinebileceği ya da etik değerler konusunda uzlaşım sağlayamamasıyla yüzleşmek açısından gereklidir. Yine de eğer yalnızca kimliğin kapsayıcı bir tanımını baştan vermek gerekirse, bu çalışma açısından en az kusurlu olan Jean-Luc Nancy’ye ait tanım tercih edilebilir: “kendini tanımlayan kendilik”.² Bu tanımla mevcut çalışma açısından şu şekilde yorumlamak mümkündür: Düşünsel bir sürece ve bir öz-bilinç eylemine işaret etmesiyle, kimliği kendilik bilincine sahip öznenin ne tam olarak dışında bir yerde konumlandırır ne de kimlik ve ona sahip olduğu düşünülen kendilik arasında özsel ilişki kurar. Bu noktada kimliği tanımlamak, düşünce üzerine düşünen felsefi öznenin, kendini tanımlaması üzerine bir tanımlama süreci olarak ifade edilebilir. Dolayısıyla kimliğin bu tanımla birlikte kimlik kavramı, üzerinde düşünülmeye başlandığı andan itibaren sorunlaşan ve yeni bir forma bürünen bir şey olarak, hiçbir zaman salt gerçekliğine ulaşamayan bir olumsuzluk kazanır. Aynı zamanda kimlik politikalarının, kendilik bilincine sahip olduğu düşünülen bir öznenin kendini tanımlama sürecine dolaylı olarak etki eden politikalar olarak kavranmasını sağlar. Bu noktada kimlik politikaları; kimlikleştirme, özneleştirme ya da bir kendiliğin kendi varlığına yönelik bir tanımlama sürecine girmesini ve bu süreç

² Jean-Luc Nancy, **The Birth to Presence**, Stanford University Press, 1993, s.10.

sonucunda belirli bir kendilik kavrayışını yine kendisinden hareketle temsil etmesini sağlama gibi amaçlarla tasarlanan farklı politik-stratejiler bütünüdür.

Çalışmanın birinci bölümünde, farklı kimlik politikalarının teorik bir matrisi sunulacak; sırasıyla ikilik, tanınma ve koalisyon olarak adlandırılan bu kimlik politikalarının dayandırıldığı teorik temellere ilişkin sorgulamalarda bulunulacaktır. İkilik politikaları, yapısalcılık teorisi bağlamında ikili karşıtlık ilkesiyle birlikte anlaşılabilir. Özellikle Ferdinand de Saussure'un dilbilimsel çalışmalarından sonra, bir yanıyla kendisini var eden birçok farklı alt sistemden oluşan fakat diğer yanıyla da bir işlemler ya da ilişkiler bütünü olarak karşımıza çıkan "yapı" kavramını merkeze alan, aynı zamanda işlemler yapının yasasına bağlı olduğundan dolayı bu yasayı bulmak için yine yapının kendisini inceleyen ve en temelinde parça ve bütünden hareket ederek bu parçaların bir araya gelmesi ile bütünün kavranmasını amaçlayan "yapısalcılık" teorisinin temel kavramlarından birisi de ikili karşıtlıklardır. Daha sonra Jacques Derrida'nın "yapıbozumculuk" olarak adlandırılan yapısalcılık eleştirileri, ikilik politikaları bağlamında sunulacaktır. Tanınma politikaları bölümünde, modern paradigmanın ikilik politikalarına karşı gelişen ve eleştirel paradigmada anlam kazanan "tanınma" kavramı merkezde bulunur. Eleştirel düşüncenin başaktörlerinden Friedrich Hegel'in çağdaş politik düşünceye en kalıcı katkılarından birisi onun köle-efendi diyalektiğinin mantığından söz ederken başvurduğu "tanınma" (recognition) kavramıdır.³ Hegel'in ana önermesi, Özbilincin (Selbstbewusstsein) ancak tanınan bir şey olarak var olduğudur. Hegel, bu tanınma devrinde öznenin başka bir özbilinçli özneye ihtiyaç duyduğunu, karşılıklı olarak birbirlerini tanıyarak kendilerini tanıdıklarını belirtir. Fakat bu tanınma süreci aynı zamanda bir ölüm-kalım kavgası, tehlikeli bir mücadele sürecidir ve tanınma her iki tarafın da eşit şekilde birbirlerini tanıması ile sonuçlanmaz. Birinin özü kendi için olmak olan bağımsız bilinçken (efendi), ötekinin özü ise bir başkası için yaşamak ya da olmak olan bağımlı bilinçtir (köle).⁴ Günümüzde çeşitli bağlamlarda ve farklı tanımlarla karşımıza çıkan tanınma

³ Glen S. Coulthard, "Subjects of Empire: Indigenous Peoples and the 'Politics of Recognition' in Canada", *Contemporary Political Theory*, 6.4, 2007, s.437-460.

⁴ Georg Wilhelm Friedrich Hegel, **Tanın Görüngübilimi**, Çev. Aziz Yardımlı, İstanbul, İdea Yayınları, 2011, s.122-126.

kavramı, çoğunlukla kimlik oluşumunu diyalojik ekseninde ve kimlik politikalarını eleştirel biçimde ele alırken başvurulan temel araçlardan birine dönüşmüştür. Son olarak postmodern paradigma içerisinde konumlandırılabilir ve “farklılık” kavramının merkeze alındığı koalisyon politikalarına yer verilecektir. İlk bölümde bu politikalar kapsamında sunulacak düşünsel tartışmalar yalnızca teorik zeminlerde şekillenmemekte fakat aynı zamanda sürekli olarak kamusal alanlarda da yankı bulmakta ve pratik edilmektedir. Bundan dolayı bu politikaları daha anlaşılır kılmak ve tartışmaların ciddiyetini kavrayabilmek açısından kimlik politikalarının her birinin kavramsal araç gereçleri kullanılarak iki farklı örnek sunulacaktır. İkili politikalarında cinsiyet ve ırk, tanınma politikalarında milliyet ve LGBTI+ ve son olarak koalisyon politikalarında çokkültürlülük ve quere politikaları örneklerine yer verilecektir.

İkinci bölüm, kesişimsellik kavramının arka planını, ilk tanımını ve eleştirilerini sunmaktadır. Kısa zamanda geniş bir alana yayılan ve fakat üzerinde uzlaşılmış net bir tanımlanmadığından dolayı kafa karışıklığına sebebiyet verebilen bu kavramın arka planını anlamak için, 20. Yüzyılda ortaya çıkan feminizm ve Marksizm gibi eleştirel düşünce akımlarına yönelik eleştirilerin sunulmaya başlandığı geç dönemin bir ürünü olan Combahee River Collective’in 1977 tarihli bildiri metninin üzerinde durmak gerekir. Çünkü daha sonra kesişimsellik kavramının doğuşuna güçlü etkisi olan bu bildiri, kimlik temelli politikaların kişilerin öznel deneyimlerini ve özneler arası iktidar ilişkileri biçimlendiren güçlü etkisini vurgulaması ve daha da önemlisi iç içe geçmiş baskı sistemlerinin eşzamanlı işleyişi ve etkileşimini bütünlük olarak analiz etme fikrini ilk olarak açık şekilde dile getirmesi bakımından tarihi öneme sahip bir metindir. Daha sonra, ilk olarak 1989’da hukukçu Kimberle Williams Crenshaw’ın çalışmasında tanımlanan kesişimsellik kavramı, hemen ardından bir sonraki yıl aynı isim tarafından yapısal, politik ve temsili kesişimsellik olarak üç farklı inceleme alanına ayrıştırılmıştır. Hemen ardından toplumsal kurumlar, özgürleşme hareketleri, kültürel pratikler ile birlikte farklılık kategorilerinin kendi arasındaki eşzamanlı ve karmaşık etkileşimi ve bu etkileşimin yarattığı sonuçları ifade eden kesişimsellik kavramına yöneltilen eleştiriler iki alt başlıkta sunulacaktır. Bu eleştiriler daha çok bu kavramın boşluklarını doldurmaya veya eksikliklerini tamamlamaya

yöneliktir. İlk eleştiri Elisabeth Schüssler Fiorenza’ya ait kiyerarki kavramıyla birlikte ele alınacaktır. Baskı ve ayrımcılığa uğrayan kesişimsel kimliklerin deneyimlerini merkeze alarak şekillenen kesişimsellik kavramına karşın, kiyerarki kavramıyla birlikte imtiyazlar problemine ve tahakkümün kesişen yapılarına da dikkat çekilebilmiştir. Benzer bir eleştiri daha sonra Patricia Hill Collins tarafından “tahakküm matrisi” adıyla dile getirilmiştir fakat Fiorenza’nın eleştirileri hiyerarşi olgusunu reddetmesiyle Collins’in eleştirilerinden ayrışır. İkinci eleştiri incelenen kategorilerin belirsizliği, hangi kategorilerin kesişimsellik araştırmaları için en uygun ve önemli olduğu ve bu kategorilerin neye göre sınırlandırılması gerektiği gibi birçok tartışma içerir. Kategoriler problemi olarak adlandırılan bu tartışmalarda, özellikle Judith Butler’ın toplumsal cinsiyet kategorisi üzerine getirdiği eleştirilere yer verilecektir.

Son olarak üçüncü ve aynı zamanda bu çalışmanın hedeflediği tartışmaların bulunduğu son bölümde, ilk bölümde ele alınan kimlik politikalarının her birinin kesişimsellik kavramının ardından eleştirel olarak nasıl yorumlanabileceğine yönelik sorgulamalarda bulunulacaktır. Sırasıyla ikilik, tanınma ve koalisyon politikalarının kendine özgü kavramsal araç ve gereçleri ile kesişimsellik kavramı arasında hangi noktalarda ayrışmaların ve yakınlaşmaların olduğu veya olabileceği ve en önemlisi bu kavramın süregelen tartışmalara yeni bir soluk kazandırma olanağı gün yüzüne çıkarılmaya çalışılacaktır. Kesişimselliğin temellerini atan siyah feminizmin ikili karşıtlıklar üzerine kurulu anlatıları neden ve nasıl reddettiği ve daha da önemlisi özellikle bir anlatıyı reddetmenin anlamı üzerinde durmak, ikilik politikalarına karşı kesişimsellik eleştirilerinin anlaşılmasında oldukça etkili olacaktır. Daha sonra tanınma politikalarında tanınma mücadelesi içindeki tarafların homojenleştirilmesi ve her bir tarafın kendi içindeki iktidar ilişkilerini maskeleyişine yönelik kesişimsellik eleştirileri sunulacaktır. Aynı zamanda, yasanın kendisinin yasa koyucu ve yasanın öznesi arasındaki tanınma ilişkisine göre nasıl biçimlendirildiği sorgulanacaktır. Son olarak, kimlik temelli politikalardan vazgeçmek istemeyen kesişimsellik ile koalisyon politikalarının yakın ilişkisiyle çalışma tamamlanacaktır. Kimlikleri birer koalisyon alanı olarak nasıl ve neden yeniden kavramsallaştırılması gerektiğine yönelik argümanlarına burada yer verilecektir.

Bu çalışmanın önemi yalnızca kimlik politikalarının teorik temellerinin açığa çıkartılmasında ve bu politikalara karşı kesişimsellik eleştirilerinin anlaşılmasında değil fakat aynı zamanda öznenin özdeşünümüyle veya kendilik bilinci aracılığıyla varmaya çalıştığı kendilik etiğini oluşturma mücadelesinin enstantanelerini yakalamasında ve beraberinde “kendini özgür kılmanın” ne denli ciddi, somut ve daha da önemlisi yerinde saymayan ve imkansız olarak nitelenemeyecek en temel politik meselelerden birisi olduğunu savunabilmesindedir. Böyle bir savununun ilk adımı, aynı zamanda bu tezin amacı, ancak tarihsel süreç ve koşullarda birtakım konumlandırılmalar ve ilişkilendirmeler yoluyla inşa edilen kimlikleri ve aralarındaki eşitsiz ilişkileri bir öze veya hakikate sığınmadan problemleştirebilmektir. Bununla birlikte, özgürlüğü ne Prometheus gibi bir kurtarıcının elindeki ateş kıvılcımı ne de basitçe bir ahlak problemi olarak görmek fakat varoluşun bir parçası veya estetiği olarak kavrayabilmektir. Böylece varoluş kipleri olarak adlandırılabilir şeylerle özgürlük tahayyülleri arasında, kendiliğin kendini tanımladığı ve eylem alanını biçimlendirdiği örtük bir kodlama alanı varsayılır. Bu alanın özelliği özneyi parçacıklara ayırıp ona tam olarak kim olduğunu buyurmak ve ardından onu bir retorik aracı olarak kullanmaktır. İşte bu çalışma boyunca tam olarak böyle bir alanın incelenmesiyle meşgul olunacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KİMLİK POLİTİKALARI

1.1. İkilik Politikaları: Cinsiyet ve Irk Örnekleri

Kimlik kavramına ve özellikle bu kavramın politik mevcudiyetine yönelik çalışmalarda birçok uzlaşmaz nokta bulunabilmesine rağmen, kimlik eksenli politikalar günümüzde güçlü bir şekilde uygulanmakta ve yaygınlığını sürdürmektedir. Diğer yandan ileride göreceğimiz üzere, farklılık kategorilerinin ve kimliklerin dayandırıldığı teorik temellerin post-yapısalcı teorisyenler tarafından bozuma uğratılmasının ardından, henüz kimlik politikalarını aşacak şekilde kimlik sonrası (post-identity) olarak adlandırılan veya başka türlü bir politikanın uygulanmasına yönelik bir adım atılabilmiş değildir. Bunun iki anlamı olabilir: ya kimlik sonrası politikalara geçişi sağlayacak düşünsel zemin üzerinde durulabilecek sağlamlıkta değildir ya da özellikle koalisyon politikalarında görüleceği gibi sınırları ortadan kaldıran; farklılığı, akışkanlığı, etkileşimi yadsımayan ve kimliği sürekli inşa halinde tanımlayan politikalar, kimlik politikalarının kendisini ortadan kaldırmaya yönelik değil fakat yalnızca kimlik politikalarının içindeki geleneksel olanın, iki kutuplu ve özcü kimlik sistemlerinin problemleştirilmesi ve aşılmasına yöneliktir. Bu nedenle kısaca kimlik eksenli politikaların en azından bir süre daha bu konuya ilgi duyan araştırmacıları yoğun şekilde meşgul edeceği söylenebilir. Diğer yandan “kimlik politikaları” kavramıyla, günümüzde daha çok imtiyaz tanınan kimliklere karşı, marjinalleştirilen kimliklerin uğradığı ayrımcılığın ortadan kaldırılmasına yönelik çeşitli hareketlerde karşılaşılır. Bunun ilk örneklerinden Combahee River Collective, kimlik politikalarının ayrımcılığın, maduniyetin ve baskının kaynağı olduğunu vurgulamış ve çözümün ise yine ayrımcılığa uğrayan grubun ortak deneyimlerini açığa çıkartan ve vurgulayan bir “kimlik bilinci oluşturmakla” mümkün olacağını dile getirmiştir.⁵ Bu bağlamda kimlik politikaları, yalnızca iktidar ilişkilerini şekillendiren

⁵ Combahee River Collective ile ilgili ayrıntılar kesişimsellik kavramının arka planının ele alındığı ikinci (2.1.) bölümünde sunulacaktır.

otoritelerin değil fakat bu ilişkilere karşı direnen ötekilerin de kullanabileceği bir politik-strateji olarak görülebilir.

Her ne kadar yoğun eleştirilere maruz kalsa da günümüzde kimlikler sabit, tutarlı, tamamlayıcı ve bölünemez ikilikler şeklinde tanımlanma eğilimindedirler. İlk olarak bu tanımlama sürecinin arkasında yatan “ikilik politikalarının” ele alınması, diğer kimlik politikalarının getirdiği eleştirilerin ve çözüm önerilerinin daha iyi anlaşılabilmesine olanak tanır. İkinci ve üçüncü alt başlıklar altında sunulan bu eleştirel kimlik politikaları, ikilik politikalarının kutuplaştıran, dışlayıcı ve sınırlayıcı olarak değerlendirilen pratiklerine sürekli olarak meydan okuma eğilimindedirler. Burada odaklanacağımız problem genel olarak şu şekilde ifade edilebilir: kimlik politikaları içinde geleneksel boyuta taşınan ikilik politikalarının aşılması mümkün müdür ve eğer mümkünse böyle bir aşma ne tür bir politik-stratejiyle mümkündür? Özellikle modern dönem ve yapısalcılık sonrası, ikili karşıtlıklarla inşa edilen kimlikler farklı düşünürlerce sorunlu, tahrip edici ve aşılması gereken önemli bir sorun olarak algılanmaktadır. Fakat bu aşmanın hangi stratejilerle mümkün olacağına dair üzerinde hemfikir olunan bir cevap üretilebilmiş değildir. Örneğin “tanınma” olarak adlandırılan kimlik politikaları özellikle madun edilen ve ezilen gruplara odaklanarak bu kimliklerin tanınan ve imtiyaz sahibi diğer kimlikle eşit konuma getirilmesi gerektiğini savunmaktadır. “Koalisyon politikaları” ise çözümün aynılık ya da benzerlik ilkesine dayanan belirli kimlikler etrafında örgütlenerek değil, fakat baskı ve ayrımcılığı ortadan kaldırmak amacıyla farklılıklarla bir şekilde yüzleşerek birlikteliğin sağlanmasıyla mümkün olacağını ileri sürer. Diğer bir görüş ise, kimlik temelli politikaların bütünüyle ortadan kaldırılması ve kimliğin yapısının sürekli olarak bozuma uğratılması gerektiğidir.

Kimlik politikaları üzerine çalışmaya yönelik bir girişim ilk olarak, toplumdaki farklılıkların temeli olarak kabul edilen toplumsal cinsiyet, sınıf, ırk, yaş, etnisite ve cinsel yönelim gibi farklılık kategorilerini ve onları sabitleyen, sınıflayan ve ilişkilendiren ikilikleri anlamayı zorunlu kılar. Diğer türlü, bu farklılıkları ve ikilikleri tüm kültürleri kapsayan evrensel olgular olarak işe koyulmak, çalışmayı en başından baltalayacak bir dogmatikliğe teslim olmaya neden olabilir. Judith Butler, kimliğe dair

çağdaş felsefi söylemlerin epistemolojik bir mirası olarak, “ben” ve “öteki” ikili karşıtlığına dikkat çeker ve bu karşıtlığı bir dizi imleme pratiği içinde yer alan “stratejik bir hamle” olarak yorumlar. Buradaki ‘ben’ bu karşıtlık içinde ve onun üzerinden kurulur. Bu ikiliği kuran söylemsel mekanizmanın gizlenmesiyle de bu karşıtlık bir zorunluluk olarak şekleleştirilmiş olur.⁶ Butler’ın sözünü ettiği söylemsel mekanizma, Michel Foucault’nun ele aldığı süreksizlik, kopukluk ve eşik gibi problemlerin merkezinde özellikle söylemlerin, nesnelerin, ifade biçimlerinin, kavramların ve stratejilerin oluşumunu incelerken karşımıza çıkar. Foucault, özellikle nesnelerin oluşumunu ele alırken, onların doğuşlarını, sınırlanmalarını ve “özelleştirme kafeslerini” içeren var oluş düzenini bir söylem düzeni olarak açıklar. Diğer bir ifadeyle bir “söylem nesnesi” (object of discourse) incelemesine girişir. “Özelleştirme kafesleri” olarak adlandırdığı ise, bir söylemin nesnelerini birbirinden ayırdığımız, birbirinin karşısına koyduğumuz, birbirine bağladığımız, yeniden grupladığımız, tasnif ettiğimiz ve birbirinden türettiğimiz sistemlerdir. Diğer yandan bir söylem nesnesinin ortaya çıkması belirli tarihsel koşullarda çeşitli ilişkileri (kurumlar, ekonomik ve sosyal süreçler, davranış biçimleri, ilke sistemleri, teknikler, sınıflama tipleri ve belirginleştirme biçimleri arasındaki) gerekli kılar.⁷

Gayatri Spivak, dikkat edilmesi gereken noktanın ikili karşıtlıkların sadece entelektüel bir strateji değil, fakat her durumda merkezileşme ve buna bağlı olarak marjinalleşme olanağının koşulu olduğunu belirtir.⁸ Spivak’ın eleştirirken kendisinin de marjinal-merkezi ikili karşıtlığıyla belki de istemsizce sığındı bu ikili karşıtlıklar, her ne kadar olumsal bir imleme pratiği olarak düşünölseler dahi, aşağıda cinsiyet kategorisi örneğinde daha net şekilde göröleceğı üzere yaşamın her alanını kuşatan, sınırlayan ve gözetken iktidar alanını kırılması zor bir biçimde şekillendirir. İkili karşıtlıklara toplum içinde kurumsallaşmış kimlikler üzerinden dişi-er, kadın-erkek, düz-eşcinsel, yoksul-zengin, vatandaş-yabancı, çocuk-yetişkin, sağlam-engelli veya beyaz-siyah karşıtlıkları örnek olarak verilebilir ve bu ikili karşıtlıkların bir arada

⁶ Judith Butler, **Cinsiyet Belası: Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi**, Çev. Başak Ertür, İstanbul, Metis Yayınları, 2008, s.236.

⁷ Michel Foucault, **Bilginin Arkeolojisi**, Çev. Veli Urgan, İstanbul, Birey Yayıncılık, 1999, s.56-69.

⁸ Gayatri Chakravorty Spivak, "Explanation and Culture-Marginalia", **Humanities in Society**, 2.3, 1979, s.201-221.

tutulmasına imkan veren farklılık kategorileri de (biyolojik cinsiyet, toplumsal cinsiyet, cinsel yönelim, toplumsal cinsiyet, toplumsal sınıf, merkezi siyasal sistem, yaş, engellilik, renk gibi) kendi aralarında kültürel-biyolojik gibi ikili karşıtlıklara dayandırılabilir. Peki bir kendiliğin kendisini ve kendisi olmayanı tanımlamasında etkili olan kimlikleri düzenleyen, ayıran, gruplandıran, ilişkilendiren, sabitleyen, hukuksal düzenlemelerden toplumsal ilişkileri şekillendiren ahlaki sistemlere kadar sirayet eden bu belirleyici ve disipline edici ikilikler ve dayandırıldığı teorik temeller hakkında ne tür çıkarımlar yapılmaktadır?

Bu noktada üzerinde durulacak kilit kavram, ilk olarak yapısalcılık içinde anlam kazandırılan “ikili karşıtlıklar” kavramıdır. Bu kavram bir dilin, kültürün ve genel olarak olgunun ussallaştırılması (rationalization) ve çözümlenmesi için farklı disiplinlerde uygulanan bir teknik, sistem ya da düşünüş biçimi olarak kullanılır. İkili karşıtlıklar kavramı ilk olarak ve en ilkel haliyle yapısalcılığın kurucu ismi kabul edilen dilbilimci Ferdinand de Saussure’un, şeylerin anlamının açığa çıkartılmasının temelinde yatan bir ilke olarak kullanılmıştır. Saussure, “dildeki bir ögenin değerini, öbür ögelerin tümüyle kurduğu karşıtlık ilkesinden aldığı” belirtir.⁹ Kendisi de dil olgusunu kendi içinde bir takım ikili karşıtlıklarla yapılarına ayırmadan önce, dilin kendi anlamını böyle bir karşıtlık ilkesinden çıkarır: Dilyetisinin bireysel yanı olan, ikincil bir önem taşıyan, fiziksel nitelikli söz (parole) ile, onun aksine toplumsal nitelikli, bireyden bağımsız ve birincil öneme sahip dil (langue) arasında birbirlerine karşıt olan ikili ayırım getirir.¹⁰ Böylelikle nesneleştirilebilen somut nitelikli dil, kendi ögeleri arasındaki bağıntılarla incelenebilir ve düzeni keşfedilebilir bir olgu olarak karşımıza çıkar (ussallaştırılır). Bu ögeleri ve kendi arasında kurdukları bağıntıları, “göstergeler dizgesi” olarak adlandırır. Daha sonra dilbilimi açacak şekilde geniş bir bağlama yerleştirdiği göstergeleri, gösteren ve gösterilen olarak kendi arasında ikili bir karşıtlığa uğratar ve elde ettiği diğer ikili karşıtlıklarla (eşsüremlilik ve artsüremlilik gibi) çalışmasını sürdürür.¹¹ İkili karşıtlıklar, yapısalcılık metodolojisi olarak kısa

⁹ SAUSSURE, Ferdinand de Saussure, **Genel Dilbilim Dersleri**, Çev. Berke Vardar, İstanbul, Multilingual, 1998, s.137.

¹⁰ A.e., s.38.

¹¹ A.e.

zamanda diğer disiplinlerde de etkin şekilde kullanılmaya başlar. Örneğin yapısalcı antropolog Claude Levi-Strauss ikili karşıtlıkları genel olarak insanın düşünce sisteminde bilgiyi organize etmek ve aktarmanın ötesinde, kendilerini ve kendilerini çevreleyen dünyayı anlamak için başvurulmuş yapısal bir sistem olarak kabul eder. Bu ikili karşıtlıktan oluşan kaçınılmaz yapısal sistem, kendisini en somut biçimde toplumsal kurumları ve ilişkileri düzenleyen dil örüntüsüyle, örneğin sesbirimlerle açığa çıkartarak iki terimli bir sınıflandırmayla gösterir; tek-çok, ölüm-yaşam, açık-gizli, ağır-hafif, barış-savaş veya sağ-sol gibi.¹²

Jacques Derrida, ikili karşıtlıklar üzerinde temellendirilmiş ve açıklanmaya çalışılmış tüm yapıların, yine kendi mantığı içinde bir teknikle bozuma uğratılabileceği tezini öne sürmüştür. “Yapıbozum” olarak adlandırılan bu teknik, batı metafiziğini ve düşünce sistemini temellendiren, özsel olmayan ve kendini sürekli yeniden inşa eden bu ikiliklerin sürekli olarak sınırlarını belirsizleştirme ve ortadan kaldırma ile iş görür: Derrida’ya göre varlık-yokluk, iyi-kötü, doğru-yanlış gibi klasik felsefi karşıtlıklarda, bir **vis-a-vis**’in¹³ barış içinde bir arada yaşamasıyla değil fakat şiddet içeren bir hiyerarşiyle ilgilenilir. İki terimden biri diğerini (aksiyolojik, mantıksal olarak vs.) yönetir ya da -diğerine karşı- üstünlüğü ele geçirir. Herhangi bir ikili karşıtlığı bozmak ise, her şeyden önce, “belirli bir anda” bu hiyerarşiyi altüst etmektir. Daha sonra nötralizasyona geçişi sağlayacak şekilde bu devrilmeyi göz ardı ederek kendiliğinden bozulacak ikiliği öylece bırakmak gerekir. Fakat önemli olan nokta, ikili karşıtlıklara dayalı hiyerarşi her zaman kendini yeniden tesis ettiğinden, bu işlemin bitmez tükenmez bir süreçte gerçekleştirilmesi gerektiğidir.¹⁴ Yapısal bir ikili karşıtlık ilişkisinde kurgulanmış olanın, asıl öge olan birinin yönetilen ve bağlı olan diğerini değillemesi (negation) yoluyla var olabilme imkanını yakaladığı da düşünülebilir. “Beyaz” karşısında konumlandırılan “renkli”, “insan” karşısında “hayvan” veya “heteroseksüel” karşısındaki “eşcinsel” kimliği kolay anlaşılabilirliği açısından ve konumuzla bağlantılı olarak örnek olarak verilebilir. Bu her üç örnekte de renkli, hayvan ya da eşcinsel olan “ikinci” ögeler, “birinci” ögenin değillemesinden türeyen

¹² Claude-Lévi Strauss, **Yaban Düşünce**, Çev. Tahsin Yücel, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1994.

¹³ Vis-a-vis: karşı karşıya duran, yüz yüze bulunan.

¹⁴ Jacques Derrida, **Positions**, Trans. Alan Bass, University of Chicago Press, 1981, s.41.

“beyaz olmayan”, “insan olmayan” ya da “heteroseksüel olmayan” imleri ile renk, animalia ve cinsel yönelim “birliklerinin” değillenen dışındaki tüm öteki öğelerini kendi içerisinde barındırırlar. Sonuç olarak muğlak, açık uçlu ve ikincil bir konumda kurucu ve öncelikli öğeyle asimetrik bir ilişki içine girerler. Böylelikle ikilikteki “öteki” öğenin kapsamı, ancak asıl öğenin değillenmesiyle birlikte açığa çıkartılabilir. Fakat karşımıza çıkan bir başka ve asıl problem, sabit konumlandırmadan, asimetrik ilişkilendirmeden ya da yapısının bozuma uğratılabilir olmasından ziyade, bu ikili karşıtlıkların bunca zaman toplumsal düzenlemelerde ve politikalarda nasıl meşrulaştırıldığı, bu asimetrik güç ilişkisinin nasıl sabitlenebildiği ve en önemlisi kendisini nasıl sürekli olarak yeniden inşa edebildiğidir.

İkili karşıtlıklara dayanan kimlik politikalarının en bilinen ve belirgin örneği şüphesiz biyolojik cinsiyet kategorisi ile ilgilidir. Ara-cinsiyetli (intersex, erdişi ya da hem yumurtalık hem de testisleri bulunan) doğan bebek vakalarının yönetimi konusunda kapsamlı çalışmalar ortaya koyan Suzanne J. Kessler, “The Medical Construction of Gender” adlı makalesinde doktorlar, ebeveynler, yönergeler ve en önemlisi toplumsal etkenlere dayanan politik bir sürece işaret eder. Kessler, “belirsiz” organlara sahip olmanın bebeğin sağlığı için zararlı olmadığı halde, bu bebeklerin ilk aylardaki rekonstrüktif cerrahi operasyonlar (genital düzenlemeler vs.), hormonal destekler ve seçilen cinsiyete uygun psikolojik bir “tedavi” sürecinden geçtiğini gösterir. Bu aşamalarda tıbbi ekip üyeleri, yalnızca cinsiyetin kültürel anlayışına dayanan belirli standart uygulamalara sahiptir. Genital belirsizlik, bu üyeler tarafından bebeğin biyolojik yaşamını değil fakat sözde kültürünü tehdit ettiği için “düzeltilir”. Cinsiyetle ilgili kararların alındığı yönergeler ise toplumsal cinsiyeti yeniden inşa etme sürecini ortaya koyar. Genel olarak, ikili biyolojik cinsiyetin bir kombinasyonu olarak doğan bebeklerin cinsiyeti belirlenirken, her iki cinsiyetten birinin seçenek olarak sunulmasında ısrar edilmektedir. Kessler, bu durumu şöyle açıklar:

“Dil ve imgeler, er ve dişi olmak üzere cinsiyetin doğallığı ve iki ayrı türden oluştuğuna dair spesifik bir görüşün oluşturulmasına ve sürdürülmesinde yardımcı olur. Cinsiyetin iki münhasır türden meydana geldiğine dair inanç, tıp camiası

tarafından biyolojinin zorunlu kılmadığı yadsınamaz fiziksel kanıtlar karşısında sürdürülmekte ve ebedileştirilmektedir.”¹⁵

Bu görüşü destekleyen pek çok çalışma bulunmaktadır. Bunlar arasında biyolog Anne Fausto Sterling tarafından ele alınan “The Five Sexes: Why Male and Female Are Not Enough” adlı çalışmada Batı kültürünün, yalnızca iki biyolojik cinsiyet olduğu fikrine derinden bağlı olduğu ifade edilir. Hukuk siteminin yanı sıra dil dahi diğer olasılıkları reddeder (İngilizcedeki she/he ve her/him ayrımı örnek gösterilir). Bu durumu “doğaya meydan okumak” olarak değerlendiren Sterling, biyolojik olarak dişiden (female) ere (male) aralıksız birçok derecelendirmeler olduğunu belirtir ve bu spektrum içinde en az beş ve belki de daha fazla biyolojik cinsiyet noktası belirlenebileceğini ifade eder. Yani ara-cinsiyeli (erdişi ya da intersex) kavramı da ona göre yetersizdir ve bu kişilerin yanı sıra hem testis hem de vajinası bulunan fakat yumurtalıkları bulunmayan eril psödohermafroditler (veya mermeler) ve penisi ve yumurtalıkları bulunan fakat testisleri bulunmayan dişil psödohermafroditleri (veya fermeler) tanımlar fakat yine bu kategorilerin de kendi içlerinde ayrılacaklarını de ekler.¹⁶ “İkili biyolojik cinsiyet yapısının” arkasında, dogmatik biyolojik determinizminden daha fazlası; onu kapsayan ve onun yeniden inşa süreci ile destekleyen ikilik politikaları yatmaktadır: Bu politikalar doğrultusunda ikili biyolojik cinsiyetten birisi belirlenir, belirlenen biyolojik cinsiyete uygun olarak ikili toplumsal cinsiyetten birisi atanır ve böylelikle (nihayet doğum kayıt formu doldurularak) atanan toplumsal cinsiyetin gerektirdiği rollerin pekiştirilmesi üzere ebeveynlere teslim edilir. Bundan sonrası tahmin edilebilir bir süreçtir. En azından yeni doğan bir bebek hakkında ebeveynlere çevresindekiler tarafından sorulacak ilk sorulardan birisine artık rahatlıkla cevap verilebilir.

İkilik politikalarına verilebilecek bir diğer örnek ise “ırk” kategorisiyle ilgilidir. Irksal gruplar arasında getirilen ayırım, cinsiyet örneğinde olduğu gibi geçmiş dönemde biyoloji ve antropoloji gibi bilgi rejimlerinin desteklemiş olduğu ikilik

¹⁵ Suzanne J. Kessler, "The Medical Construction of Gender: Case Management of Intersexed Infants", *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 16.1, 1990, s.3-26.

¹⁶ Anne Fausto-Sterling, "The Five Sexes: Why Male and Female are not Enough", *The Sciences*, 33.2, 1993, s.20-26.

politikalarını içerir. Fakat bunun da ötesinde ırksal farklılıkların ideolojik bir araç olarak kullanılması ve toplumsal yapılanmanın ve eşitsizlikçi kamu politikalarının yeni bir yolu olarak kavranması, özellikle 17. ve 18. Yüzyılda kurumsallığını arttıran Avrupalı emperyalist faaliyetlerin öncesine gidememektedir. 19. Yüzyılın ortalarından sonra ırksal sınıflama büyük ölçüde “beyaz” ve “siyah” olarak belirlenmiştir ve bugün genel yaygın kanı bu şekilde sürdürülmektedir.¹⁷ Diğer yandan, ırk çalışmalarının ciddi ve kapsamlı şekilde “bilimsel alanda” konu edinilmesi, 17. Yüzyıldan sonra gelişmeye başlayan doğa bilimleriyle paralellik gösterir. Antropoloji biliminin kurucusu sayılan Friedrich Blumenbach, 1775 yılında insanları derilerinin rengine göre beyaz (Kafkas), sarı (Moğol), siyah (Etiyopyalı), kızıl (Amerikan) ve kahverengi (Malayalı) olarak 5 gruba ayırmıştır. Fakat Blumenbach, bu gruplandırmada Kafkas (beyaz) ırkını *varietas prima* (üstün ırk) olarak belirleyerek “diğerlerinden” ayırmıştır. Aynı yüzyılda, anatomist Petrus Camber, insan yüzünün ileri doğru çıkıklığını ölçüt olarak yüz açısı 70 derece olan “siyahlar” ile yüz ölçüsü 80 derece olan “beyazları” ayırmıştır. Daha sonraları Karl Person, Anderes Retzius’un kafatası endeksinine göre (*cranium*’un eninin boyuna oranı) brakisefal (yuvarlak kafalı) ve dolikosefal (uzun kafalı) sınıflandırmasına renk ögesini de dahil ederek bir ırk teorisi ortaya atmaya çalışmıştır. Bu ayrımların hiçbirisi bugün geçerliliğini korumasa dahi deri rengine ve ikili karşıtlık ilkesine dayanan ırk sınıflandırmaları günümüze kadar ulaşmayı başarmıştır.¹⁸

Deri rengi, insan fenotipleri arasında rahatlıkla gözlemlenebilir özelliğe sahip olması açısından farklılık kategorilerinin ilk sıralarında yer almıştır. Fakat insanlar deri renklerini sınıflandırırken, farklı renkteki insanların farklı davranışsal özelliklere ve kültürel değerlere sahip olduğu çıkarımında bulunmuşlardır. Botanik ve zooloji

¹⁷ Audrey Smedley; Brian D. Smedley, "Race as Biology is Fiction, Racism as a Social Problem is Real: Anthropological and Historical Perspectives on the Social Construction of Race", **American Psychologist**, 60.1, 2005, s.16.

¹⁸ Alaeddin Şenel’e göre, ırkların birbirlerinden kesin çizgilerle ayırt edilememesine koşut olarak, ırkın kesin bir tanımı da yapılamamaktır. Diğer yandan ırk için, *Homo sapiens* türü içindeki ötekilerden farklı fakat kendi aralarında ortak bazı fizyolojik özelliklere (fenotiplere) sahip gruplar için kullanılabilir. Bununla birlikte bir grup içindeki iki kişinin birbirlerinden daha çok başka bir gruptaki bir kişiyle benzerliği bulunabileceğinden ve tarihsel süreçte bu gruplar sürekli olarak birbirleriyle etkileşim halinde olduklarından dolayı “saf” bir ırktan söz edilmesi mümkün değildir. Konu hakkında ayrıntılı tartışma için bkz.: Alaeddin Şenel, **İrk ve İrkçilik Düşüncesi**, İstanbul, Merkez Yayıncılık, 2014.

alanlarında kullanılan modern taksonomi (sınıflandırma bilimi) başlatmasıyla bilinen ünlü biyolog Carl Linnaeus dahi insanları sınıflandırırken fiziksel özellikleri yanı sıra kızıl renkli Amerika yerlilerini inatçı, mutlu, özgür; beyaz renkli Avrupalıları duyarlı, akıllı, yaratıcı; sarı renkli Asyalıları katı, kibirli, açgözlü; siyah renkli Afrikalıları kurnaz, yavaş ve dikkatsiz olarak tasvir etmiştir.¹⁹ Fakat özellikle modern evrimsel sentezden (Charles Darwin ve Gregor Mendel'in çalıştırmalarının sentezlenmesi) sonra deri rengi ile ilgili çalışmalar güvenilirliğini arttırmıştır. Bu alandaki çalışmaların bilinen isimlerinden Nina G. Jablonski, evrimsel süreçte çeşitli ve belirli nedenlerle -primat akrabalarına ve diğer hayvanlara oranla- kılsız bir görünüme kavuşan insanın, giyim ve barınmayla çevresel etkileri minimuma indirse dahi zararlı güneş ışınlarına (UV, ultraviyole) maruz kalmasından dolayı bu ışınlarla karşı koruyucu bir kalkan oluşturan ve ten renginden sorumlu melanin pigmentasyonunda kalıtsal değişiklere uğradığını belirtir. Deriye, cilde ve saça rengini veren melanin pigmenti, güneş ışınlarının dik açıyla uzun süre bulunduğu bölgelerde zararlı güneş ışınlarını emdiğinden, bu bölgedeki insanlarda yoğun şekilde görülür. Diğer yandan karasal omurgalılar için gerekli olan D vitamini üretimi ve biyosentezi ihtiyacını karşılamak için ihtiyaç duyulan güneş ışınları, tropik bölgelerde aşırı emilimi engellemek için daha koyu, kutuplara yakın bölgelerde ise yeterli emilimi sağlamak için daha açık deri renginin korunmasına yönelik doğal seleksiyona uğramıştır.²⁰ Bu ve benzeri çalışmalar, deri renginin sabit ve değişmez olmadığı ve ikili şekilde (beyaz-siyah) sınıflandırmadan ziyade kişiden kişiye değişen, farklı yoğunlukları bulunan pigmentlere bağlı olarak kesintisiz şekilde değişiklikler içerdiği sonucuna götürmüştür.

Cinsiyet ve ırk örneğinde görüldüğü gibi farklılık kategorileri içerisindeki ikilikler kısaca, ikili karşıtlıklar üzerine kurulu sınıflandırmada ve hiyerarşide belirli bilgi rejimlerinin de desteğiyle politik-stratejilerle sabitlenebilir ve sürdürülebilir şekilde düzenlenerek, imlenen bir kimliği diğerinin karşıtı olarak tanınması ve

¹⁹ Jonathan Marks, "History of Scientific Racism", **Encyclopedia of Race and Racism**, Volume 3, 2008, s.1-16.

²⁰ Gertrude-E. Costin; Vincent Hearing, "Human Skin Pigmentation: Melanocytes Modulate Skin Color in Response to Stress", **The FASEB Journal**, 21.04.2007, s.976-994.

ilişkilendirilmesi sonucu açığa çıkarlar. Böylelikle özellikle ikili karşıtlıktaki ikincil ve bağımlı öge özsel ve birincil olana referans verilerek tanımlanır. Bu tanımlama ve ilişkilendirme aynı zamanda üstünlük atfedilenin diğerinin monoloğuyla gerçekleşir. Heteroseksüelin eşcinsel, beyazın renkli, vatandaşın yabancı, erin dişi veya sağlamanın engelli üzerinde inşa ettiği tek taraflı söylem alanları ve bu söylemler üzerinden ötekinin öznel deneyimlerinin normatifleştirilmesine ve en önemlisi öznenin kendini ötekisi üzerinden tanımlamasına doğru giden bir süreç içerisinde ilerler. Bu ikilikler arasındaki ayrım sabit, tutarlı, evrensel ve bölünmez olmasa da yalnızca belirli bir bağlam içinde bir noktaya kadar anlaşılabilir. Fakat belirlenen ikilik arasındaki/dışındaki “diğer” unsurları veya ikilikteki “diğer” ögenin kendi içindeki oldukça farklı öznel deneyimleri tanınamasına yol açabildiğinden dolayı, son zamanlarda bu tür politik pratikler özcü ve dışlayıcı olarak değerlendirilir ve yoğun şekilde eleştirilirler. Bu eleştirilerin bir bölümü, “tanınma politikaları” olarak adlandırılan görüşün temsilcileri tarafından ortaya konulmuştur.

1.2. Tanınma Politikaları: Milliyet ve LGBTI+ Örnekleri

Tanınma kavramın popülerleşmesinde ve çalışmalarda sıkça kullanılmasında önemli bir rol üstlenen Charles Taylor’a göre, çağdaş politikadaki birtakım akımlar tanınma ihtiyacına ve talebine dikkat çekerler. Tylor, kimliğimizin kısmen tanınma ya da onun yokluğu (non-recognition), büyük ölçüde ise ötekilerin yanlış-tanınması (misrecognition) ile şekillendiğini dile getirir. Tanınmama veya yanlış-tanınmanın ise kişiyi suni, çarpık, indirgenmiş bir varlık biçimine hapsederek baskı biçimi haline gelip zarar verebildiğini belirtir. Bu duruma patriyarkanın kadın, beyazların siyah ya da Avrupalıların “yerli” imajlarını örnek olarak gösterir. Ayrıca bu yanlış-tanınmalar sadece bir saygı eksikliğini göstermez, fakat kurbanları kendinden nefret ettirmesiyle de “sakat” bırakır. Bu nedenle tanınma yalnızca “nezaket” değil aynı zamanda yaşamsal bir insani ihtiyaçtır.²¹ Siyah Deri, Beyaz Maskeler kitabında Frantz Fanon siyahlığı, Taylor’un “kişinin hapsedildiği varlık biçimi” ifadesine yakın bir biçimde,

²¹ Charles Taylor, “The Politics of Recognition”, *New Contexts of Canadian Criticism*, Ed. Ajay Heble-Donna Palmateer-J.R. Struthers, Toronto, Broadview Press, 1997, s.98-131.

sürekli çarpıtılmış gerçeklik algısına yol açan beyaz bir bilincin tasarısı ve ardından onu izleyen kimliklendirme süreci olarak ifade eder. Fanon’a göre, siyah insan bu süreçte yalnızca “sakatlık” ya da bir takım nevrotik bozukluklar edinmekle kalmaz aynı zamanda kendilik kaybı ya da yabancılaşmaya da maruz bırakılır. “Zenci ruhu” der, Fanon, “aslında beyaz adamın marangoz kalemıyla yontulmuş bir tahta kukladan başka bir şey değildir”.²² Siyahların beyaz insandan onay almak için, “beyaz” ya da “efendi” gibi davranışlar sergileyerek ve onların değer yargılarını benimseyerek kendisini “beyazlaştırmaya”, onlardan geri kalmadığını ispatlamaya ya da beyaz hissetmeye çalıştığını belirtir. Bu durumun karşıtı olarak beyaz olana kin besleme veya onu aşağılama durumu da gözlemlenebilir. Bu şekilde siyahlar, ya beyazların onayını alma çabası içerisine girerler ya da siyahlığı üstün görerek bu hapsedilmiş varlık durumundan kurtulmaya çalışırlar. Böylelikle siyah olanın kendi benliği ile kurduğu ilişki her iki durumda da dolaylı olarak beyaz insanın değer yargıları üzerinden gelişir.²³

Nancy Fraser, “Heterosexism, Misrecognition and Capitalism” adlı makalesinde, yanlış-tanınmanın psikolojik bir durum olmadığını, fakat kurumsallaşmış bir toplumsal ilişki olduğu eleştirisinde bulunur ve örnek olarak heteroseksizmin “eşcinseller” üzerinde yarattığı tahribatlar üzerinde durur. Tanıma politikalarının salt kültürel ya da ekonomik boyutunun olamayacağını iddia eden Fraser, yanlış-tanıma ve ekonomik adaletsizliğe neden olan eşitsiz dağıtım (maldistribution) arasındaki ilişkiye değinerek, birinin diğerini mutlak şekilde belirlediği görüşünü ve kültürel olan ile ekonomik olan arasındaki -analitik ayrımı korumakla birlikte- keskin ontolojik ayrımı reddeder. Fraser, kısaca günümüz toplumsal adaletinin hem yeniden dağıtım (redistribution) hem de tanımayı gerektirdiğini; ikisinin tek başına yeterli olamayacağını vurgular.²⁴ Bir grubun “yasal bir statüde görünür kılınması” (kimliğin tanınan diğer kimliklerle eşit düzeyde kurumsallaşması) ahlaki bir sorumluluktan veya adalet anlayışından ziyade, yalnızca

²² Frantz Fanon, **Siyah Deri, Beyaz Maskeler**, Çev. Mustafa Haksöz, İstanbul, Sosyalist Yayınlar, 1996, s.17.

²³ A.g.e. s.11.

²⁴ Nancy Fraser, "Heterosexism, Misrecognition and Capitalism", **New Left Review**, 228, 1998, s.140-149.

tanınma talebinde bulunan gruba yönelik son raddede uygulanan bir tür rıza üretme stratejisi olarak, grup üyelerinin yalnızca ekonomiye entegrasyonu amacını taşıyan neoliberal ekonomi uygulamalarından birisi de olabilir.

Erik Ringmar ise konuya başka bir açıdan yaklaşarak, tanınmayı her zaman uluslararası politikanın ve Avrupalı olmayanların Avrupalılardan tanınırlık kazanmaya çalışması problemi olarak yorumlar. 19. Yüzyıl'da "uluslararası" toplumun sadece birbirlerini eşit olarak tanıyan "medeni Avrupalı devletler" olarak sayıldığını ve diğer devletlerin uluslararası toplumun üyeleri olmadığından egemenlik haklarından tam anlamıyla yararlanamadığını belirtir. Avrupalı olmayan devletler kendilerini geliştirdikleri ve Avrupa'ya benzedikleri taktirde üye olarak tanınabilirlerdi. Örneğin iç reformlar ve diplomatik tedbirlerle bu görevde meşgul olan ulus-devletlerden Türkiye ve Japonya, uluslararası toplumun üyeleri olmaya davet edilmişlerdir. Fakat Ringmar bu sürecin her zaman bu şekilde sonuçlanmayabileceğini de belirtir. Bazen ne yapılırsa yapılsın üye olmayanları kabul etmeyi reddetmemek için hiçbir neden yoktur. Çünkü tanınma, Ringmar'a göre, efendi ile köle arasında değil fakat kendilerini diğerlerinden ayıran farklılıklardan dolayı üstün olarak tanıyan efendiler arasındadır.²⁵ Peki Ringmar'ın işaret ettiği süreçteki güncel durum nedir? Birleşmiş Milletlerin tanıdığı kayıtlı ve resmi üye sayısı -sürekli güncellenmekle birlikte- bugün 193 iken, dünya üzerinde bu sayıdan oldukça fazla milletin olduğu bilinmektedir.²⁶ Dünya üzerindeki milletlerin (nations) tümünü tanımlayan ya da listeleyen hiçbir atlas, dizin ya da ansiklopedi mevcut olmadığı için oldukça tartışmalı bir konu olsa dahi, Cultural Survival Quarterly bu sayıyı -sistemik olarak sürekli azaltıldığını vurgulayarak- 3000 ile 5000 arası olarak vermekte ve 168 devletin yüzde 95'ten daha fazlasının birçok farklı milletten oluştuğuna, merkezi siyasal sitemle yönetilen milletlerin ise (ulus-devlet, nation-state) sanıldığının aksine oldukça nadir olduğuna ve son olarak devletlerin tanınmamış "öteki" milletleri "etnik grup" veya "azınlık" olarak tanımlandığına dikkat çekmektedir.²⁷ Bilindiği üzere dünya üzerindeki milletler ya da

²⁵ Erik Ringmar, "Recognition and The Origins of International Society", **Global Discourse**, 4.4, 2014, s.446-458.

²⁶ United Nations, Member States, (çevrimiçi) www.un.org, 16.02.2020.

²⁷ Cultural Survival Quarterly, The State Of The Nation: Indigenous Nations Struggle to Be Heard Over The Din Of State Policies, (Çevrimiçi) www.culturalsurvival.org, 27.12.2019.

“azınlık etnik grup” üyelerinden bazıları, bugün tanınma politikaları yürütmekte ve tanınmamanın ya da yanlış-tanınmanın çözümünü de bağlı bulundukları merkezi siyasal sistemlere karşı uluslararası arenada tanınma çabasıyla ulus-devletleşmede arayabilmektedirler.

Tanım politikası olarak işaret edilebilecek güncel ve bilinen örneklerden bir diğeri, cinsel yönelim ve cinsiyet ortak kategorilerinin içinden türemiş olan LGBTI+ (lezbiyen, gey, biseksüel, transgender, interseks vb.) hareketidir. Bu hareket cinsel yönelim ve cinsiyet kategorilerindeki ikili indirgemeciliğin aşılması, ikili sistemdeki egemenin eleştirisi ve baskı altında olan eşcinsel kimliğinin açıklamasını (explication) kapsamaktadır. Bu ve benzeri kimlik politikaları, ötekinin (burada en net şekliyle “heteroseksüel” veya “cisgender” olmayanın) maduniyetinin ortadan kaldırılması ve yanlış-tanınmasının önlenmesi ile ilgilidir. Parent ve Deblere, LGBT kimliğini, “çeşitli cinsel azınlık popülasyonları” olarak tanımlamakta fakat aynı zamanda bu kısaltmanın karmaşıklığına dikkat çekmektedirler. Bir yandan geniş bir popülasyonu barındırma girişimi ile kapsayıcılık arzusu ve iddiasındayken, diğer yandan hâlen bazı cinsel azınlık olarak görülen kimlikler “dışarıda” tutulmaktadır. Bundan dolayı diğer azınlıkları da içerisine almak için farklı yorumlardan doğan varyansların varlığından söz edilmektedir.²⁸ Fakat, bu hareket içinde sonradan ifadeye eklenen “artı simgesi” (plus, +), cinsel yönelim ve cinsiyet kategorilerinin tüm ötekilerine ve sayısı belirsiz madunlarına gönderme yapmaktadır. LGBTI+ hareketi ayrıca özellikle medyada kullanılan “eşcinsel” ifadesini, kendilerine karşı aşağılayıcı, olumsuz ve istismar edilen bir kavram olarak kabul etmektedirler. Bu nedenle yanlış-tanınmayı engellemek adına, Reuters ve The New York Times gibi bazı basın-yayın kuruluşları bu konu hakkındaki içerik yönergelerini kabul etmek durumunda kalmışlardır.²⁹ Özellikle LGBTI+ hareketi için milat kabul edilen Haziran 1969’da ilk olarak New York’ta ve daha sonra bütün dünyada yankı bulan Stonwall isyanının ardından artan “eşcinsel”

²⁸ Mike C. Parent; Cirleen Deblaere; Bonnie Moradi, "Approaches to Research on Intersectionality: Perspectives on Gender, LGBT, and Racial/Ethnic Identities," **Sex Roles**, 68.11-12, 2013, s.639-645. Sözü edilen bu varyanslara çeşitli yerlerde LGB, LGB&T, LGBT, LGBTI vs. olarak rastlamak mümkündür.

²⁹ GLAAD, Media Reference Guide - AP, Reuters & New York Times Style”, (Çevrimiçi) www.glaad.org, 29.12.2019.

gruplarının hak arayışları ve eşitlik mücadeleleri, yanlış-tanınmalara karşı direniş göstermek isteyen birtakım kimlikler arasında zorlu fakat görece başarılı bir dayanışmanın doğuşuna neden olmuş ve LGBTI+ hareketinin ilk ciddi kıvılcımı atılmıştır.³⁰ LGBTI+ hareketi cinsiyet ve cinsel yönelim kimliklerini dahil etme politikasıyla birlikte rekonstrüktif (yeniden kurgulanan) kimlik bakış açısına en yakın ve güncel örneklerden birini teşkil etmesi açısından oldukça önemlidir. Fakat diğer yandan, tanınma ve görünür kılmak adına her bir “eşcinsel” alt grubu yatay bir düzlem üzerinde eşit düzey ve aralıkta konumlandırılırken (diğer anlamıyla “normalleştirirken” veya “görünür kılarken”), “heteroseksüel” ve “cisgender” kimlikler “karşıt” olarak kurgulamaya devam edilir ve hareketin dışında tutulur.

Son olarak, koalisyon politikalarına geçmeden önce, Fraser’ın kimlik temelli tanıma politikalarına getirdiği eleştirileri açmak yerinde olacaktır. Yukarıda Fraser’ın toplumsal adalet için tanınmanın ve yeniden dağıtımın bir arada olması gerektiği görüşü aktarılmıştı. Fakat, bunun nasıl mümkün olacağı veya ikisini de kapsayacak genişletilmiş bir adalet anlayışının nasıl kurulacağı konusuna değinilmemişti. Fraser’a göre, tanınma politikalarını gruba özgü kültürel “kimlik modeli” ile değil, fakat grup üyelerinin sosyal etkileşimlerindeki statüsüne eğilen “statü modeli” ile ele almak gerekir. Kimlik modelinde yanlış-tanınma, kimliğin baskın kültür tarafından değersizleştirilmesi ve bunun sonucunda grup üyelerinin benlik bilincindeki (sense of self) zararlarla oluşmaktadır. Böylelikle yanlış-tanınma, “hasarlı kimlik” olarak değerlendirilerek, sosyal kurumlar ve sosyal etkileşim üzerindeki psişik yapı vurgulanır. Bu hasarı engellemek, grup üyelerinin kolektif kimliklerini yeniden şekillendirmek için bir araya gelmeleriyle mümkündür. Diğer bir değişle, kimlik modeli bu hasarı telafi etmek için toplumsal bir değişim yerine, grup kimliğini bir “tanınma nesnesine” dönüştürür. Bunun sonucu olarak da grup bireyleri, grup kültürüne uyması için ahlaki baskıya uğrayabilir. Ayrıca kimlik modelinde,

³⁰ Elizabeth A. Armstrong; Suzanna M. Cragg, "Movements and Memory: The Making of the Stonewall Myth", *American Sociological Review*, 71.5, 2006, s.724-751.

kültürlerarası akış ve etkileşim göz ardı edilerek, gruplar arasındaki etkileşim yerine ayrıştırma veya bölücülük desteklenme eğilimindedir.³¹

Fraser'ın önerdiği statü modelinde ise yanlış-tanınma, grup kimliğinin “değerinin düşürülmesi” ya da deformasyonu değil, toplumsal yaşama katılımının engellenmesi anlamına gelir. Tanınma ise, tanınmayan tarafın üyelerinin toplumsal yaşama diğer katılımcılarla eşit olarak katılabilmesini amaçlayan bir politikadır. Fraser'a göre tanınmayı bir statü meselesi olarak görmek, kurumsallaştırılmış kültürel değer kalıplarını sosyal aktörlerin göreceli konumu üzerindeki etkileri açısından sorgulamaktır. Eğer bu tür kalıplar, toplumsal yaşama eşit olarak katılabilen aktörler oluşturuyorsa, karşılıklı tanıma ve statü eşitliğinden bahsedilebilir. Buna karşılık, bazı aktörleri aşağı, dışlanmış, büsbütün öteki veya basitçe görünmez olarak oluşturuyor ve dolayısıyla toplumsal etkileşimdeki eşitliği engelliyorsa, yanlış-tanınma ve statü itaatinden bahsedilebilir. Özetle statü modelinde, kurumlar katılımın paritesini engelleyen kültürel normlara göre etkileşimi yapılandırdıklarında yanlış-tanımaya ortaya çıkar. Fraser, örnek olarak, aynı cinsiyetteki birliktelikleri sapkın ve illegal olarak dışlayan evlilik yasalarını, bekar anneleri cinsel açıdan “sorumsuz otlakçılar” olarak yaftalayan sosyal refah politikalarını veya ırksallaştırılmış (racialised) kişiler ile suçluluğu özdeşleştirilen “ırksal profillemeye” (racial profiling) gibi polislik uygulamalarını gösterir. Bu vakaların her birinde etkileşim, bazı toplumsal aktör kategorilerini nomatif, diğerlerini ise düşük ya da eksik olarak oluşturan kültürel değer kalıplarıyla düzenlenir: düzler (heteroseksüeller) normaldir, eşcinseller sapkındır; hane reisliği erkeğe uygun fakat kadına değildir; beyazlar yasalara bağlıdır, siyahlar tehlikelidir gibi. Statü modeli, toplumsal katılımı engelleyen bu ve benzeri kültürel değer kalıpları kurumsuzlaştırmayı (deinstitutionalise) ve onların yerini katılıma teşvik edici kalıplarla değiştirmeyi amaçlar. Bunu yaparken, katılım paritelerini etkileyen kurumsallaşmış normların, toplumsal etkileşim kapasiteleri üzerindeki etkilerine odaklanır.³²

³¹ Nancy Fraser, "Recognition without ethics?", *The Culture of Toleration in Diverse Societies*, Manchester University Press, 2018, s.84-108.

³² A.e.

1.3. Koalisyon Politikaları: Çokkültürlülük ve Queer Örnekleri

Farklılık kategorileri içerisinde farklı kutuplarda konumlandırılan ve aynı zamanda aralarında asimetrik bir ilişkilendirme inşa edilen özneler üzerindeki tahribatların giderilmesine yönelik bir diğer çözüm önerisi koalisyon politikalarını destekleyen düşünürler tarafından öne sürülmüştür. Bu düşünürlerden Bernice Johnson Reagon, koalisyonu güvende hissedilen, desteklenen, beslenen ve ait olunan “evlerin” aksine, zorlu ve tehlikeli bir “dışarı” olarak tanımlar. Koalisyon çalışmaları büyütme ya da beslemek için değil fakat hayatta kalmaya olanak vermek için “sokaklarda” yapılır. Reagon, kadınların adaletsizlikle mücadele etmek için erkek egemenliğinin baskılarına karşı ortak bir “kadınlık” paydasında bir araya gelmesi gerektiği fikrini eleştirir. Reagon’a göre tüm “farklılıklara rağmen” hayatta kalmak için bir araya gelinmeli ve koalisyon kurulmalıdır. Kadınlar arasındaki farklılık, feminizme göre sözde mücadele edilmesi ve zorlukları üzerinde durulması gereken bir problemdir. Reagon, feminizmin tehdit edici toplumun dışında güvenli ve sağlam bir “ev” olduğu fikrine karşı çıkar. Genel olarak koalisyon aracılığıyla tehlikeli ve tehdit edici hissettiren “farklı” olanla bir araya gelmek yerine hoşnut kılan, güvenli ve iyi hissettiren “aynı” ile bir arada olmak tercih edilir.³³ Reagon, kısacası şu soru üzerinde meşgul olunmasını istemektedir: gerçekten de “farklılık” aşılması gereken bir “problem”, bir “kriz” ya da bir araya gelmek için engel teşkil eden bir “tehlike” midir? Ya da belki de daha öncesinde sorulacak soru şudur: Koalisyon, farklı olanla yüzleşmenin ötesinde onunla bir politik angajman içerisine girmek ve uğruna mücadele edilecek “ben” ile “öteki” sınırının, tehlike olasılığını bilerek kaldırılması mıdır?

Uluslararası Sosyal Bilimler Ansiklopedisi’ndeki tanımına göre, koalisyon terimi, bir müştereklik içinde ortak amaca ulaşmak için birlikte çalışmakta karar kılmış iki ya da daha fazla kişi, fraksiyon, devlet, siyasi parti ya da ordunun (vb.) geçici

³³ Bernice Johnson Reagon, "Coalition Politics: Turning the Century", **Home Girls: A Black Feminist Anthology**, Ed. Barbara Smith, New York, Kitchen Table: Women of Color Press, 1983, s.356-368.

süreliliğine oluşturduğu bir grubu ifade eder.³⁴ Britannica Ansiklopedisi ise koalisyon terimini, siyaset bilimi ve uluslararası ilişkilerdeki anlamıyla, ortak bir amaca ulaşmak için sınırlı ve geçici biçimde davranışlarını koordine eden bir grup aktör olarak tanımlar.³⁵ Her iki tanımdaki ortak vurgu, “geçici birliktelik” ve “ortak amaç”tır. Böylelikle bu tanımları basitçe kimlik politikaları için uyarlarsak; iki ya da daha fazla kimliğin ortak bir amaç için geçici süreliğine oluşturduğu politik birliktelik olarak ifade edebiliriz. Bununla birlikte, birlikteliğin ne zaman ve hangi koşullarda son bulacağını öngörebilmek tartışmaya açık bir konudur. Ortak amaca ulaşıldığında birlikteliğin de ortadan kalkması gerekeceği ya da doğal olarak kalkacağı düşünülebilir. Diğer yandan antagonist olarak imlenen bir düşünüş biçiminin (ırkçılık, cinsiyetçilik, faşizm vb.) varlığına karşı koalisyonun birlikteliğinin sürekli ve kesintisiz şekilde sürdürülebilir olması da amaçlanabilir. Bu doğrultuda, koalisyonun ucu açık bırakılır ve “ortak amaç” ile “sürdürülebilirlik” iç içe geçmiş şekilde karşımıza çıkar. Bu başlık altında, kimlik temelli koalisyon politikalarına örnek olarak çokkültürlülük ve queer politikaları ele alınacaktır.

Çağdaş politik söylemlerde ve politik felsefede çokkültürlülük düşüncesi, kültürel ve dini çeşitlilik ile ilişkili zorlukların nasıl anlaşılabilirliği ve çözüm üretileceğine ilişkindir. “Çokkültürlü” ise genellikle bir toplumdaki çeşitlilik olgusunu niteleyen betimleyici bir terim olarak kullanılır.³⁶ Diğer yandan çokkültürlülük kavramı, daha çok “milli birlik” sorunsalının özel biçimi olarak karşımıza çıkar.³⁷ Siyaset sosyolojisinden Christian Joppke, bu görüşe katılır şekilde çokkültürlülük kavramını, ulus-devletlerdeki “vatandaşlık” sorunu şeklinde ele almıştır.³⁸ Özellikle bir grup baskın radikal milliyetçi ya da dini gruplara karşı, bir arada yaşama amacıyla çokkültürlülüğü öne çıkaran topluluklar, koalisyon politikalarını destekleyebilirler. Fakat çokkültürlülük kavramı bundan daha fazlasını da talep edebilir. Birleşmiş

³⁴ William A. Darity, “Coalition”, **International Encyclopedia of the Social Sciences**, Vol. 1, 2nd ed, Detroit: Macmillan Reference USA, 2008, s.586-587.

³⁵ Edward A. Fogarty, “Coalition”, **Encyclopædia Britannica**, (Çevrimiçi) www.britannica.com 20.01.2020.

³⁶ Sarah Song, “Multiculturalism”, **Stanford Encyclopedia of Philosophy**, (Çevrimiçi) plato.stanford.edu, 20.01.2020.

³⁷ Milena Doytcheva; **Çokkültürlülük**, Çev. Tuba Akıncılar-Onmuş, İstanbul, İletişim Yayınları, 2009.

³⁸ Christian Joppke, "Multicultural Citizenship", *Handbook of Citizenship Studies*, 2002, s.245-258.

Milletler'in de politik çalkantılar ve kargaşaları önlemek amacıyla, İnsan Hakları Sözleşmesi'ndeki çokkültürlülük vurgusu eksik fakat açıktır: "Ulusal, etnik, dini ya da dilsel azınlıklara bağlı kişiler, kendi kültürlerine nail olma, kendi dinlerini açıklama ve uygulama, kendi dillerini özel ve kamusal alanda müdahale olmadan ve hiçbir şekilde ayrımcılığa uğramadan özgürce konuşma hakkına sahiptir."³⁹ Kısaca çokkültürlülük, farklı "kültürel" değerlere sahip olan insanların bir toplum içinde birliktelik kurmaları amacıyla ve farklılıkların yadsınmayarak aksine onları "korumak için" çeşitli gruplar arasında koalisyonun önünü açan genel politikaların adlandırılmasıdır.

Çokkültürlülük yalnızca sosyolojik bir duruma değil fakat aynı zamanda yönetsel bir sürece işaret eder. Çünkü yalnızca farklı kültürlerin bir araya gelmesi ile değil fakat oluşan bu kültürel çeşitliliğin yönetilmesi için sürekli olarak bir politik tavrın da canlı tutulmasına gerek duyulur. Eğer bu çeşitlilik başarılı bir şekilde yönetilmezse, koalisyonu oluşturan farklı gruplar arasında doğal olarak politik gerginlikler oluşabilmektedir. Koalisyonun bir parçası olan grubun diğer grupları ayrıştırarak baskıladığı, görmezden geldiği ya da sistematik şekilde asimile ettiği durumlarda, asimetrik bir ilişki gün yüzüne çıkabilir. Çokkültürlülük politikalarının asıl tehlikesi ise oldukça karmaşık, açık uçlu ve oldukça yüklü olan kültür kavramının yalnızca "ulus" ya da "inanç" kavramlarıyla daraltılması, çokkültürlülüğün ise çokulusluluk ya da farklı inançtan insanların birlikteliği olarak görülebilmesi, kültürün kalıtsal şekilde devralındığı ya da çeşitliliği korumak için zorunlu şekilde aktarılması gerektiği şeklinde çeşitli çıkarımlara gidilebilmesi ve son olarak "hoşgörünün" yalnızca var olan asimetrik ilişkilerin sürekliliğinin talebi olarak algılanabilmesidir. Bu olasılıklara karşı, çokkültürlülük kavramıyla ilişkilendirilebilecek diğer kavramlar "kültürel görecelik" ve "kültürlerarası difüzyon"dur. Kültürel görecelik, bir kültüre sahip kişilerin, "kendi kültürü" dışındaki kültürlerin yaşamsal pratiklerini anlama çabasıyla "sübjektif yargılarını" bir kenara bırakması gerektiğini öne süren öğretilerdir. Kültürel görecelikte önemli olan nokta, yalnızca bir kültürün değerlerinin tümüyle "evrenselleştirilebilir" olduğu yönündeki iddiaların karşısında durabilmektir. Kültürel

³⁹ United Nations, "The International Bill Of Human Rights", (Çevrimiçi) www.ohchr.org, 20.02.2020.

göreceliğin yanı sıra çağdaş ırk teorisine benzer şekilde hiçbir kültürün saf, homojen veya üstün olmadığı, farklı kültürlerin birbirleriyle tarihsel koşullarda paylaşım ve etkileşimlerle sürekli olarak yeniden şekillendiğini ifade eden “kültürlerarası difüzyon” kavramıyla bir arada bulundurulabilmesi önemlidir.

Bir diğer kimlik bazında koalisyon politikasına örnek oluşum “queer”dir. Annamaria Jagose, queer teriminin bir zamanlar en iyi ihtimalle homoseksüel bir argo, en kötü ihtimalle ise homofobik bir taciz terimi olarak kullanıldığını fakat son yıllarda kimi zaman kültürel olarak marjinal cinsel “öz-kimliklendirmenin” (self-identification) koalisyonu için bir “şemsiye” terim olarak kullanıldığını kimi zaman da geleneksel lezbiyen ve gey çalışmalarından ortaya çıkan biyolojik cinsiyet, toplumsal cinsiyet ve cinsel arzu arasındaki uyumsuzluklara odaklanan yapısökümcü yeni bir teorik modeli tanımlamak için kullanıldığını belirtir. Diğer yandan queer -geleneksel modellerin aksine- her zaman inşa halinde olan bir kimlik; kendini takviye etmekle ya da sabitlemekle ilgilenmeyen bir kimlik kategorisi; daimî bir oluş alanı, geleceği öngörmeden ileriye bakma potansiyelidir.⁴⁰ “Queer” teriminin işaret ettiği paradigma değişimi, kimliklerin kalıcı/sürekli (enduring) ve özsel/zorunlu (essential) doğal türlerden ziyade bilinçli şekilde tarihselleştirilen, belirli soybilimlerin (genealogies) olumsal ürünleri olarak görülmesidir. Bu bağlamda Michel Foucault’nun özellikle Cinselliğin Tarihi adlı çalışması, bu görüşün en yaygın biçimde atıf yapılan öncüllerindendir. Queer teorisyenleri, kimlikleri ayrık ve bağımsız bir takım toplumsal tipler olarak değil fakat saklı olan müşterek anlamı vurgulamak için okurlar. Queer politikası bu bağlamda, “lezbiyen” ya da “gey” kategorilerinin yanı sıra, “heteroseksüel” sorunları da çalışır.⁴¹ Queer kavramı, heteroseksist ve cinsiyetçi normatiflerin ve disipline edici sınırlamaların dışında kalmış tüm öznelere kapsayan bir koalisyon oluşumudur. Fakat biyolojik cinsiyet, toplumsal cinsiyet ya da cinsel yönelim kategorileri arasındaki analitik ayrımın ve kimlikler arasındaki asimetrik ilişkinin yeniden üretimine hizmet edebilen birtakım adlandırmalarla kendilerini tanımlayan birden fazla grubun oluşturduğu “liberal bir koalisyon” da değildir. Daha

⁴⁰ Annamaria Jagose; Corinna Genschel, *Queer Theory*, Melbourne University Press, 1996.

⁴¹ Cressida Heyes, “Identity Politics”, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, 23.03.2016, (Çevrimiçi) plato.stanford.edu, 25.02.2020.

ziyade, “devralınmış” kimlik kurgularının sınırlayıcı, dışlayıcı ve normatif etkilerini reddederek ve bu dayatılan kimliklileri “denatüre ederek” (doğallığını bozarak) açığa çıkan koalisyonel alanın bizatihi kendisidir.

Queer teorisyei Judith Butler, koalisyon politikaları karşısında birtakım endişelerini dile getirmekle birlikte bu politikalara karşı oldukça olumlu ve umutludur. Butler’ın dile getirdiğı bu endişelerin daha sonra queer’in şekillenmesinde rol oynadığı görülür. Bu endişe, genellikle koalisyon “birliğinin” önceden belirlenmesi ve koalisyon biçiminin kestirilebilmesindeki ısrardır. Diğer bir tehlike de buna bağılı olarak demokratik ve diyalojik bir sürece işaret etmesine karşın, fiilen birliğı sağlayacak olan koalisyon teorisyeninin, ideal bir biçimi önceden ileri sürmeye çalışıp istemeden de olsa kendini sürecin egemeni olarak konumlandırabilmesidir. Butler, koalisyonun kendi içindeki çelişkileri kabul etmesi ve bu çelişkilere el sürmeden eyleme geçmesi gerekebileceğini belirtir. Çünkü, ona göre, diyalojik anlayışın kendisi kısmen sapmayı, kırılmayı, hizbi ve parçalanmayı demokratikleşme sürecinin bir parçası olarak kabul etmeyi gerektirebilir. Butler bu önermeyi şu şekilde temellendirir:

“Diyalog mefhumunun kendisi kültüre özgü ve tarihe bağımlıdır, konuşmacılardan biri bir sohbetin gerçekleştiğinden eminken öbürü sohbet edilmediğine kanaat getirmiş olabilir. Öncelikle, diyalojik olanakları şartlandıran ve sınırlayan iktidar ilişkileri sorgulanmalıdır. Aksi takdirde, diyalog modeli, konuşan faillerin eşit iktidar konumlarında olduklarını, neyin “anlaşma”, neyin “birlik” teşkil ettiğine ve ulaşılmaya çalışılacak hedeflerin de bunlar olduğuna dair aynı önvarsayımlarla konuştuklarını farz eden liberal modele dönebilir... Dolayısıyla kategorinin tanımı gereğı tamamlanmamış olması, onu zorlayıcı olmaktan arındıran bir normatif ideal işlevi görebilir.”⁴²

Butler’a göre, kavramsal düzeyde tesis edilen “birlik” hedefi ya da önkabulü olmadığında, kimliğin ifade edilmesinden başka amaçlar olan somut eylemler bağlamında geçici birlikler oluşabilir. Ne kimliğin bir öncül olduğu ne de koalisyon topluluğunun alacağı şekil veya anlamın önceden bilinebileceğı varsayılabilir. Çünkü kimlik halihazırdaki kültürel terimlerle ifade edildiğinde, politik eylemler içinde ve üzerinden ortaya çıkabilecek yeni kimlik kavramlarını daha oluşmadan engelleyen bir

⁴² Butler, a.g.e., s.63-64.

tanım oturtulmuş olur. Oysa basit kimlik kategorilerini aşacak olan açık bir koalisyon, “mevcut amaçlara göre dönüşümlü olarak tesis edilip vazgeçilecek kimlikleri olumlayacak; tanımsal kapanımın normatif telosuna boyun eğmeksizin çoklu çakışma ve sapmalara izin verecektir.”⁴³

⁴³ Butler, **a.g.e.**, s.65.

İKİNCİ BÖLÜM

KESİŞİMSELLİK KAVRAMI

2.1. Kavramın Arka Planı

Bugün “genç” sayılabilecek kesişimsellik kavramı literatüre girdiği günden bugüne, yaklaşık olarak 30 yıllık bir süreçte, etkili bir şekilde geniş bir alana yayılmasıyla dikkatleri üzerine çekmiştir. Bu süreçte feminizmden Marksizm’e, ırkçılık karşıtlığından engelli çalışmalarına ve cinsel yönelim eşitliğinden göçmenlik sorununa kadar tüm çalışma alanlarına sirayet edebilmiş ve bu alanlardaki süregelen anlatıların bir anlığına da olsa duraksatılmasına neden olmuştur. Kavramının bibliyografisinin hızlı şekilde sunulması yerine, kavramın oluşumuna öncülük eden arka planı verilerek başlanacaktır. Bunun nedeni, çalışmanın devamında çeşitli şekillerdeki tanımlarına ve yorumlarına rastlayacağımız bu kavram üzerinde temellenen interdisipliner çalışmalarda, kavramın neye işaret ettiğine ya da etmesi gerektiğine yönelik tam bir uzlaşa sağlanamamasıdır. Bu gibi durumlarda atılabilecek ilk adım, dolaylı yoldan çalışma süresince oluşacak olan odak kaybına engel olmak adına, kavramın açığa çıktığı dönemde kavramla ilişkili problemlerin izini sürmektir.

20. Yüzyıl, otoritelerin şekillendirdiği özneler arası iktidar ilişkilerin görünür kılınışına ve bu otoritelere karşı örgütlü direnişlerin ve eleştirel düşünce akımlarının doğuşuna ev sahipliği yapmıştır. Fakat aynı zamanda bu yüzyıl, eleştirel düşüncelerin kendilerine dayanak olarak inşa ettiği teorik temellerin eleştirilerini de barındırır. Kesişimsellik, eleştirel düşüncelerin eleştirileriyle karşılaştığımız bu paradigmanın içinden türeyen bir kavram olarak düşünülebilir. Elbette çalışmanın sınırları ve literatürün genişliği düşünüldüğünde bu yüzyılı kapsamlı şekilde betimlemeye imkân yoktur. Bunun yerine, zorunlu olarak sınırlı şekilde ve kabaca kapitalizm ve patriyarkadan kaynaklı olarak ortaya çıkan Marksizm ve feminizm eleştirel düşünce akımlarının birbirlerine getirdikleri eleştirilerin ve feminizmin kendi içinden yükselen eleştirilerin ufak bir bölümünü sunmaya çalışılacaktır. Bunun amacı, eleştirel düşünce akımlarının yalnızca odaklandığı otoritelere değil, birbirlerine ve hatta kendi içerisinde

birtakım eleştirilerde ve itirazlarda bulunabildiğini ve bu durumun kesişimsellik kavramıyla olan bağlantısını gösterebilmektir.

20. yüzyıl düşünsel tartışmalara örneklem teşkil edebilecek çok sayıda vakaya sahip olan oldukça “verimli” bir yüzyıldır. Örneğin henüz yüzyılın sonu sayılabilecek yakın bir tarihte, 1994 yılında, Ruanda’daki iç savaşın ağır bilançosu yeni-ırkçılık ve postkolonyalizm; 1968 Mayıs Olayları olarak tarihe not düşülen Charles de Gaulle hükümetine karşı yürütülen öğrenci direnişiyle birlikte özellikle yoğunluğunu yeniden arttıran Marksizm ve feminizm; endüstrileşmenin yarattığı gözle görülebilir ağır tahribatlara karşı insan-olmayan hayvanların temel hak ve özgürlüklerini dile getirmek için 1944 yılında kurulan Vegan Topluluğu’nun ardından dünyada hızla yayılan veganizm ve türçülük tartışmaları ve başlı başına iki geniş çaplı savaş bünyesinde barındırmasıyla Yirminci Yüzyıl, trajedilerinin yanında eleştirel düşünce akımlarına da ev sahipliği yapmıştır. Bu düşünce akımlarının her bir temsilcisi, en basit ifadeyle ele aldığı özne grubu üzerinde işleyen ve belirli bir tahakküm sistemine işaret eden otorite problemini ele alır. Örneğin Marksistler için bu “işçi” ve kapitalizm, feministler için “kadın” ve patriyarka ya da veganlar için “insan-olmayan hayvan” ve karnizmdir. Fakat yalnızca meşruluğunu sorguladıkları otoritelere değil, birbirlerine karşı ve kendi içlerinde de eleştiriler ve zaman zaman suçlamalarda bulunmaktadır. Bunun en somut ve son örneklerinden feminizm ve Marksizm arasındaki tartışmalar ve özellikle feminizmin kendi içinde siyah feminizm verilebilir.

Washington merkezli Kadın Politikaları Araştırma Enstitüsü’nün başkanı Heidi Hartmann, Marksizmin sermayeye ilişkin analitik gücünün, onun cinsiyetçiliğe ilişkin sınırlılığını gözden sakladığını belirterek tarihsel gelişim yasalarını güçlü kavrayışına rağmen, tam anlamıyla -tıpkı eleştirdikleri sermaye gibi- “cinsiyet körü” olduğuna dair eleştiriler getirir. Hartmann, bu eleştiriye üç farklı koldan destekleyen argümanlarla hareket eder. Öncelikle feminizmden farklı olarak Marksistler, kadının erkekle değil ekonomik sistemle ilişkisine odaklanarak, kadına uygulanan baskıyı yalnızca üretimle bağlantılı olarak ele alır. İşçi-sermaye ilişkisini, kadın-erkek ilişkisinden daha kapsayıcı bulurlar ve kadını sadece işçi sınıfının bir parçası olarak görürler. Fakat Hartmann dahil, kadınlar üzerindeki baskının tek nedeni olarak özel

mülkiyet ve sermayeyi görmeyen feministlerce, kapitalizmin ağır tahribatlara yol açan acımasız işleyişinin ortadan kaldırılması kadınlar üzerindeki baskıyı da doğrudan ortadan kaldırmayacaktır. İkinci olarak, Marksizm için kadın özne; bir taraftan ev, aile ve özel yaşam diğer taraftan ise işyeri olarak ayrım getiren sermayenin günlük yaşamı içinde sistemi yeniden üreten birer işçi olarak görülür. Kadınlar ücretli işgücüne sahip erkeklerin işyerindeki biyolojik yeniden üretimiyle birlikte psikolojik bakımını da sağlar ve “yabancılaşma denizinde bir mahremiyet adası” oluştururlar. Bu nedenle kadınlar, görünürde erkekler için çalışsa da esas olarak sermaye için çalışırlar ve bundan dolayı kadınların savaşıması gereken erkekler değil, -aksine işçi erkeklerle birlik olarak- sermayedir. Bu görüşte sorun teşkil eden nokta ise, Hartmann’a göre, eğer özel alanı kapitalizm yarattıysa, neden kadınların özel alana hapsolürken erkeklerin ücretli işgücüne katılmalarıyla sonuçlandığının açıklanamamasıdır. Son olarak kendilerini Marksist feminist olarak adlandıran bir düşünür grubu, kapitalistler için çalışan ev kadınının artı değer yaratan görünmez emeğine, diğer bir ifadeyle “ev işine” odaklanmışlardır. Amaç, en azından toplumsal değişimin ilk adımı olarak ev işine ücretli iş statüsü ve meşruiyet kazandırmak ve bu yolla onu görünür kılmak olsa dahi, toplumsal sistemdeki erkek egemenliğinin sürdürülmesindeki önemli parametrelerden birisi olan ev işinin bütünüyle bir cinsiyete yüklenmesinin engellenmesi değildir.⁴⁴

Diğer yandan International Socialist Organization üyeliğinde bulunmuş olan ve International Socialist Review editörlerinden Sherry Wolf, özellikle kadın ve eşcinsel gruplar üzerinde kurulan baskının feminizmin iddia ettiği gibi patriyarka kaynaklı olduğu fikrini eleştirir. Wolf, heteroseksüel olmayan bireylerinin kendi içindeki ayrımlarına odaklanarak bazı grupların diğer gruplara oranla daha görünür, bazı açılardan ise daha avantajlı olmasının kaynağının -kentli ve köylü gey bireyler arasındaki saygınlık farklılığı örneği üzerinden- “sınıfsal farklılıklar” olduğuna dikkat çeker. Toplumlarda görülen özellikle kadına yönelik cinsiyetçilik ise az sayıdaki kapitalist yöneticilerin daha büyük topluluğun üzerinde uygulanan “böl-yönet

⁴⁴ Heidi Hartman, **Marksizmle Feminizmin Mutsuz Evliliği**, Çev. Gülşad Aygen, İstanbul, Agora Kitaplığı, 2006.

stratejisi” için oluşturulan kurgulardan yalnızca biridir. Getirdiği en önemli eleştirilerden bir diğeryse, otoritelere karşı kimliklerini tükettikleri ürünlerle birlikte kazandığını düşünenlere karşı özellikle “rainbow market” olarak isimlendirilen tüketim kültürüdür.⁴⁵ Feminizme “dışarıdan” yöneltilen diğer yüklü eleştiriler dışında, özellikle 1980 sonrası feminizmin kendi içerisinde dile getirilen -dolaylı yoldan Marksist ve postkolonyal feministlerin de katkısıyla- siyah kadınların eleştirileri feminizmi kökten değişikliğe uğratacak güçtedir. Tüm kadınların yalnızca “kadın” kimliğinden dolayı baskı ve ayrımcılığa maruz kalmadığı gözlemlenebilen her bir spesifik örnek, kadın öznenin birden fazla toplumsal yapılanmada eşzamanlı olarak birden fazla kimliği barındırdığı söyleminin yavaş yavaş açığa çıkmasıyla sonuçlanmıştır. Bununla birlikte, öznel arasında kurulan ve meşrulaştırılan asimetrik iktidar ilişkilerinin ezilen yönünden yarattığı tahribatlar benzerlik gösterse de öznenin hangi kanallardan gelen baskı, ayrımcılık ya da madun edilme biçimine maruz kaldığına bağlı olarak hem deneyimlerinin hem de buna karşı vereceği direnişin derecesi ve niteliğinin farklılık gösterebileceği iddiası farklı şekillerde dile getirilmeye başlanmıştır. Özellikle bu iddia geçmişte ilk olarak ve sıklıkla “siyah feminizm” temsilcileri tarafından dile getirilmiştir.

Siyah feminizm, sorduğu sorular ve işaret ettiği problemlerle sadece feminizmin kendi içinde değil fakat iktidar ilişkileri ve otorite problemlerinin merkeze alındığı eleştirel düşünce akımlarının genelinde etkisini göstermiştir. Siyah feministler tarafından yalnızca toplumsal cinsiyet kategorisi üzerinden yapılan eşitsizlik tahlillerine karşı, başka farklılık kategorilerinin de özne üzerindeki ilişkisel ve eşzamanlı etkileri vurgulanmıştır. Buradaki vurgu aynı zamanda ekonomide, eğitimde, toplumsal ve politik yaşamda “kadın” kümesi içerisinde daha fazla ezilenin ve dışlananın “siyah kadın” olmasının feministler tarafından göz ardı edilmesine yönelik itirazı da içerir. Feminizme yöneltilen bu ve benzeri tepkilerle önce 1973 yılında New York’ta National Black Feminist Organization kuruldu. Daha sonra bu yapılanma içindeki bir grup buradaki duruşu burjuva ve ciddiyetsizlikle suçlayarak 1974 yılında

⁴⁵ Sherry Wolf, *Cinsellik ve Sosyalizm: LGBT Özgürleşmesinin Tarihi, Politikası ve Teorisi*, Çev. Kıvanç Tanrıyar, İstanbul, Sel, 2012.

Boston’da Combahee River Collective adında yeni ve oldukça etkili bir örgütlenmede bir araya geldiler. Combahee River Collective tarafından Barbara Smith ve Demita Frazier gibi önde gelen düşünürlerce hazırlanan 1977 tarihli bir bildiri sosyo-politik etkisi düşünüldüğünde tarihi bir öneme sahiptir. Bildirinin genel olarak önemi cinsiyetçilik ve ırkçılık gibi ayrımcılık ve baskı politikalarının tek boyutlu olmadığının, bu baskıların birbirleriyle bağlantılı olduğundan dolayı birlikte ele alınması gerektiğinin ve potansiyel olarak öznenin cinsiyet ve renk gibi fiziksel özelliklerden ve yaşam pratiklerinden dolayı uygulanan “kimlik politikalarının” öneminin vurgulanmasıdır. Bu örgütlenmedeki siyah kadınlar yalnızca kendi baskılanma deneyimlerinden yola çıkarak eleştirilerini oluşturduklarını iddia etmişlerdir. Politikaların doğası ve kimlikle ilişkisi gibi yeni tartışmaları gün yüzüne çıkartacak kuvvette olan bu vurgular, aynı zamanda tek başına “ayrımcılık” olgusunun yalnızca belirli bir tarihsel okul kavrayışıyla ele alınması ya da ayrımcılığa neden olan otorite biçimlerinin birbirlerinden bağımsız olarak incelenmesinin getirdiği kısıtlayıcı bakış açısını bozguna uğratan potansiyel etkiye sahiptir. Bu bildirinin en dikkat çekici paragraflarından birinde şu ifadeler yer verilir:

“Halihazırdaki politikamız en genel ifadesiyle ırksal, cinsel, heteroseksüel ve sınıf baskılarına karşı etkin bir şekilde kendimizi adanmış bulunmamız ve başlıca baskı sistemlerinin birbirinin içine geçtiği gerçeğine dayalı bütünleşik analiz ve pratiğinin geliştirilmesini özel görevimiz olarak görmemizdir. Bu baskıların birleşimi bizim yaşam koşullarımızı oluşturmaktadır. Siyah kadınlar olarak siyah feminizmi tüm renkli kadınların karşılaştığı çeşitli ve eşzamanlı baskılarla mücadele etmenin mantıksal politik hareketi olarak görüyoruz.”⁴⁶

Öznenin söylem nesnesi olarak, farklı tarihsel koşullarda ve çeşitli ilişkilerle oluşturulan bir ürün olduğu kabul edilse dahi bu öznenin öznel deneyiminin tam olarak dışarıdan nasıl anlaşılacağı bambaşka bir problemdir. Dahası, eğer öznel deneyimin ya da öznenin problemleştirilmesinde iktidar ilişkilerinin saptanmasına yönelik bir amaç varsa, “öznel deneyimlerimizin bir ürünü olduğu düşünülen kimlikler ile iktidar ilişkilerini biçimlendiren politikalar arasında zorunlu bir ilişki var mıdır” sorusunun

⁴⁶ Combahee River Collective, “The Combahee River Collective Statement”, (Çevrimiçi) <http://circuitous.org>, 01.03.2020.

da retorik unsurlar içererek gizlilikle sorulduğu anlamına gelir. Aynı zamanda olumsal olabilen bu ilişkiler her kim ya da kimler tarafından üretiliyor, yeniden üretiliyor ya da dönüştürülüyor olursa olsun, en temelde bu sürece eşlik eden kimlik eksenli politik bir praksis vardır. Siyah feminizmle birlikte kadınlık deneyiminin evrenselliği ve kadın kimliğinin homojenliği 1988 ve 1989 yıllarında art arda ortaya çıkan iki çalışmayla birlikte batılı, orta sınıf, heteroseksüel ve beyaz olanın problemlerine odaklandığı iddia edilen feminizmi kökten değişikliğe uğratmak zorunda bırakacak kritik öneme sahipti. Bunlardan ilki, postkolonyalist yapısökümcü Gayatri Chakravorty Spivak’a diğeri ise hukuk profesörü Kimberle Williams Crenshaw’a aittir. Spivak, özellikle hakkında konuştuğuyla hiçbir ortak deneyime sahip olmayan, söz-merkezli ve kendinde “madun”un yerine konuşma hakkı bulan batılı beyaz entelektüellerin ortaya koyduğu çalışmaları hedef alır.⁴⁷ Benzer şekilde batılı beyaz feministlerin renkli, göçmen, eşcinsel veya sömürge altındaki ülkelerdeki kadınların farklı deneyimlerini göz ardı ederek, yalnızca kendi deneyimlerinden veya kültürlerinden hareketle “kadınlık” ile ilgili oluşturdıkları feminist anlatılar sorgulanmaya başlanmıştır. Simone de Beauvoir’ın İkinci Cins çalışmasının girişinde Poulain de la Barre’den alıntılacağı “erkeklerin kadınlar üstüne yazdıklarına kuşkuyla bakılmalıdır, çünkü onlar hem yargıç hem davacıdırlar” ifadesindeki suçlama, bundan sonra görmezden geldiğini iddia eden “diğer kadınlar” tarafından batılı beyaz feministlerin kendilerine yönelecekti.⁴⁸

2.2. Kimberle Crenshaw’ın Kesişimsellik Kavramı

Kesişimsellik kavramını literatüre kazandıran ilk isim Kimberle Crenshaw’dır. Daha sonrasında bu kavramın tanımını üzerinde birtakım tartışmalar yürütülse dahi ilk olarak 1989’da ortaya koyduğu çalışmada onun kavram üzerinde çizdiği ilk sınır dikkate değerdir.⁴⁹ Crenshaw bir hukuk profesörüdür ve Emma Degraffenreid ile

⁴⁷ Gayatri Chakravorty Spivak, “Can The Subaltern Speak?”, **Marxism and The Interpretation of Culture**, Ed. C. Nelson-L. Grossberg, Chicago, University of Illinois Press, 1998, s.271-313.

⁴⁸ Simone de Beauvoir, **İkinci Cins I: Genç Kızlık Çağı**, Çev. Bertan Onaran, İstanbul, Payel Yayınevi, 1993, s.23.

⁴⁹ Kimberle Crenshaw, "Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics", **University of Chicago Legal Forum**, 1989, s.139-167.

General Motor (1976), Tommie Y. Moore ile Hughes Helicopter (1982) ve Willie Mae Payne ile Travenol Laboratories (1976) arasında işlenen davaları çalışmasında örneklem olarak kullanır. Crenshaw'ın bu üç farklı davada tespit ettiği ve araştırmaya değer gördüğü ortak nokta, mahkemenin bu davacıların hikayelerini ifade ediş ve yorumlayış biçimidir. Örneğin ilk davada General Motor, 1964'ten önce siyah kadınları işe almamış ve 1970'ten sonra gelen ekonomik durgunlukta işe alınan tüm siyah kadınların işten çıkararak geçmişteki ayrımcılığını devam ettirmiştir.⁵⁰ Mahkeme ise davacıların yalnızca “siyahlar” ya da “kadınlar” olarak değil “siyah kadınlar” olarak dava açma girişimini reddetmiş ve ayrıca 1964 yılından önce General Motor'un beyaz kadınları işe aldığını belirterek bu tarihten önceki cinsiyet ayrımcılığı suçlamasını kabul etmemiştir. Bu durumda Crenshaw'a göre mahkeme, ya siyah kadınların “siyah kadınlar” olarak ayrımcılığa uğrayabileceğini reddetmiş ya da böyle bir ayrımcılıkta onları koruyamayacağını açıkça ifade etmiştir. Moore ve Payne davalarında da yine benzer ayrımcılıklarla siyah kadınların istatistiksel kanıtlar sunularak çalışma koşulları ve terfi gibi konularda ayrımcılığa maruz kalındığı belirtilmiştir. Fakat mahkeme ilk davadakine benzer şekilde siyah kadınların ne siyah grubu ne de kadın grubunu tam anlamıyla temsil edemeyeceği sonucuna varmıştır. Sonuç olarak eğer davalar ırkçılık ve cinsiyetçilik olarak iki farklı koldan yürütülürse, beyaz kadınlar ve siyah erkekler örnek gösterilerek, mahkeme tarafından siyah kadınlara yönelik ırk veya cinsiyet ayrımcılığı yapılmadığı sonucuna varılacaktı. Bunun sonucu olarak, ayrımcılığın giderilmesi için başvuruda bulunulan yasa ya bu durumu gerçekten de duymazdan ve görmezden gelmektedir ya da kurbanın dilinden anlamamakta ve kim olduğunu çıkartamamaktadır.

Crenshaw, diğer bir çalışmasında kesişimselliği genişleterek üç farklı bağlamda, şiddet ve tecavüz gibi olgularla örneklendirerek tanımlamaktadır. Bunlar kabaca toplumsal kurumlara odaklanan “yapısal”, toplumsal hareketlere odaklanan “politik” ve kültürel inşalara odaklanan “temsili” kesişimselliklerdir.⁵¹ Yapısal

⁵⁰ Buradaki 1964 vurgusu önemlidir çünkü 2 Temmuz 1964 tarihinde Amerika Birleşik Devletleri'nde “1964 Medeni Haklar Yasası” dönemin başkanı Lyndon Johnson tarafından imzalanarak, siyah insanlara okulda, kamusal alanlarda ve işe alımında negatif yönlü ayrımcılık yasa dışı kabul edilmiştir.

⁵¹ Kimberle Crenshaw, “Mapping the Margins: Intersectionality, Identity Politics, and Violence Against Women of Color”, *Stanford Law Review*, 43, No.6, 1991, s.1241-1299.

kesişimsellik, farklı kimlik kategorilerinin toplumdaki kişiler arası ilişkileri ve genel işleyişi nasıl kurumsallaştırdığına odaklanır.⁵² Böyle bir işleyişin tahribatlarına karşı ortaya çıkan toplumsal hareketlerin neden tam olarak başarısız olduğuna veya kapsayıcı olamadığına “politik kesişimsellik” ile cevap aranır.⁵³ Son olarak temsili kesişimsellik ise, belirli bir kültürdeki kesişimsel grupların temsiliyetleri/anlatıları ile ilgilidir.⁵⁴

İlk olarak, ayrımcılığın hangi biçiminin –yukarıdaki dava örneklerinde olduğu gibi toplumsal sınıf, renk, cinsiyet ya da daha olası olarak Crenshaw’ın iddia ettiği şekilde her birinin “kesişimi”- her zaman farklılık kategorilerine dayalı kimlik analizlerinden çıkarılamayabilir veya bu kategorilerin basit bir matematiksel permütasyon ve kombinasyon hesabıyla birbirleriyle eklemlenmesi yoluyla çözümlenemeyebilir. İlk akla gelen çözümlerden birisi ayrımcılığın ırkçılık ve cinsiyetçilik gibi farklı toplumlarda sıkça rastlandığı düşünülen biçimlerine karşı özel olarak tasarlanacak –örneğin ABD’de siyah kadınlar ya da Avrupa’da göçmen kadınlar için- kesişimsellik eleştirilerine dayalı bir yasanın oluşturulması olacaktır. Fakat bu

⁵² Crenshaw, Amerika’daki aile içi şiddet ve “Göç ve Vatandaşlık Yasası”nın (1990) işleyişine örnek verir. Yasa sözde Amerikan vatandaşlarıyla evlenen ve şiddet gören göçmenler için tasarlanmıştır. Fakat bu göçmenlerin ülkedeki yasal konumları, Amerikan vatandaşları olan eşlerine bağlı olduğu için, sınır dışı edilme korkusuyla böyle bir şiddeti bildiremeyebilirlerdi. Yasa, bu durumu eşleri tarafından şiddet uygulandıklarını kanıtladıkları takdirde, eşlerinden bağımsız olarak ülkede kalabileceklerine hükmetti. Fakat bu bu durumu bildirebilecek kaynaklara ulaşamama problemi ortaya çıkacaktı. Örneğin yeterli düzeyde İngilizce ya da şiddeti belgeleyecek kurumlar gibi. Böylelikle yasanın görmezden geleceği marjinalleşen konumuna, yeterli derece İngilizce bilmeyen ve kurumlara erişemeyen göçmenler yerleşecektir.

⁵³ “Neden hem feminist hareket hem de ırkçılık karşıtlığı siyah kadınların deneyimlerine onca yıl kayıtsız kalmıştır ya da anlam verememiştir?”. Çünkü, Crenshaw’a göre, her iki hareket de öncelikle birbirlerinin ele aldığı özne gruplarına (siyahlar ve kadınlar) karşı “kördürler”. ırkçılık karşıtlığı erkeklerin sorunlarıyla ilgilenirken, feminizm ise beyazların sorunlarına odaklanmıştır. ırkçılık karşıtları, siyah erkekten şiddet gören siyah kadının problemlerine yönelmenin ve bunu tasvir etmenin, siyah erkekle ilgili zaten olumsuz toplumsal kalp yargısı daha fazla zedelemesine hizmet edebileceğini düşündüklerinden yıllarca bu olayları görmezden gelmişler hatta kimi zaman siyah erkeklerin bu eylemlerinin haklı olabileceğine kadar ileri gitmişlerdir. Tecavüz örneğinde ise, ABD’deki genel kalıp yargının “beyaz bir kadına tecavüz eden siyah bir erkek” olduğunu belirtir. Diğer kurbanlar, renkli kadınlar olduğunda çok sansasyonel bir etki yaratmamaktadır. Feministler de tecavüz olaylarına sessiz kalmayarak mücadele etmişlerdir. Ancak Crenshaw’a göre, siyahlar hiperseksüel olarak düşünüldükleri için, cinsel birleşmeye her zaman rıza gösterecekleri yönündedir ve aksi iddialar inandırıcı bulunmamaktadır. Feministlerin aynı zamanda savaşıması gereken bu kalıp yargıdır.

⁵⁴ Yalnızca toplumsal kurumlarda ya da politik hareketlerde değil fakat edebiyatta, medyada, şarkılarda ya da kültürel bağlamı oluşturan çeşitli diğer pratiklerdeki söylemlerde kesişimsel analiz etkili olabilir. Crenshaw, temsili kesişimsellik için rap şarkılarındaki müstehcenliğe örnek verir. Siyahi rapçilerin, şarkılarında kadını aşağıladığı ve tecavüze cesaret verdiği yönündeki iddialar karşısında dile getirilen yorumlarda siyah kadın yine kayıptı ya da siyah erkeklerin çıkarları için susturuluyordu.

durumda “öncelikli” grupların saptanması ve yukarıdan aşağı bir sıralamayla oluşturulacak bir listenin oluşturulması, yeni ayrımcılık eleştirilerini kaçınılmaz olarak doğuracaktır. Cinsiyet, cinsel yönelim, engellilik, yaş, etnisite, renk, dini inanç, ekonomik sınıf veya politik ideoloji gibi kategorilerin ve bu kategoriler içerisindeki sınıflandırılmış kimliklere mensup üyelere karşı sürdürülen kapsayıcı bir ayrımcılık yasasının varlığı, kuşkusuz ayrımcılığa maruz kalan “en marjinalleştirilmişlerin” kimler olduğu gibi oldukça tartışmalı bir soruyu gündeme getirir. Bu durum kesişimsellik literatüründe “baskı olimpiyatları” kavramına karşılık gelir. İlk olarak Elizabeth Martinez tarafından kullanılan bu kavram, marjinalleştirilen ve baskılanan gruplar arasındaki rekabeti ifade eder. Baskı olimpiyatları, bir hiyerarşi içinde hangi grubun daha fazla baskılandığı ve böylelikle hangi grubun adalet ve eşitlik taleplerine öncelik verileceğini ve görünürlüğünün artırılması gerektiğini içeren tartışmalara verilen kinayeli bir isimlendirmedir. Bir söyleşide farklı problemleri olan toplulukların nasıl bir araya geleceği sorusuna karşılık Martinez şu ifadelerle yer vermiştir:

“Öncelikle farklı toplulukların ihtiyaç hiyerarşisini reddetmemiz gerekir... ‘Benim ihtiyacım sizinkilerden daha büyük’ gibi tartışmalara sıkışıp kalmamalıyız... Genel düşünce, hiyerarşiler içindeki rekabetinin hüküm sürmemesi gerektiğidir. ‘Baskı olimpiyatlarına hayır!’”⁵⁵

İkincisi, söz konusu problem yalnızca Birleşik Devletler ile sınırlı veya buranın yasalarına özgü değildir. Karşılaştırmalı iki örnek üzerinden gidilecek olursa, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 14. maddesi⁵⁶ ve Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın 10. maddesi⁵⁷ ayrımcılık yasasının düzenlenmesiyle ilgilidir. Bu her iki metin de sınırlı ve birbirlerinden ayrıştırmış birtakım kategoriler içerir. Sözleşme cinsiyet, ırk, renk, dil, din, politik ya da diğer görüş, ulusal ya da toplumsal köken, bir ulusal azınlığa mensup olma, mülkiyet ve doğum yeri kategorilerini; Anayasa ise dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din ve mezhep kategorilerini vurgulamıştır. Her iki metinde de üzerinde durulması gereken açık uçlu ifadeler mevcuttur. Sözleşmede

⁵⁵ Angela Davis; Elizabeth Martinez, “Coalition Building Among People of Color”, (Çevrimiçi) culturalstudies.ucsc.edu, 20.03.2020.

⁵⁶ Council of Europe, “European Convention on Human Rights”, (Çevrimiçi) www.echr.coe.int, 25.03.2020.

⁵⁷ TBMM, “Türkiye Cumhuriyeti Anayasası”, (Çevrimiçi) www.tbmm.gov.tr, 25.03.2020.

“veya statüler gibi herhangi bir temelde”, anayasada ise “benzeri sebepler” ifadeleri bulunmaktadır. Dahası, söz konusu güncel pozitif hukukun tek eksenli kategorik ayrımcılık biçimlerini dahi aynı ölçüde koruyamadığı ve bazı ayrımcılık biçimleri üzerinde diğerlerine oranla daha fazla durduğu farklı zamanlarda ve şekillerde dile getirilen bir gerçektir. Örneğin henüz yakın sayılabilecek bir zamanda (2017) Ulaş Karan, yargı organlarının yaklaşımının farklı ayrımcılık temelleri söz konusu olduğunda değişebildiğini ve bazı ayrımcılık temellerinin diğerlerine göre daha fazla koruma görebildiğini ya da daha dikkatli incelenebildiğini belirtmiştir.⁵⁸ Bir hukukçu olarak Crenshaw, kesişimsellik kavramıyla birlikte sözde eşitsizliğin, ayrımcılığın, baskının ve genel olarak her türlü adaletsizliğin giderilmesi için ihtiyaç duyulan ve toplumun işleyişi için gerekli azami ihtiyaçların dikkate alındığı düşünülen kurumsal alan olarak mahkemenin belirli bir gruba yönelik dikkatsizliğinin temelinde yatan problemi ifade etmeye çalışmıştır. Fakat yalnızca mahkemeler değil eğitim, medya, akademi gibi diğer merkezi kurumlar da bu problemin birer parçası veya paydaşları olarak düşünülür.⁵⁹

Son olarak Crenshaw’ın gerek hukuk profesörü gerekse ırkçılık karşıtı bir feminist olması kesişimsellik kavramının en azından başlangıçta ırk, toplumsal cinsiyet ve bunun yanı sıra sınıf kategorileri ekseninde yürütülen tartışmaların etkisi altına girmesine yol açsa da daha sonra bu kavram üzerine fazlaca durulmuş ve daha geniş çerçevede analizler yürütülmüştür. Genel olarak ancak farklılık kategorilerinin eşzamanlı ve karşılıklı etkileşimlerine dikkat çekerek anlaşılabilecek olan öznel deneyimlere işaret eden kesişimsellik, özneleştirme veya kimlikleştirme sürecinden toplumdaki iktidar ilişkilerinin görünür kılınmasına kadar birçok güncel sosyo-politik problemin irdelenmesinde kullanılan bir kavram olarak literatürde yerini almıştır. Kathy Davis kendisinin cinsiyet, ırk ve diğer kategoriler, toplumsal pratikler, kurumsal düzenlemeler ve kültürel ideolojiler arasındaki etkileşim ve bu etkileşimlerin iktidar ilişkileri açısından sonuçları olarak ifade ettiği kesişimsellik kavramın popülerliği

⁵⁸ Ulaş Karan, “Anayasa Mahkemesi’nin Cemal Duğan Kararı: Ayrımcılığa Karşı Korumada Hiyerarşik Yaklaşım ve İspat Sorunu”, **İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi**, 28 Aralık 2017, (Çevrimiçi) insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr, 01.04.2020.

⁵⁹ Kimberlé Crenshaw, "Why Intersectionality Can't Wait", **The Washington Post**, 24.09.2015, (Çevrimiçi) www.washingtonpost.com, 15.04.2020.

(buzzword) ile bu kavramın ne anlama geldiği konusunda dahi yaşanan kafa karışıklığını ilginç bir şekilde birbirlerine bağlamaktadır. Kathy Davis bu iddiasını Murray S. Davis'in başarılı teoriler hakkındaki görüşüne dayandırır. Bu görüşe göre bir teorinin iyi ve tutarlı olmasından ziyade tam aksine yarattığı endişe duygusuyla da ilişkili olarak eksiklik ve tutarsızlıkla başarıya ulaştığını iddia eder.⁶⁰ Kathy Davis'e göre kesişimsellikle birlikte feminizm açısından endişe uyandıran durum, kadınlar arasındaki farklılıkların kabulüdür. Bundan dolayı farklı disiplinlerden (felsefe, sosyal bilimler, beşerî bilimler, ekonomi ve hukuk) feminist düşünürlerin, teorik bakış açıların (fenomenoloji, yapısalcı sosyoloji, psikanaliz ve yapısökümcülük) ve politik görüşlerin (feminizm, ırkçılık karşıtlığı, çokkültürcülük, queer gibi) kesişimselliğin tam olarak ihtiyaç duyulan şey olduğu konusunda ikna olduğunu belirtir.⁶¹

Günümüzde farklılık kategorilerinin birbiriyle ilişkisiz olarak analiz edilmesine yönelik eleştiriler büyük ölçüde kesişimsellik kavramına referans verilerek ifade edilir. Basitçe ifade etmek gerekirse, bu eleştiriler yalnızca feminizm üzerinden “kadın” grubuna yönelik değil fakat aynı zamanda ortak öznel deneyimlere sahip olduğu varsayılan “işçi”, “eşcinsel”, “göçmen”, “engelli”, “siyah” ya da “azınlık” olarak isimlendirilen her bir grubun yapısal, politik ve temsili olarak homojenleştirilerek aralarındaki farklılığın anlaşılmasına engel olunduğuna yöneliktir. Farklı kategorilerin etkileşimi ile birlikte grup içindeki heterojenliğe ve her bir kesişim noktasında farklılaşan öznel deneyimlere dikkat çekmesiyle kesişimsellik, “yerine söz etme” olarak adlandırılabilen bir zoraki eyleme sahip düşünce akımlarının karşısında konumlanır. Benzer bir eleştiriyi Denise Riley, “kadın” kimliğinin özellikle biyolojik cinsiyet ve toplumsal cinsiyet arasında keskin bir ayrım getiren çağdaş görüşlere karşı, sürekli olarak tarihsel ve söylemsel olarak yeniden üretilen ve sabit bir ontolojik temeli bulunmayan kategorilerle ele alarak dile getirmiştir.⁶² Aynı şekilde kavramın ortaya atılmasından çok önce Sojourner Truth'un “Ain't I a woman?” (Ben

⁶⁰ Murray S. Davis, "That's interesting! Towards a Phenomenology of Sociology and a Sociology of Phenomenology", **Philosophy of the Social Sciences**, 1.2, 1971, s.309-344.

⁶¹ Kathy Davis, "Intersectionality as Buzzword: A Sociology of Science Perspective on What Makes a Feminist Theory Successful", **Feminist Theory**, 9.1, 2008, s.67-85.

⁶² Denise Riley, ‘**Am I that Name?: Feminism and the Category of ‘Women’ in History**, London, Macmillan Press, 1988.

kadın değil miyim?) sorusuyla dile getirdiği benzer bir eleştiriyi, bir asırdan fazla süre sonra Brah ve Phoenix tarihsel olarak spesifik bağlamlarda ekonomik, politik, kültürel, psişik, öznel ve deneyimsel çeşitli eksenlerin kesişmesiyle ortaya çıkan indirgenenemez, karmaşık, değişken ve çeşitli etkiler olarak işaret ettiği kesişimsellik kavramına referans vererek, postmodern emperyalizm pratiklerinin etkisine ve özellikle Irak'ta yaşanan İkinci Körfez Savaşı sırasındaki kurtarılmaya muhtaç ve terörist “peçeli Müslüman kadın” imajına dönük eleştirilerle yeniden gündeme getirir.⁶³

2.3. Eleştiriler

Oyun yazarı Arthur Miller, Hannah Arendt'in Yahudi ölümlerinden sorumlu tutulan Nazi subayı Adolf Eichmann'ın davasını kaleme aldığı sıralarda *Life* dergisinde yayınlanan kısa bir yazısında, konuyla da bağlantılı olarak şu ifadelere yer verir:

“Mücadele her zaman ve daima aynıdır: kötülükle olan suç ortaklığımızı bir şekilde algılamak, karşılaşmak istemediğimiz bir dehşettir. Çok daha rahatlatıcı olan, dünyayı tamamıyla masum kurbanlardan ve tamamıyla canavarca şiddete kıskırtan kötülüklerden ibaret görmemizdir.”⁶⁴

Dönemine adeta “damgasını vurmuş” olan bu dava, düşünsel dünyayı birçok konuda ikiye bölmekle kalmamış aynı zamanda hostis humani generis'ten özne üzerinde kurulan orantısız tahakküm sistemlerine kadar birtakım problemlerin ciddiyetle yeniden ele alınmasına da önayak olmuştur.⁶⁵ Bizim ise bu davada eleştirilerle de ilintili olarak vurgulamak istediğimiz noktalardan birisi, Arendt'in de ifade ettiği gibi, “hepimizin içinde yatan bir Eichmann” ile yüzleşmenin araçları ve olanakları olacaktır.⁶⁶ Arendt için elbette “Eichmann” burada sembolik bir isimdir. Bu

⁶³ Avtar Brah; Ann Phoenix, "Ain't I A woman? Revisiting intersectionality", **Journal of International Women's Studies**, 5.3, 2004, s.75-86.

⁶⁴ Arthur Miller, "With Respect for Her Agony—but with Love," *Life*, 56.7, 1964, s.66.

⁶⁵ Hostis humani generis: Uluslararası hukukta insanlığa karşı işlenmiş suçları tanımlamak için kullanılan ve “bütün insanlığın düşmanları” anlamına gelen Latince söz öbeği.

⁶⁶ ARENDT, **Kötülüğün Sıradanlığı**, Çev. Özge Çelik, İstanbul, Metis Yayınları, 2012, s.291.

sembolik anlatım, eylemlerinin sorumluluğunun bütünüyle öznelere tarafından tabi olunan otoritelere devredilmeye çalışılması ve eylemde bulunurken ne yaptığının hiç farkında olmadığı düşünülen öznenin büyük çapta olumsuz sonuçlara neden olabileceğine dair uyarıdır.

Kesişimsellik literatüründe genellikle ayrımcılığa uğrayan, madun edilen ve baskılanan kimlikler üzerinden bir okuma vardır. Bu durumda görmezden gelinemeyecek olan ve aynı özne grupları üzerinden ele alınacak olan “imtiyazlar problemi” ve “tahakküm” ile açık bir şekilde yüzleşebildiğimiz durumda ancak ve ancak kavramın eksik bırakılan diğer bir yönü doldurulacaktır. Diğer yandan karşıt bir iddia sunularak şöyle düşünülebilir: bir grubun uğradığı ayrımcılık üzerinden “öteki” grubun edindiği imtiyazlara rahat bir şekilde ulaşılabilir ve bundan dolayı imtiyazlar konusuna özellikle yer vermeye ihtiyaç yoktur. Bu itiraz kesişimselliğin eleştirdiği tek bir ekseninde ele alınan ayrıştırılmış grupların hiyerarşik bir tabloda ikili karşıtlıklar üzerinden anlaşılması durumuyla sınırlıdır. Açıkça ifade etmek gerekirse, imtiyazların ve ayrımcılıkların kesişimsel bakış açısıyla aynı özne grubu üzerinde bir arada ve bütünlükle ele alınması bu tür bir sınırlamada mümkün görünmemektedir. Bu tür sınırlı bakış açısından sıyrılarak sunulan örnekler de oldukça verimsizdir. Örneğin, kesişimselliğin temelini eşitsizliğin üretimi ve yeniden üretimine yönelik çalışmalarla kurulduğuna değinen fakat kesişmelerin baskılar olduğu kadar “fırsatlar” da yarattığını vurgulayan az sayıdaki düşünürlerden birisi olan Stephanie A. Shields, cinsel yöneliminden dolayı dezavantajlı fakat renginden dolayı avantajlı olan beyaz bir lezbiyen örneğini verir.⁶⁷ Fakat üzerinde ciddiyetle durulması gereken, eğer toplumsal kategoriler üzerinden tahakküm sistemleri iç içe girdiyse ve yalnızca patriyarka, kapitalizm ya da ırkçılık üzerinden bir okumanın eksik kalacağı düşünülüyorsa, özne üzerinde kurulan bu “kesişimsel tahakkümün” yapısı nedir?⁶⁸

⁶⁷ Stephanie A. Shields, "Gender: An Intersectionality Perspective", *Sex Roles*, 59.5-6, 2008, s.301-311.

⁶⁸ Aynı probleme farklı bağlamlarda değinen iki farklı düşünür vardır. Bunlar Patricia Hill Collins ve bizim bu başlık altında yer vereceğimiz Elisabeth Fiorenza'dır. Collins, kesişimselliğin yalnızca siyah-beyaz ikiliği üzerinden değil, siyahların da diğer kategorilerle kendi arasındaki iktidar ilişkilerini ve tahakküm biçimlerini açığa çıkartmak için kullanılabileceğini düşünerek, kavramı genişletir. Dahası Collins'in bakış açısından, Fiorenza'ninkine benzer şekilde, işçi “beyaz” eşcinsel bir kadının kimi durumlarda orta sınıf “siyah” heteroseksüel bir erkekten daha alt konumda ve avantajsız olabileceği rahatlıkla söylenebilir. Collins ve Fiorenza, tek ya da birkaç kategoriye merkeze alarak her koşulda,

Diğer bir eleştiri, üzerinde sıkça durulan ve “kategoriler problemi” olarak ifade edilen birden fazla problemleri içerir. Kategorilerin tanımlanması, sınırlanması ve hangi kategorilerin kesişimsel analize dahil edilmesi gerektiği konusunda kesişimsellik literatürü içerisinde genel kabul gören bir metodoloji bulunmaz. Diğer bir deyişle, kesişimsel analizde, “cinsiyet, toplumsal sınıf ve ırk” gibi (bu üçlü literatürde “triple oppression” yani “üçlü baskı” olarak da geçer) her biri sınırlandırılmış, sözde belirgin ve önceden seçilmiş kesişimsel noktalara mı odaklanmak gerekir yoksa ele alınan özne grubuna ve amaca göre, farklı şekillerde belirlenecek ve sınıflanacak kategoriler her defasında yeniden mi kurgulanmalıdır? Bununla birlikte, “diğer cinsiyet” gibi cinsiyet kategorilerinde bulunan ve ayrımcılık ya da imtiyazdan daha çok diğer gruplara nispeten konumları tartışmalı kimlikler kesişimsellik tartışmaları içinde kendilerine nasıl yer bulacaktır?⁶⁹ Dahası, toplumsal kategorileri ve kimliği yapıbozuma uğratan postyapısalcı düşüncelere karşı kesişimselliğin bir cevabı var mıdır? Bu en temel iki eleştiriye, tahakküm yapılarının kesişimselliği ve kategoriler problemine, ayrı başlıklarda değinilecektir.

2.3.1. Kiyerarki

Kesişimsellik ilk başlarda feminizm ve ırkçılık çalışmalarının eleştirileri üzerinden daha çok baskılanma ve ayrımcılık gibi olgular ile kesişme noktaları arasındaki ilişkisellik ile ilgilenirken, Elizabeth Fiorenza “kiyerarki” kavramıyla birlikte

sürekli ve değişmez bir tahakküm kesişimselliğinden söz etmez. Fakat ikisinin de tahakküm ve kesişimselliğe odaklanmasına rağmen, Collins ve Fiorenza’nın çalışmaları arasındaki en büyük fark, Fiorenza’nın farklı tahakküm yapıları arasındaki hiyerarşiyi net bir şekilde kabul etmemesidir. Collins için bir hiyerarşi düzeninde farklı iktidar sistemlerinin (yapısal, disipliner, hegemonik ve kişiler arası) organizasyonu, ya da Collins’in kendi deyişle “tahakküm matrisi” (matrix of domination) eşzamanlı olarak farklı koşullarda birey üzerinde değişik faaliyetler gösterebilir. Fakat Fiorenza’da göreceğimiz üzere, bu kesişen eksenler arasında bir şekilde hiyerarşinin varlığından söz etmemiz, tahakkümün kesişen yapılarını anlamamızı engeller. Bundan dolayı onun kesişimsellik ve tahakküm yapılarını bir araya getirdiği kavram “kiyerarki”dir. Collins için bkz.: Patricia Hill Collins, **Black Feminist Thought: Knowledge, Consciousness, and the Politics of Empowerment**, New York, Routledge, 2002.

⁶⁹ “Diğer cinsiyet” ya da diğer yaygın kullanımla “üçüncü cinsiyet” tartışması da özellikle antropologların çalışmalarında sıkça konu olmuştur. Bilinen son çarpıcı örneklerden biri olarak antropolog Sharyn Graham Davies’in Sulawesi’de (Endonezya) yaptığı çalışma gösterilebilir. Sulawesi’de incelediği toplulukta özellikle 5. cinsiyet ya da kendisinin “meta-cinsiyet” olarak adlandırdığı *bissular* üzerinde durur. Bkz.: Sharyn Graham, "Sulawesi's Fifth Gender," **Inside Indonesia**, 66, 2001.

tahakkümün kesişen toplumsal yapılarına ve imtiyazlara odaklanır. Crenshaw ve Fiorenza'nın yaklaşımlarında bazı nüanslar bulunsa da en temelde ikisinin getirdiği eleştiriler tamamlayıcıdır. Ufak bir benzetmeyle, her iki düşünür de farklı prospeksiyonlarla arazinin farklı yöndeki yamaçlarında aynı maden için toprağın derinine inmeye çalışan birer madenci gibidirler. Her ikisinin de öncelikli hedefi, tek başına toplumsal cinsiyet kategorisini bir analiz unsuru olarak kullanan feminist geleneğe kapsamlı ve dikkate değer bir eleştiri sunmaktır. Bununla birlikte, Crenshaw daha çok ayrımcılık ve baskılanmayla ilişkili olarak kesişimsel kimliklere odaklanırken, Fiorenza kiyerarki üzerinden tahakkümün kesişimsel yapılarına odaklanır. Bu açıdan kiyerarki, kesişimsellik kavrayışının bir ürünü olarak ondan ayrı bir yerde düşünülemez.

Hermeneutik ve eleştirel feminist gelenekten gelen Fiorenza, ilk olarak 1992'de kiyerarki kavramının sınırlarını patriyarka ve Antik Yunan demokrasisi üzerinden net bir şekilde çizer.⁷⁰ Fiorenza'ya göre, patriyarka terimi erkeklerin kadınlar üzerindeki cinsel, sosyal, politik ve ideolojik iktidarlarının hükmetmek ve sömürmek üzere sosyal yapılar ve ideolojilerce oluşturulması ve sürdürülmesi olarak kullanılır. Bu görüşe göre erkeklerin kadınlar üzerindeki baskısı ve kadınların politika, kültür, tarih ve dinden dışlanması olarak anlaşılan patriyarkal sistem, insanlık içinde tümüyle ve daima var olmuştur.⁷¹ Ayrıca erkekliğin özü gayrişahsi, şiddetli, anlaşılması güç, çatışma için çabalayan ve baskınken, kadınlığın özüyse merhametli, sezgisel, anlayışlı, organik ve duyumsaldır. Böyle bir özcü konum, ikili eril/dişil cinsiyet kutupluluğunu biyolojik olarak doğuştan ya da ilahi bir düzenle değil de toplumsal olarak inşa edildiğini iddia ettiğindeyse "yapısalcı" bir tavır alır. Dişil olmanın determinizmine ya da dişiliğin felsefi özcülüğünün bazı formlarına bağlı olanları olsa da feministlerin çoğu böyle bir yapısalcı toplumsal cinsiyet teorisine katılırlar.⁷² Döneminin genel tablosunu bu ifadelerle çizen Fiorenza, dönemin öne çıkan siyah feministlerinin çalışmalarını henüz erken zamanda başarılı bir şekilde kavrayabilmiş ve 1980'lerdeki yapısalcılık üzerine

⁷⁰ Bkz.: Elisabeth Schüssler Fiorenza, **But She Said: Feminist Practices of Biblical Interpretation**, Boston, Beacon Press, 1992.

⁷¹ A.e., s.105.

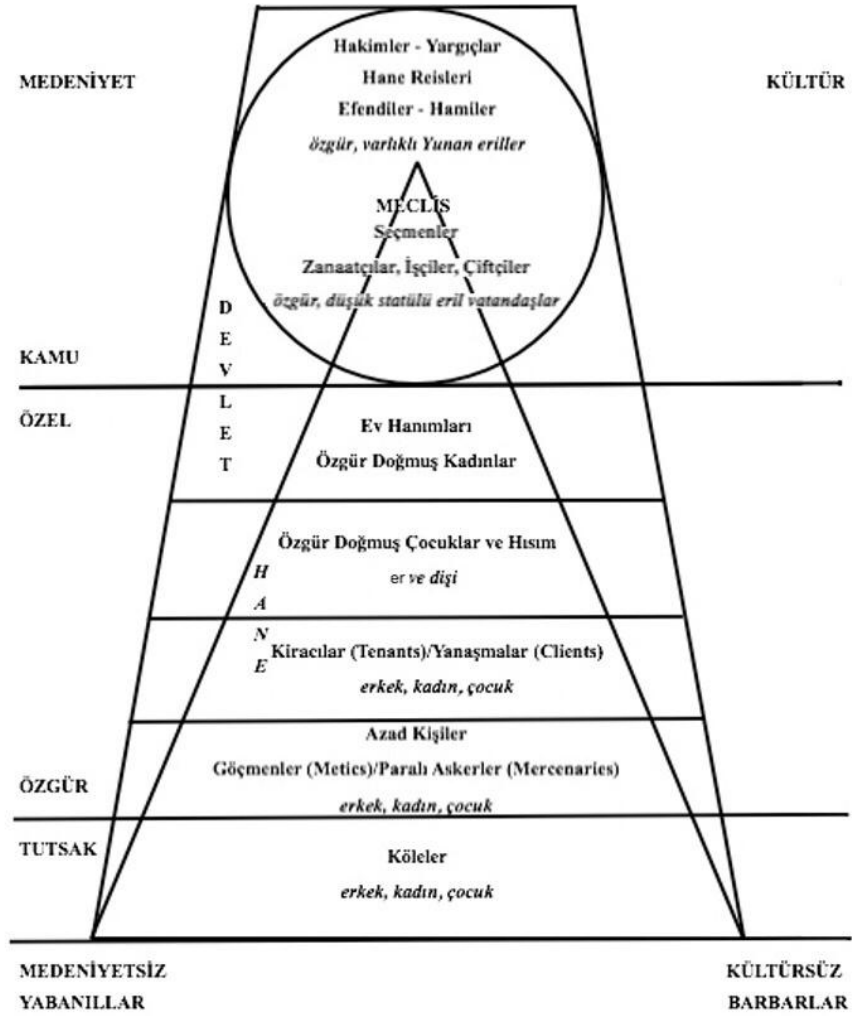
⁷² A.g.e., s.106.

yürütülen döneminin güncel tartışmalarını da başarılı bir şekilde takip etmiştir. Bu nedenle yukarıda üzerinde durulan kadınlar arasındaki “farklılık” temasına odaklanan Afro-Amerikan feministlerin olduğu kadar, yapıların çözümlenmesiyle ilgilenen Michel Foucault gibi dönemin Fransız postyapısalcıların etkilerinden de haberdardır. Fiorenza’ya göre postyapısalcı teori, patriyarkayı kadının erkeğe tabi olmasına atıfta bulunarak ve kadın-erkek arasındaki iktidar ilişkilerini de kurumların ve toplumun var olma durumuna benzer şekilde “yapısal” olarak anlar. Fakat postmodernist anlayışta farklı olan, tüm anlamlar dilde oluşturulduğundan ve anlamın söylemsel sistemi bizden önce gelmesinden dolayı öznelliğimiz, kim olduğumuz algısı ve dünyayla ilişkimiz yegâne bir özün değil fakat toplumun, kültürün ve dinin bir ürünüdür. Kısacası patriyarkal yapılar, kadın ve diğer özne bireylerden önce gelmektedir.⁷³

Fiorenza dönemin ne tam anlamıyla feminizm ne psikanaliz ne de postyapısalcılık okuması üzerinden patriyarka, fallik iktidar ve daha genel anlamda yapısal iktidar analizlerine giden yolu takip eder.⁷⁴ Bununla birlikte, onun kiyerarki kavramıyla öne sürdüğü düşünceler bir iktidar teorisinden daha çok birbirine geçen, ya da diğer anlamıyla kesişen tahakküm sistemlerinin anlaşılmasında dönemin diğer okumalarına karşı alternatif bir bakış açısı sunar. Fiorenza, Antik Yunan demokrasisini işaret etmektedir çünkü geleneksel patriyarkal Antik Yunan demokrasisi geleneğinde, Batılı toplum ve ailenin yalnızca “eril” hükümranlılığına tabi olduğu değil fakat aynı zamanda kiyerarkik olduğu (efendi hükümranlılığı) rahatça anlaşılabilir. Fiorenza’nın Patriyarkal Yunan Demokrasisi adlı tablosu şu şekildedir:

⁷³ A.g.e., s.108.

⁷⁴ Kiyerarkik iktidar olarak patriyarkal iktidarın kurumsal-yapısal düzeyde işlediğini fakat fallik iktidarın dilsel-ideolojik düzlemde işlev gördüğünü belirten Fiorenza, bu iki iktidarın birbirinin muadili olmadığını belirtir ve çalışmasında daha çok kurumsal-yapısal alanla ilgilenir. Bkz.: A.g.e., s.123.

Tablo 2.1: Patriyarkal Yunan Demokrasisi⁷⁵

Fiorenza'ya göre, biyolojik ya da toplumsal cinsiyet kişi ile iktidar arasında tek başına bir belirteç değildir. Kişiye “seçilmişlik” veren, diğer bir ifadeyle onu efendi, elit, yönetici ve güç sahibi statüsünde tutan başka türlü parametrelerin de belirleyici olduğu (en basit olarak tabloda görüleceği üzere sınıf, meslek, doğum yeri ve vatandaşlık gibi) ve genel olarak patriyarkal iktidarı kuran diğer ilişkili eksenlerin varlığı gözden kaçırılmamalıdır. Diğer yandan geleneksel patriyarka okumaları erkeğin kadını her koşulda ve mutlak şekilde baskıladığı bir hiyerarşik yapıda karşımıza çıkarırken, kiyerarki kavramı iktidar ilişkilerinin sunulandan daha karmaşık

⁷⁵ A.g.e., s.117.

ve ilişkisel olabileceği yönünde bir kavrayış kazandırır. Elbette Antik Yunan demokrasisi burada sınırlı ve spesifik bir örneklendirmedir. Tarih ve kültür okumalarında böyle bir kiyerarki piramidi farklı biçimlerde karşımıza çıkabilir. Fiorenza'nın da ifade ettiği gibi:

“Kiyerarki, ekonomik sömürü şiddetinin ve yaşanan itaatin etrafıca ele alındığı tahakkümün kompleks bir piramit sistemidir. Bununla birlikte, bu kiyerarkik piramit statik olarak değil fakat tahakküm ilişkilerinin sürekli değişen bir ağı olarak görülmelidir. Kiyerarki farklı tarihsel bağlamlarda farklı şekilde gerçekleşir. Demokratik kiyerarki ya da kiyerarkik demokrasi antikitede moderniteden farklı bir şekilde dile getirilmiştir. Antik Yunan, Helenistik dönem, Roma, Anadolu, Avrupa, Amerika, Japonya ya da Hindistan'da farklıdır; Yahudilik, İslam ve Katolik inançlarında farklıdır.”⁷⁶

Kiyerarki kavramıyla vurgulanmak istenen, tahakküm yapılarının eşzamanlı etkileşimini ve karmaşıklığının gözden kaçırılmaması gerektiğidir. Bunun amacıysa patriyarka veya piramit içinde kesişen diğer tahakküm sistemlerini yalnızca toplumsal cinsiyet veya belirli tek bir kategori üzerinden değil, kiyerarkik bakış açısıyla birbirlerine paralel olmayan fakat çarpımsal olan tüm kategorilerin kesişimselliği üzerinden yorumlayabilmektir.

2.3.2. Kategoriler Problemi

Kathy Davis, kategorilerin sınırlandırılması, hangi kategorilerin kesişimsel analiz için seçilmesi gerektiğinin belirsizliği, ırk-sınıf-toplumsal cinsiyet gibi en belirgin olanlarının dahi yeterince teorize edilememesi ve en önemlisi farklılıkların sonsuz şekilde çoğalmasının; kısacası kategoriler probleminin “kesişimseliğin Aşıl topuğu” olup olmadığı yönünde bir şüphe yarattığını belirtir.⁷⁷ “Aşıl topuğu” kategori tartışmalarının önemini vurgulanması için oldukça yerinde bir benzetmedir. Çünkü kategoriler problemi, kesişimselliğe en fazla yöneltilen ve doyurucu bir yanıt gelmediği iddia edilmekle birlikte, onu oldukça sınırlayan ve çalışmalar için “engel”

⁷⁶ Elisabeth Schüssler Fiorenza, “Exploring the Intersections of Race, Gender, Status, and Ethnicity in Early Christian Studies”, **Prejudice and Christian Beginnings**, Fortress Press, 2009, s.1-23.

⁷⁷ Kathy Davis, "Intersectionality as Buzzword: A Sociology of Science Perspective on What Makes a Feminist Theory Successful", **Feminist Theory**, 9.1, 2008, s.67-85.

teşkil edebilecek bir problemdir. Diğer yandan Leslie McCall ve onu destekleyen isimler, kesişimselliğin asıl amacının tanımının veya vurgusunun indirgemecilikten kaçınarak kimliklerin ve toplumsal yaşamın karmaşıklığını (complexity) dile getirmek olduğunu belirtmiştir. Bu doğrultuda McCall, kesişimselliğin kategoriler bağlamında karmaşıklığı yansıtan farklı yaklaşımların bulunduğunu belirtir. Bu yaklaşımlar aynı zamanda kategorilere yönelik tutumlar (nasıl anlaşıldığı ve kullanıldığı) ve kesişimselliğin farklı metodolojileri hakkında da bilgi verir.⁷⁸

Özellikle toplumsal cinsiyet kategorisi ve onunla bağlantılı diğer kategorilerin ve kimliklerin “doğallığına” ve “özüne” karşı eleştirel bir yaklaşım getiren Judith Butler, “cinsiyet” kategorisinin aslında birbiriyle süreksiz olan bir grup niteliğe yapay bir birlik dayattığını ve fiziksel bedenlerin içinde algılandıkları iç ilişkileri zorla şekillendirerek algıyı biçimlendiren bir dil olduğunu belirtir.⁷⁹ Butler, kalıcı toplumsal cinsiyet kendiliğinin “tözel kimlik temeli” idealine ulaşma hedefiyle sürekli olarak tekrarlandığını fakat toplumsal cinsiyet dönüşümünün imkanlarını “kalıcı kimlik” (abiding identity) denen fantazmatik etkinin politik olarak zayıf bir inşa olduğunu teşhir eden bir biçimsizlikte veya parodik tekrarda mevcut olduğunu ileri sürer.⁸⁰ Butler’ın varmaya çalıştığı nokta ‘cinsiyet’ tözüne dair yıkıcı bir eleştiri getirmek değil fakat stabil, akışkan olmayan, geçişsiz, katı, tutarlı, sınırları net ve merkeziyetçi “kimlik” kavramının kendisini ‘altüst’ etmek veya yıkıma uğratmaktır. Ayrıca Butler toplumsal cinsiyet değil fakat tüm kategorilerin kimlik kavramına tabi kılındığını ifade

⁷⁸ Bu yaklaşımlar en temelde kategorik ve antikategorik olarak ikiye ayrılır. Antikategorik yaklaşım yapıbozum (dokonstrüktif) metodolojisine dayanarak, öznelerin ve deneyimlerinin kategorilere indirgenemeyecek kadar karmaşık olduğunu, kategorilerin sabit ve verili olmadığını ve kesişimsel olarak sürekli inşa halinde bulunduğundan dolayı kategorileri analiz için kullanan yaklaşımların “indirgemeci” olduğu görüşündedir. Kategorik yaklaşımlar içinde “interkategorik karmaşıklık” olarak adlandırılan diğer bir yaklaşım, sosyal gruplar arasındaki eşitsizlik ilişkilerini ve eşitsizliğin değişen konfigürasyonlarını belgelemek ve kategoriler arasındaki ilişkiyi açığa çıkarmak için için mevcut analitik kategorilerin varlığını “geçici veya stratejik olarak” kabul edilmesi gerektiğini savunur. Son olarak, diğer bir kategorik yaklaşım olan “intrakategorik karmaşıklık”, yalnızca kesişimin ihmal edilen noktalarında, geleneksel olarak oluşturulmuş kimlik sınırlarını aşan “belirli sosyal gruplara” ve grup içindeki deneyimlere odaklanır. Bu yaklaşım, kategorizasyonun dışlayıcı tehlikesini yadsımamakta aksine marjinalleştirilmiş öznelerin deneyimlerini bu kategorilerin yetersizliği üzerinden göstermeye çalışmaktadır. Bkz.: Leslie McCall, "The Complexity of Intersectionality", **Signs: Journal of Women in Culture and Society**, 30.3, 2005, s.1771-1800.

⁷⁹ Judith Butler, **a.g.e.**, s.195.

⁸⁰ Judith Butler, **a.g.e.**, s.231.

etmek için kesişimsellik eleştirilerine yakın bir hizada konumlanır.⁸¹ Bunu da kimliğin temel yanılsamaları olan toplumsal cinsiyet gibi kurucu evrensel kategorilerin kendisini bir kargaşa içerine sokarak gerçekleştirir. Butler, evrensel kadın kimliği, toplumsal cinsiyet kategorisi, eril hegomanya ve heteroseksist iktidarı odağa alsa dahi, tüm diğer kimlik, kategori ve iktidar biçimlerinin kesişimselliğine (iç içe geçmişliğine, birlikteliğine, ittifakına) Riley’in çalışmasına gönderme yaparak ulaşır:

“Özne mefhumunu destekleyen temelci kurguların yanı sıra, *kadınlar* teriminin ortak bir kimliği ifade ettiği varsayımı da feminizm için siyasi bir sorun teşkil ediyor. Betimler ve temsil eder gibi görüldüğü kişilerin onayını alan, istikrarlı bir imleyen olmak bir yana, *kadınlar* çoğul haliyle bile belalı bir terim, bir mücadele alanı, bir kaygı sebebi haline geldi. Denise Riley’nin kullandığı başlığın işaret ettiği gibi, *Ben O İsim miyim?* Sorusu tam da o ismin birden çok anlama gelebilmesinden kaynaklanır. Kişi kadın “olsa” bile, elbette bundan fazlasıdır da; terim yeterince kapsayıcı değildir. Yetersiz kalmasının sebebi toplumsal cinsiyeti verili bir “kişi”nin toplumsal cinsiyetle gelen teferruatı aşması değil, toplumsal cinsiyetin farklı tarihsel bağlamlarda ille de her zaman kesin ve tutarlı bir şekilde kurulmuş olmaması ve söylemsel olarak kurulmuş ırksal, sınıfsal, etnik, cinsel ve bölgesel kimlik halleriyle kesişmesidir. Sonuç olarak “toplumsal cinsiyeti” her zaman içinde üretilip süregeldiği siyasi ve kültürel kesişme noktalarından ayırarak değerlendirmek imkansızdır.”⁸²

Fakat, Butler’a göre, yine de bir kadınlar kategorisi “olduğunu” ve bu kategorinin tamamlanması için içinin basitçe diğer toplumsal kategori bileşenleriyle doldurulması gerektiğini önden varsaymak hata olur.⁸³ Çünkü bir “kadın” ya da “heteroseksüel” olduğunu problemleştirmeden iddia etmek, Butler’a göre, yalnızca toplumsal cinsiyeti tözel addeden metafiziğin bir semptomudur. Böyle bir iddia toplumsal cinsiyet nosyonunun kimlik nosyonuna tabi kılarak bir kişinin bir toplumsal cinsiyet (kadın/erkek) olduğu üstelik “cinsiyeti”, “ruhsal kendilik hissi” ve o ruhsal kendiliğin başta “cinsel arzu” gibi dışavurumları itibarıyla “öteki” toplumsal cinsiyet olmadığı denli öyle olduğu sonucuna varır. Dahası idrak edilebilir (intelligible) kimlikler, kültürel bir matris içinde kişinin eylemlerinin süreklilik ve tutarlılığına yönelik kurgularla ve düzenleyici pratikler üzerinden, felsefecilerin de dahil olduğu

⁸¹ Butler, “...kategorilerin her zaman birbirlerinin zemini olarak işledikleri ve çoğunlukla en kuvvetli ifadelerini birbirleri üzerinden buldukları” görüşünde olduğunu belirtir. Bkz.: Judith Butler, *a.g.e.*, s.22.

⁸² Judith Butler, *a.g.e.*, s.46.

⁸³ Judith Butler, *a.g.e.*, s.64.

söylem alanlarınca yeniden üretilmektedir. Son olarak, sözde kimlikleri kuran bu kategoriler, tutarlılık nosyonu ile düzenlendiğinden ve tözel etkisi performatif olarak üretildiğinden dolayı yüzergezer (boşta salınan, free-floating) nitelikler kümesi de değildir.⁸⁴

Diğer yandan Butler'ı ana akım kesişimsellikten farklı kılan; onun kesişme noktalarının sabitliği, belirliliği ve tamlığı üzerinden getirdiği, her bir öznenin kesişme noktasındaki “vesaireleriyle” görünür kılınmaya çalışırken eksik bırakılması eleştirisidir:

“İrk, cinsellik, etnisite, sınıf ve bedensel yeterlilik gibi yüklemeleri ayrıntılandıran feminist kimlik kuramları hep listenin sonunda utanç ifade eden bir “vs.” ile kapanır. Sıfatların çizdiği bu yatay hat vasıtasıyla söz konusu kuramlar konumlandırılmış bir özneyi her yönüyle kavramaya çalışır fakat başarısızlığa uğrarlar ve özne hep eksik kalır.”⁸⁵

Nira Yuval-Davis, Judith Butler'ın toplumsal kategorileri sıralarken “vs.” ifadesinin sınırsız bir anlamlandırma sürecine işaret ettiği yorumunu eleştirerek bu kategorilerin aynı ontolojik seviyeye indirgenemeyeceğini savunur. Bazı toplumsal bölümlenmelerin belirli tarihsel durumlar ve toplumlarla ilişkili olarak belirli konumlandırmalar inşa etmede diğerlerinden daha önemli olduğunu öne sürer.⁸⁶ Ann Phoenix, Yuval-Davis'in bu görüşünün “sınırsız anlamlandırma” çıkmazından bir çıkış yolu sağladığını ve kesişmeleri analiz edenlerin belli bir problem üzerine belli bir zamanda ve belirli grup ya da bireyler için “en uygun/ilişkili” kesişmelerle ilgili stratejik ve yaratıcı kararlar alması zorunluluğunu ifade ettiğini belirtir.⁸⁷

Jennifer Christine Nash'in de işaret ettiği üzere, kesişimselliğin henüz çözülmemiş çelişkiler içerdiğini kabul etmek, aynı zamanda kesişimselliği geliştirmek için bir fırsat sağlar. Farklı kesişimsellik tasarımları olsa da bunların hiçbirisi henüz simbiyotik, çok-

⁸⁴ Judith Butler, **a.g.e.**, s.65-77.

⁸⁵ Judith Butler, **a.g.e.**, s.235.

⁸⁶ Yuval-Davis'ten aktaran Ann Phoenix, "Interrogating Intersectionality: Productive Ways of Theorising Multiple Positioning", **Kvinder, Køn & Forskning**, 2-3, 2006, s.21-30.

⁸⁷ Ann Phoenix, **a.e.**

boyutlu ya da bileşik (interconnected) olarak kurulu bir kimlik kavramlaştırmasının yansımalarını değerlendirmede ya da teorize etmedi. Yine de kesişimsellik, imtiyaz ve baskının eşzamanlı, polivalan (çok-değerlikli, multi-valent) ve karmaşık olarak kavranması için kimlik konusunda daha güçlü ve incelikli bir anlayış sunabilir. Nash'e göre ayrıca, kesişimsellik ortaya genel bir kimlik teorisi koyma ve kimlik çalışmalarına olanak veren genel bir araç sunma iddiasındaysa, kapsamını genişletmesi ve kimlik problemleriyle cebelleşmesi gerekiyor.⁸⁸

⁸⁸ Jennifer C. Nash, "Re-thinking Intersectionality", **Feminist Review**, 89.1, 2008, s.1-15.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KİMLİK POLİTİKALARI VE KESİŞİMSELLİK KAVRAMI

3.1. İkilik Politikaları Eleştirisi

Günümüzde tek eksenli toplumsal kategori çözümlemelerinde ve onlar aracılığı ile evrensel, parçalanamaz ve tutarlı kabul edilen sınıflandırılmış kimliklerin problemleştirilmesinde kesişimsellik eleştirisi gözle görülür şekilde öncü bir rol üstlenmektedir. Kesişimselliğin sunduğu güncel eleştirel bakış açısının amacı sözde baskı altında olan veya baskılayan grupların çok boyutlu, karmaşık ve ilişkisel konumlarının ifşasını mümkün kılmak ve buradan hareketle kimlik temelli politikaları dönüştürebilmektir. Bu açıdan kesişimsellik eleştirileri bağlamında açığa çıkan eleştiriler bir “özgürleştirme ve kurtuluş mücadelesi” olarak okunabileceği gibi, Stuart Hall’ın işaret ettiği toplumsal çatışmaların ideolojik zeminindeki basit bir anlamlandırma mücadelesinin bir örneği olarak da düşünülebilir.⁸⁹ Diğer yandan bu çatışmalarda toplumsal eşitsizliğin herhangi bir biçimine karşı mücadele içerisine girecek olan belirli bir grubun üyelerinin üniter şekilde örgütlenmesi genel kabul gören ve yaygın bir stratejidir. Fakat mücadelenin nasıl sürdürüleceği ve daha öncesinde mücadeleyi verecek olanların birlikteliğinin nasıl sağlanacağı her zaman tartışma konusu olmuştur ve olmaya devam etmektedir. Ortak deneyimleri paylaştıkları düşünülen ve belirli bir “kimlik” etrafında bir araya getirilen üyeler, kendilerine uygulanan eşitsizliğin kaynağı olarak gördükleri otoritelerin pratiklerine karşı direniş noktaları oluşturmaya çalışırlar. Bu duruma kadın, eşcinsel, siyah, işçi, çeşitli etnik gruplar ve daha birçok kimlik tabanlı örgütlenmelerin geçmişte verdikleri mücadeleler ve bunun sonucunda elde ettikleri birtakım kazanımlar örnek gösterilebilir.

⁸⁹Anlamın üretilmesi, işlevi ve değişiminde toplumsal çatışmaların, iktidarların ve kültürlerin rolünü birçok yerde vurgulamış olan Hall, özellikle Althusserci hattan devam eden ideoloji kavramı ile birlikte şeylerin nasıl “olduğuna” değil fakat nasıl “anlamlandırıldığına” ve dil örüntüleri arasında zihinsel çerçeveyi belirleyen kavramlar, temsiller ve kategorilerin birincil etkisine dikkat çeker. Bkz.: Stuart Hall, "The Problem of Ideology-Marxism without Guarantees", **Journal of Communication Inquiry**, 10.2, 1986, s.28-44.

Bu “kurtuluş cephelerinin” ortak noktası, farklı konumlardaki öznelerin iktidar ilişkilerinin yeniden düzenlenmesi ve bilgi rejimlerinin söylemlerinin sorgulanması olsa dahi, kendilerini bu mücadeleye adanmış ve direniş noktası oluşturabilmiş özne gruplarının kendi aralarındaki ayrışmalar da çok geçmeden gün yüzüne çıkar. Bu ayrılıklara karşı ses yükseltenler, kurtuluş mücadeleleriyle birlikte elde edileceği düşünülen kazanımları öne sürerler ve hemen ardından işaret edilen belirli bir otoriteye karşı örgütlü direnişin sonucunda tahayyül edilen yeni, özgür ve eşitlikçi dünyaya referans verirler. Bu düşünüş biçimini en iyi yansıtan örneklerden biri, Tony Cliff’in sosyalizmin kurtuluş mücadelesindeki ayrılıkçı fikirlerinin yıkıcılığına gönderme yaparken dile getirdiği şu ifadede saklıdır: “Roma’ya yüzlerce yol gider, fakat sadece bir Roma vardır”.⁹⁰ Sonuç olarak en güçlü olduğu dönemde dahi Marksizm, işçilere yönelik “birleşin!” çağrısının karşılığını alamamıştı, tıpkı feminizmin “kız kardeşleri”nden alamadığı gibi. Üçüncü bölümde odaklanılacak nokta, hangi mücadele biçiminin daha kapsayıcı olduğu ve hangi iktidar ilişkisinin diğerleri karşısında daha baskın olduğunun saptanması değil fakat kesişimsellik eleştirilerinin tek eksenli kimlik politikalarını dönüştürmedeki potansiyel etkisidir.

Kesişimsellik ilk olarak farklı kesişim eksenleri üzerinde bulunan öznelerin toplumsal boyutta işleyen ayrımcılık ve imtiyaz gibi pratiklerde farklı öznel deneyimlere sahip olabileceğini ifade etmiştir. Fakat Crenshaw ve kendisinden sonra kesişimsellik üzerinde çalışan araştırmacılar böyle bir ayrışmada farklı kesişim noktaları arasında basit bir hiyerarşi veya ikili karşıtlık ilkesi öne sürmemişlerdir. Aksine, kesişimsellikte birlikte özneyi ve onun öznel deneyimlerini anlamının yolunun, ikili karşıtlıktaki “öteki” ögeye referans vermekle değil fakat öznenin konumlandırıldığı farklı kesişim noktalarının açığa çıkartılmasıyla mümkün olacağı düşünülmüştür. Örneğin kesişimsellik açısından “kadınlık deneyimi” ve “erkeklik deneyimi” ne “kadın olmak”, “erkek olmak” gibi yalnızca toplumsal cinsiyet kategorisine eşdeğer bir öznellik alanını ne de basitçe birbirlerine karşıt iki grubun her birinin kendi aralarındaki özdeş deneyimleri ifade edebilir. Özellikle özneler arası iktidar ilişkilerine odaklanılırken, belirli kategoriler üzerinden farklı görünümlemlerle

⁹⁰ Tony Cliff, “İşçi Sınıfı ve Ezilenler”, (Çevrimiçi) marksist.org, 15.05.2020.

(erkek-kadın, beyaz-renkli, heteroseksüel-eşcinsel gibi) açığa çıkartılan sözde mutlak ve evrensel ezen-ezilen ikili karşıtlıklarına dayalı anlatıları “reddederek” onun yerine geçebilecek daha karmaşık fakat sağlam bir düşünsel zemin inşa edilmektedir.

Bu çalışmanın konusu olan kesişimsellik kavramının arka planına, siyah feminizm eleştirilerine tekrar geri dönülecek olursa, ikili karşıtlıklara dayanan anlatılara karşı başkaldırının veya onları reddetmenin nedenine ve nasılına rastlamak mümkündür. Combahee River Collective’in manifestosunda, batılı beyaz kadının “öteki” kadınların deneyimleri ve sorunlarını görmezden gelerek yalnızca kendi kültüründeki deneyimlerinden hareketle “kadınlık” anlatısı oluşturduğu ve bu kategoriyi feminizm üzerinden “homojenleştirdiği” eleştirisi ve bu sebeple renkli kadınlar olarak kendi hikayelerinin kendileri tarafından kaleme alınması anlamına gelen “öz-yazarlık” için bir araya gelinmesi bu tür bir başkaldırı sürecini kabaca özetler. Bu başkaldırı feminizmin amacına değil fakat feminizm anlatısındaki “kadın” özneyedir. Çünkü batılı ve beyaz hatta heteroseksüel ve orta sınıf kategorileriyle daraltılmış veya homojenleştirilmiş olduğu iddia edilen kadın özne, bu sınıflamaların dışında kalan “öteki kadınlar”ı madun ederek anlatıya yabancılaştırmıştı. Fakat yalnızca kadın ve kadınlık değil kesişimsellik kavramı üzerinden feminizme sözde karşıt kategori olan erkek ve erkeklik kavramlarına yönelik de benzer eleştiriler gelmiştir. Örneğin Jeff Hearn, feminizmin patriyarka anlatısında “erkek” ve “erkeklik”e dair söylemlerine kapsamlı bir eleştiri sunmakta ve bu kategorileri kesişimsellik üzerinden yapı sökümü uğratmaktadır. Jeff Hearn, biyolojik cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kategorileri arasındaki karmaşık ilişkiselliği ya da kesişimi olarak “gex” kavramını önermektedir.⁹¹ Dahası bu kavram, birbirlerinin eşdeğeri olmadığını kabul etmekle birlikte biyolojik cinsiyet (sex), toplumsal cinsiyet (gender) ve cinsellik (sexuality) arasındaki (bu üç kategorinin kesişimselliği için “gexual” ifadesini kullanır) tarihsel, karmaşık ve hiyerarşik-olmayan kesişimselliği ifade etmek için bir şemsiye kategori görevi görmektedir. Böylelikle, toplumsal cinsiyet-biyolojik cinsiyet sistemi ya da toplumsal/biyolojik cinsiyet gibi ifadelerle bu ikilikler yeniden

⁹¹ Gex, İngilizce “gender” (toplumsal cinsiyet) ve sex (biyolojik cinsiyet) kelimelerinin birleştirilmesiyle türetilmiş bir terimdir.

üretilmeyecek ve bu şemsiye altında belirli varyasyonlardan söz edilebilecektir. Buradaki amaç, farklı kategorileri birleştirmek ya da birbirlerine entegre etmek değil fakat bu kategoriler arasındaki bölünmeyi kabul etmeme meselesidir. Hearn'a göre erkeklik (masculinity), erkekler (men), erillik (masculine) ve erler (males) arasında toplumsal anlamda olumsal bir ilişki bulunsa da mutlak bir eşdeğerlilik yoktur. Bundan dolayı homojenleştirilmiş kadın-erkek gibi ikili karşıtlıklar yerine farklı biyolojik cinsiyetler, toplumsal cinsiyetler ve ayrıca cinsellikler arasında farklı ilişkilerin kurulabileceğini ifade eden gex gibi bir kavrama ihtiyaç vardır.⁹²

Benzer eleştirilerin başlangıç noktası olarak kabul edilebilecek siyah feminizm hareketi, bir grubun kendilerine uygulanan baskının ve ayrımcılığın diğer ezilen kesişim noktalarındaki gruplarla özdeşliklerini sorgulayan ve bu grubun maduniyetlerini ortadan kaldırmak için kendi görüş noktalarından (standpoint) hareketle politik bir tavır almaya yönelten bir süreçtir. Siyah kadınları politik olarak harekete geçiren ya da madunun özne olma sürecinin başlatan ilk kıvılcım ise “anlatılan benim hikayem değildir” ile başlayan özdüşünümsellik eyleminde gizlidir. Kesişimselliği, siyah feminizmin eleştirilerinden doğan böyle bir reddedişin, karşı çıkışın veya başkaldırışın zemininde inşa edilen bir zemin olarak düşünmek gerekir. Elbette sadece cinsiyeti konu edinen anlatılarda değil fakat sınıf, ırk, cinsellik ve akla gelecek tüm farklılık kategorileri anlatılarında okuma ediminde bulunan kendiliğin anlatıdaki ile arasında kurduğu temsili ilişkiyi koparması veya reddi, bir kendilik bilincinin kaybına yol açacağı ya da bundan sonraki süreçte “kimse” olarak varlığını sürdüreceği anlamına gelmeyecektir. Bundan sonraki süreçte madun, kendi anlatılarını oluştururken referans vereceği dışarıdan ya da miras aldığı bir anlatıya değil fakat kendi deneyimlerine özdüşünümsel bir çabayla referans veren bir öz-yazardır.

Anlatı ve kimlik problemini birlikte ele alan Alasdair McIntyre, yaşamın anlamlı olabilmesinin onu bir bütün ve birlik olarak kavrayıp değerlendirmekle mümkün olduğunu ileri sürer. Böyle bir bütünlük, giriş-gelişme-sonuca benzer şekilde

⁹² Helle Rydstrom; Jeff Hearn, "Men, Masculinities and the Conundrum of 'Gex': An Interview with Jeff Hearn by Helle Rydstrom", **NORA-Nordic Journal of Feminist and Gender Research**, 25.2, 2017, s.141-159.

doğumu yaşama ve yaşamı da ölüme bağlayan bir öykünün bütünlüğünde yatan kişilik kavramına gönderme yapılarak ve kişiyi öyküsel tarzda düşünerek anlaşılır. Bu çalışma için anlatı savıyla ilgili asıl önemli nokta ise, McIntyre’ın kişilerin kendi hayat hikayelerinin yazarı olduğuna yönelik getirdiği eleştirisidir. “Bizler”, der McIntyre, “kendimiz tarafından düzenlenmemiş bir sahneye adım atarız ve bir anda kendimizi kendimizin başlatmadığı bir eylemin bir parçası olmuş buluruz.”⁹³ Fakat tarihin parçası ve geleneğin taşıyıcısı insanlar için asıl sorun hikayedeki “kendi yazarlığı” değil, fakat “ne yapması gerektiği” hatta ondan da önce gelen “hangi hikaye ya da hikayelerin” bir parçası olarak gördüğüdür.”⁹⁴ Kısacası, McIntyre’a göre kişinin hayat hikayesi, her zaman “kimliğini kendilerinde bulmuş olduğu toplulukların hikayesinde” saklıdır. Bu bağlamda tarihsel kimlik ile toplumsal kimliğe sahip oluş iç içedir: kim olduğumuz şu anki bende bir dereceye kadar mevcut olan özel geçmişe, büyük ve belirleyici ölçüde ise “miras aldığım” şeye bağlıdır. McIntyre, geçmişle bağın koparılmasının (bir anlamda anlatının reddedilişinin) kişinin şimdiki ilişkilerini “sakatlayacağı” (özneler arası süregelen ilişkilerin bozulması) anlamına geldiğini ifade eder.⁹⁵ Kişilerin kendi yazarlıkları değil fakat kendilerini hangi hikayelerin bir parçası olarak gördüğüne yönelik öncelikli problemi, “ben kimim” ya da “ben neyim” (aralarında fark bulunsa dahi iki soru biçimi de açığa çıktığı andan itibaren bir tanımlama sürecinin başlangıcına işaret eder) sorgulamasında başvuru merkezi stratejiye gönderme yapmaktadır. Böylelikle kişinin kendini tanımlama süreci, hangi öncelikli yollardan olursa olsun aynı ya da benzer soruyla başlamaktadır: “Şu anki ben tam olarak neyim ya da kimim?”. Sadece kişilerin değil, Michel Foucault’un da işaret ettiği üzere, felsefi sorunların belki de en keskin “bizim tam şu anda ne olduğumuz” problemiydi. Fakat Foucault felsefenin bugünkü hedefinin belki de ne olduğumuzu keşfetmek değil, “olduğumuz şeyi reddetmek” olduğunu ekler.⁹⁶ Bununla birlikte, McIntyre ve Foucault’a yöneltilecek ortak eleştiri, böyle bir reddedişin veya bağın koparılışının bir çeken akıntı gibi bizi sürükleyen anlatıların (Foucault’nun hakikat

⁹³ Alasdair MacIntyre, **Erdem Peşinde Ahlak Teorisi Üzerine Bir Çalışma**, Çev. Muttalip Özcan, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2001, s.301-314.

⁹⁴ A.e., s.319.

⁹⁵ A.e., s.325-326.

⁹⁶ Michel Foucault, **Özne ve iktidar**, Çev. Işık Ergüden-Osman Akınhay, İstanbul, Ayrıntı, 2005, s.68.

oyunlarının) ve onlar aracılığı ile pratik edilen iktidar ilişkilerinin kıskacıdayken, kişilerin istenciyle ya da yönelimiyle ilişkili bir eyleymiş gibi ifade edişleridir.

Romalı edebiyatçı Quintus Horatius Flaccus, insanların kusur ve kabahatlerini gülünç şekilde işlediği Satirae (veya Sermones) adlı eserinin açgözlülüğü ele aldığı ilk kitabının birinci bölümünde Tantalos’tan söz ederken, beklenmedik şekilde satirlerini okuyan okuyucusuyla bir diyalog içine girerek ona neden güldüğünü sorar ve hemen ardından yalnızca bu anlatıdaki isim okuyucunun ismiyle değiştirildiğinde anlatılanın okuyucunun kendisi olacağını belirterek alaycı bir şekilde uyarır⁹⁷. Asırlar sonra Karl Marx, Das Kapital’in önsözünde, kapitalist üretim tarzına karşılık gelen üretim ve değişim koşullarını incelerken, İngiltere’yi bu üretim tarzının klasik bir örneği olarak göstermesinin ardından Alman işçilere seslenerek, İngiliz işçilerin durumuna omuz silkmelerini yine Horatius’un aynı ifadesiyle önlemeye çalışmıştı: “anlatılan senin hikayendir”.⁹⁸ Elbette bu uyarı sadece Horatius’un doğasında açgözlülük bulunan insanlarına ya da Marx’ın işçi sınıfına özel, tarihin belirli bir anında ele alınan belirli bir metne özgü değildir. Öyleyse okuyucu olarak bir anlatının öznesi konumuna gelmenin ya da getirilmenin anlamı nedir? Diğer bir deyişle, okuyucu özneye, “sen”e, hitap eden bir kendilik anlatısının diğer kurgu anlatılardan ve okuyucuyla sözde özdeş bu öznenin herhangi bir kurgusal karakterden ayıran nedir? Yoksa Horatius, Marx ya da benzer uyarıyla okuyucusuna yönelen anlatıcının seslendiği özne olarak “sen”, yalnızca anlatının başında benzer bir uyarıyla ya da telkinle karşılaşması durumunda mı anlatıdaki kendisi olduğu farkındalığına ulaşmaktadır? Daha ilginç, bu çalışmada kesişimsellik ve siyah feminizm bağlamında açığa çıkartılmak istenilen problem, anlatının öznesi olan “sen”in, böyle bir uyarı karşısında cevap verme olanağıdır; “evet, bu anlatılan benim hikayemdir” ile bir tür kabulleniş ya da “hayır, bu anlatılan benim hikayem değildir” ile karşı çıkış arasındaki formasyon farklılığıdır.

Anlatıyı oluşturan, anlatıda sözü edilen ve okuyucu arasında kurulan karmaşık ilişkiye odaklanıldığında, öncelikle bu ilişkilerin ne tür bir ilişki olduğunu ve bu ilişkinin nasıl inşa edildiği akla gelen ilk sorulardandır. Anlatıyı oluşturan anlatıcı,

⁹⁷ Horatius, **Satirae**, Kitap 1, satir 1, 69-70. (Lat.: quid rides? mutato nomine de te fabula narratur.)

⁹⁸ Karl Marx, **Kapital**, Çev. Alaattin Bilgi, İstanbul, Eriş Yayınları, 2003, s.15.

doğrudan okuyucunun kendisinin yaşam öyküsünü ele almadığından, böyle bir ilişkilendirme ancak anlatılanın “okuyucunun eyleminin taklit ya da temsili yoluyla aktarılması” ve aynı zamanda “okuyucuda bu anlatıyı okurken açığa çıkan bir içtepi” anlamında Aristotelesçi bir “mimesis” etkinliğini akla getirir.⁹⁹ Böylelikle mimesis, hem anlatıcının eyleyen okuyucusunun bir temsili olarak ortaya çıkardığı “anlatılanın” yaratımında hem de okuma edimini gerçekleştirenin bir içtepiyle kendisi ile anlatılan arasında kurduğu temsili ilişkide iki taraflı işleyen etkin bir süreçtir. Buradan hareketle “anlatıcı” iktidar ilişkilerinin biçimlendirildiği hakikat oyunlarının aktörleri; “anlatılar” eyleyen öznenin temsiline bulunduğu tüm söz edimleri, “okuyucu” ise okuma edimleri aracılığı ile konumlandırılan ve ilişkilendirilen aktörler olarak genişletildiğinde; bir kendilik bilincine sahip olduğu düşünülen okuyucunun kendini ne tür bir süreçte tanımladığı anlatıcı-anlatılan-okuyucu ekseninde cevaplanabilir. Son olarak “okuma edimi” ise iktidar ilişkilerini biçimlendiren hakikat oyunları içindeki aktörlerin söz edimleri ile kurulan ilişki biçimi olarak yorumlanabilir. Kesişimselliğin ve siyah feminizmin, feminizmin anlatısına yönelik ortak başkaldırısı; belirli kategorilerle homojenleştirilmiş ve ikili karşıtlık ilkesine dayanan anlatılanla kurmaya çalıştığı temsili ilişkinin kendisinedir.

İlk bölümde kimlik politikalarını ele alırken, kimliklerin ikili karşıtlık ilkesi üzerinden nasıl kavramlaştırıldığı ve yeniden üretildiği özellikle cinsiyet ve ırk kategorileriyle örneklendirilmeye çalışılmıştı. İkili karşıtlıklardaki öğeler arasında bulunan asimetrik ilişkiler (Derrida’nın ifadesiyle şiddet içeren hiyerarşinin) farklı şekillerde problemleştirilebilirler ve ikili karşıtlıkların yapısını bozuma uğratmanın, alt üst etmenin veya onları aşmanın tek bir geçerli yolu yoktur. Kathy Davis kesişimselliğin de Batı felsefesi ve biliminin modern paradigmasının doğasında var olan ikili karşıtlıkları yapıbozuma uğratmak için kullanılabilecek bir araç olarak görüldüğünü belirtir.¹⁰⁰ Modern kimlik yapısının ikili karşıtlıklar üzerine kurulmasının eleştirisi postmodern düşünce akımlarını ve kesişimselliği birbirlerine yakınlaştırsa dahi, bu yapının nasıl bozuma uğratılacağı konusunda geliştirdikleri stratejiler

⁹⁹ Aristoteles’in *Poetika*’sında “mimesis” hem bir eylemin temsil ya da taklit yoluyla aktarımı olarak hem de insanı diğer bütün öteki yaratıklardan ayıran bir içtepi olarak karşımıza çıkar. Bkz.: Aristoteles, *Poetika*, 1448a-1448b.

¹⁰⁰ Kathy Davis, a.g.e.

konusunda birbirlerinden ayrışır. Örnek olarak Derrida'nın yapıbozumculuğu ile kesişimsellik yapıbozumculuğu arasındaki metodolojik fark verilebilir. Derrida, ikili karşıtlıklarının yapısını yine ikiliklerin kendi arasındaki kurulu hiyerarşinin alt üst edilmesiyle içeriden ve dolaylı yoldan bozmayla ilgilenmişken, kesişimsellikte ikili karşıtlıkların yapıbozumu için karmaşık ve çok boyutlu etkileşimlerin ifşasına odaklanılır. Çünkü kesişimsellik için kategoriler arasında ya da kategoriler içinde bulunan ilişki biçimi ikili karşıtlık değil çoklu karmaşıklıktır. Çoklu karmaşıklık, bir ögenin anlamını karşıtı olan diğer ögede değil fakat kendisiyle ilişkisiz görülen diğer öğelerle eşzamanlı etkileşiminde aramaktadır.

3.2. Tanınma Politikaları Eleştirisi

Tanınma politikaları veya karşılıklı tanınma ilişkisi yoluyla kişilerin kamusal alandaki onaylanma ve kabul görmesine dayalı özgürleşme ve eşitlik doktrini, öznel arasında gerilimli fakat özgürleştirici “müzakere” ile gerçekleşir. Bu müzakerenin iki tarafının bir süreç içerisinde önceden varsaydıkları “farklılıkları” üzerine bir diyalog içine girmelerinin önemi, tanınmayan ya da yanlış-tanınan grup açısından yalnızca bu diyalogun sonunda amaçlanan olumlu sonuçlar ile ilgili değil fakat bizzat diyalogu başlatmadaki amacının ve sürecin kendisindeymiş gibi görünmektedir. Çünkü bu müzakerenin başlaması, öncelikle tanınma ihtiyacı duyan grup üyelerinin, kendilerini tanımasını bekleyen “karşı” grupla mücadeleye girmeyi kabul etmesi ile mümkündür. Alex Honneth'a göre de tanınmayan grubun öncelikle kendine olan saygınlığın artması, bu politik mücadele sürecinin kendisiyle birlikte gelişen bir süreçtir.¹⁰¹ Tanınma politikalarındaki genel kaniya göre sürecin sonunda bu saygınlığı beklenen tarafta da elde etmek, tanınma talebindeki grup tarafından hedeflenen toplumsal problemlerin çözümünü de beraberinde getirecektir: kaynaklara erişim imkânı, dengeli yeniden-dağıtım, toplumsal adalete güven, toplumsal yaşama korkusuz ve eşit katılım veya kamusal alandaki görünürlük gibi. Kesişimsellik ile tanınma politikalarını karşı karşıya getirecek en önemli noktaysa, tanınma mücadelesindeki tarafların kendi

¹⁰¹ Axel Honneth, *The Struggle for Recognition: The Moral Grammar of Social Conflicts*, Mit Press, 1996.

içindeki karmaşık ilişkisindedir. Örneğin “kadınların” patriyarka karşısında “erkeklerle” karşı, “siyahların” da ırkçılık ideolojisi etkisindeki “beyazlara” karşı mücadeleleri tanınma politikalarının birer örneği olarak kabul edilirse, kadının kadınla, siyahın siyahla, erkeğin erkekle ve beyazın da beyazla olan karmaşık iktidar ilişkisi tek düzeye indirgenir. Tanınma politikaları, tanınma mücadelesindeki taraflar arasındaki mücadelelere odaklanırken her bir tarafın kendi içindeki iktidar ilişkilerini görmezden gelir ve tarafların her birini homojenleştirir.

Kesişimsellik eleştirileri bağlamında tanınma politikaları konusuna eğilen Nira Yuval-Davis’e göre, tanınma politikaları “iki ucu keskin kılıç” olarak, belirli toplumsal kategorileri ve kimlikleri temsil ettiği iddia edilen belirli grupların tanınması ve hakları ile ilgili mücadelelerde hayati roller oynarken, diğer yandan gruplar ve örgütlenmeler içindeki iktidar ilişkilerini maskeler ve grup üyeliğini, bağlılığını ve değerlerini homojenleştirir. Yuval-Davis’in kesişimsellik eleştirileriyle birlikte eşzamanlı olarak önerdiği alternatif çözüm ise “çapraz politika” (transversal politics) olarak adlandırılan bir politik stratejidir. Fraser’ın yeniden dağıtım ve tanınmanın birlikte ele alınması gerektiği görüşüne dikkat çeken ve önemini vurgulayan Yuval-Davis, tanınma politikalarının zayıf yönlerini giderecek daha hassas bir bakış açısı için kesişimselliğin analitik bir araç olarak kullanılmasını önermektedir. Bunun için öncelikle toplumsal gruplaşma ve toplumsal bağlılık (social attribution) arasında bir ayrım yapmak gerekir. Örneğin bir kadın veya Yahudi olmak doğal olarak bir kadın ya da Yahudi grubuna ait olmak anlamına gelmez. İkinci olarak, kendilerini bu grubun temsilcileri olarak sunan gruplar ya da sözde temsilciler ile oldukça heterojen olabilecek bu toplulukların gerçek üyeleri arasında ayrım yapılmalıdır. Ona göre ancak bu ayrımları göz önünde bulundurduğumuz noktada kesişimsel analiz devreye girebilir. Çünkü basit bir örnek olarak, kesişimselliğin eleştirdiği geçmişteki feminizm ve ırkçılık karşıtlığı hareketler anımsanırsa, “kadın” ile sadece beyaz olan ve “siyah” ile sadece erkek olan düşünülmüş grupların nasıl homojenleştirilmiş olduğu görülebilir. Bununla birlikte tanınma mücadelelerinin tümünün özgürleştirici olmadığını, bazılarının iktidar ilişkilerini tersine çevirmek olduğu ve ilkel kriterlere dayalı münhasır sınırlar yaratmayı amaçladıkları yönünde eleştirir. Bu eleştirisini son yıllarda kadın eylemlerinde sadece “doğuştan kadınların” katılımına izin verilerek,

trans cinsiyetli ya da cinsel yönelimli kişilerin katılımını engelleyen kadın gruplarını işaret ederek örneklendirir. Yuval-Davis'in çözüm önerisiyse, "bakım politikaları"nın (politics of care) kapsamını genişleterek öncelikle herkesin "insanlığının" tanınmasının gerekli olduğunun ifade edilmesidir. Fakat ona göre bu vurgu tek başına yeterli değildir. Bakım politikaları ile birlikte, çapraz politika adı verilen bir stratejiyi ön plana çıkarmak gerekir. Yuval-Davis'in ifadesiyle bu strateji; insanlığı daha adil ve eşit bir topluma dönüştürmek için toplumsal konumları ve kimlikleri çok farklı olsa da "toplumsal vizyonumuz ve politik değerlerimizi paylaştığımız kişilerle" dayanışma içinde olmayı ve ittifak kurmayı ifade eder.¹⁰² Yuval-Davis çapraz politikalara dair bu tanımda tırnak içine alınan ifadeye karşı dikkatli olmak gerektiğini belirtir. Çapraz politika düşüncesi, diyalojik bir epistemolojiye dayandırılmalı ve yalnızca politik değerleri paylaşanlarla sınırlı olmamalıdır. Çünkü bu anlamda çapraz politika, yalnızca özgürlük mücadelesinde farklı güç ve konumdaki kimliklerin birbiriyle uyumlu değerler sistemini benimsemeleri bakımından dayanışma politikalarıyla aynı şeyi ifade eder. Oysa çapraz diyalojik epistemolojideki asıl amaç, sorunları anlamak değil fakat farklı sorun ve kampanyalarda durumsal, geçici, taktiksel olmayan sürdürülebilir ittifaklar kurmaktır.¹⁰³

Kesişimselliği araç olarak kullanarak bakım ve çapraz politikalarında insan kategorisini merkeze alan bu önerinin ardından, "insan olmayan hayvanlar" ve "insan" kategorilerinin tanınma politikaları sürecindeki benzer inşa süreçlerine dikkat çekmek yerinde olacaktır. İnsan olmayan hayvanlara uygulanan baskı ve ayrımcılığın tanınma politikaları içinde kendisine dolaylı olmayan bir yoldan yer bulamama nedeni açıktır. Hegel'in miras bıraktığı kavram olan tanınma, karşılıklı iki öz bilinçli özneye ihtiyaç duyar. Fakat günümüzde insan olmayan hayvanlar, insanlar tarafından genellikle ne

¹⁰² Nira Yuval-Davis, "Recognition, Intersectionality and Transversal Politics", **Recognition as Key for Reconciliation: Israel, Palestine, and Beyond**, Brill, 2017, s.157-167.

¹⁰³ Yuval-Davis, önerisinin daha iyi anlaşılabilmesi için kürtaç ve zorla kısırlaştırma sorununu örnek verir. Katolik kilisesi zorla kısırlaştırmaya karşı güçlü bir müttefiktir. Fakat asıl ittifak zorla kısırlaştırma karşıtı ile kürtaçın yasaklanmasına karşı feministler arasında olmalıdır. Çünkü kadının kendi bedeni üzerinde kontrol sahibi olma konusunda iki grup da aynı konumdadırlar. Oysa Katolik kilisesi ile kurulacak ittifak yalnızca bu sorun özelinde olduğundan dolayı durumsal, taktiksel ve geçici olmasıyla uzun vadeli olmayacaktır. Bkz.: Nira Yuval-Davis, "Açılış Konuşması", **Duvarları Yıkarak, Köprüleri Kurmak: Yeni Küresel Feminizmin Yükselişi ve İmkânları**, Derleyen Nacide Berber, İstanbul, Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği, 2018, s.7-22.

özbilinçli ne de karşılıklı tanınma mücadelesine girilmesi gereken ölüm-kalım kavgasının olduğu varlıklar olarak düşünülür. Bu nedenle tanınma politikaları bakış açısından insan dışı hayvanların haklarıyla ilgili konuların muhatabı hayvanlar olamayacağından, en iyi ihtimalle tanınma mücadelesinin bu problemi sahiplenmiş ve kimliklendirme boyutuna taşımış veganlar ile karnistler arasında olması gerektiği görüşü gelebilir. Kesişimsellik açısından ise ilk olarak şu iki soruya cevap aranmalıdır: cinsiyetçilik ve ırkçılık gibi insan türü içinde farklı baskı sistemlerinin ilişkiselliğine ve bunların kesiştiği noktalara işaret edilmesi, türcülük gibi bir baskı biçimini görmezden gelmeyi ve diğer baskı sistemlerini bu baskı biçimlerinden kopuk ve ilişkisiz olarak görmeyi gerektirir mi?¹⁰⁴ Türcülük söz konusu olduğunda, insanın problemlerinin insan açısından insan olmayan hayvanlar karşısında daha önemli ve öncelikli olduğunu iddia etmek, kesişimselliğin karşısına aldığı bir tür “baskı olimpiyatları” bakış açısı değil midir?

Tanınma politikaları ve kesişimsellik arasındaki ilişkiyi anlamada, “hayvan” kategorisinin homojenleştirilmesini ve “hayvan hakları” ile “evrensel insan hakları” konularının ilişkisi önemli bir noktadır. Evcil-vahşi, yenebilir-yenmez, avlanılabilir-koruma altına olan, sahiplenilebilir-sahiplenilemez veya kutsal-kutsal olmayan gibi oluşturulmuş alt kategorilerle birlikte “hayvan hakları” tekrar düşünüldüğünde, “hayvanları koruma kanunu” gibi metinlerde veya hayvan hakları mücadelelerinde bahsi geçen “hayvanların” belirtilen kategorilerdeki bazı gruplarla homojenleştirilmiş olduğu görülebilir. Bunun dışında elbette, “ev ve süs”, “denek”, “güçten düşmüş”, “binek” veya “kontrollü” gibi eklenebilecek başka birçok kategori vardır. Mevcut başlıkla doğrudan ilgili esas tartışma konusu, genel bir grubu temsilen hakları kısmen ya da tamamen tanınan grup içindeki belirli bir alt grubun, hakları görmezden gelinen ve dışarıda tutulan diğerlerinin haklarının tanınmasında ne tür engellemeler çıkaracağıdır. Bu problemde, insan kategorisi için birbirleriyle uluslararası insan

¹⁰⁴ Donna Haraway, İnsan ve hayvanlar arasındaki sınırın ya da ayrılığın dil aracının kullanılması, toplumsal davranışlar ya da zihinsel olaylarla inandırıcı bir şekilde gösteren hiçbir şeyin olmadığını söyler. “Siborg Manifestosu”nda, “insan ile hayvan arasındaki sınırın çiğnenip aşıldığı yer” olarak işaret ettiği Siborg’ları, aynı zamanda tüm tahakküm yapılarının da bozuma uğratılmasının ironik bir temsili olarak kullanır. Bkz.: Donna Jeanne Haraway, **Siborg Manifestosu: Geç Yirminci Yüzyılda Bilim, Teknoloji ve Sosyalist-Feminizm**, Çev. Osman Akinhay, İstanbul, Agora Kitaplığı, 2006, s.8.

hakları problemiyle bağlantılı olarak bir araya getirilebilecek iki farklı dönemden iki örnek ismin karşılaştırması üzerinden gidilecektir: yakın dönemden Catharine A. MacKinnon ve uluslararası hukuk teorisinin henüz tartışılmaya başlandığı dönemden Francesco de Vitoria.

MackKinnon'un kışkırtıcı bir başlıkla kaleme aldığı *Are Women Human?* (Kadınlar İnsan Mıdır?) adlı eserinin ana argümanı, ister uluslararası isterse de yerel tezahürlerinde olsun, hukukun erkeklerin tarihsel bilgi alanı olduğudur. Buna rağmen kadınların “yasal öznelere” olarak tanınmaları ise, onların politik anlamda henüz tam anlamıyla “insan” olduklarına işaret etmez. Bu anlamıyla, “insan hakları” hiçbir zaman “kadın hakları” olmamıştır. Örneğin, kadınlara yönelik aile içi şiddet, tecavüz, cinsel kölelik veya cinayet gibi uluslararası, sistemli ve politik şiddetin (MacKinnon kitap boyunca dünyanın her yerinden birçok istatistik ve vaka sunar) neden bir “soykırım”, “terörizm”, ya da en basitinden “savaş” eylemi olarak tanınmadığı sorusunu yöneltir. Mckinnon’a göre cevap, uluslararası insan hukuku bu eylemlerin kaynağını görmezden gelerek ve uluslararası hukuku kaygılandırmayacak düzeyde kendi içinde ayrıştırarak “özel” alanda gerçekleştirdiğini varsaydığı için. Oysa MacKinnon’a göre yine aynı eylemler grup olarak erkeklere yönelik gerçekleştirildiğinde (bu eylemlerin “soykırım”, “terörizm” ya da “savaş” olarak tanımlanmaları için devletler düzeyinde ya da devletlere karşı olması gerektiği varsayılırsa, “devlet”in patriyarkal kodları düşünülmelidir) uluslararası hukuk bu hak ihlallerini ciddiye alır ve “insanlık suçu” olarak kınar.¹⁰⁵ Modern uluslararası hukuk teorisi tartışmalarının henüz başladığı zamanlarda, benzer bir problemle Francisco de Vitoria aracılığıyla karşılaşılır. 1492’de İspanyollar tarafından keşfedilen “yeni dünya”nın ardından, İspanya’da sömürgecilik faaliyetlerine eşlik eden insan hakları, uluslararası hukuk ve en temelde insanın kendisine dair enteresan teorik tartışmalar başlar. Vitoria böyle bir dönemin öne çıkan isimlerinden ve temsilcilerinden biriydi. Vitoria’nın üzerinde durduğu konulardan birisi yeni dünyadaki yerliler ve onların konumuydu. Bu konuda kendi döneminin Tanrı yasalarıyla oluşturulmuş hukuk metinlerine bağlı hukukçulara, Papalık’a ve dönemin krallığına karşı yerlilerin savunusunu üstlenmişti. Yerlilere karşı

¹⁰⁵ Catharine A. MacKinnon, *Are Women Human?*, Harvard University Press, 2007.

girişilen savaşın meşruiyeti, onların yasal statüsü ve korunması ile ilgili meselelere yoğunlaşan Vitoria'ya göre, dünyadaki tüm halklar tarafından oluşturulan evrensel bir yasaya ihtiyaç vardır. Aynı zamanda sözde insan eti yeme ya da ensest gibi “en temel doğal yasaları çiğneyen vahşi yerliler” bu yasanın dışında tutulamazdı. Yerlilerin doğal yasaları çiğnemenin suç olduklarını bilerek bu “suçları” işlemedikleri için, birer Hristiyan gibi yargılanmaları ve sorunlu tutulmaları mümkün değildi. Böyle bir yargılamada yetkili olarak gösterilen Papa'nın yargılama ve cezalandırma hakkı Hristiyan dünyanın sınırları içinde son bulmalıydı. Aynı zamanda bu yerlilerin Hristiyanlığa inanmamaları ve kabul etmemeleri de bir günah ya da suç teşkil etmediğinden bir savaş nedeni değildir. Vitoria'ya göre, en temelde yerliler ve genel olarak Hristiyan olmayanlar, inançlarından bağımsız olarak yalnızca akla ve iradeye sahip “insan” oldukları için özgürlük, toplum kurma ve iletişim gibi doğal haklara sahiptirler ve bu haklar uluslararası insan hakları yasasıyla güvence altına alınmalıydı.¹⁰⁶

Problem bağlamında öncelikle Mackinnon ve Vitoria'nın argümanlarının içeriğine değil, onların savunularını ortak kılan en temel noktanın üzerinde durulması gerekir. Bu nokta, uluslararası insan hakları ifadesindeki insan öznesinin -biri “kadın” diğeri “yerli” kimliği olmak üzere- bu haklardan pay alması ve bir grubun insan olarak tanınması arasındaki hayati ilişkidir. Öyleyse problem yerli ve kadın kimlikleri bağlamından çıkarılıp bir aşama daha genellenerek şu şekilde ifade edilebilir: belirli bir gruba ilişkin düzenlenen yasalar, yasa koyucu ve yasanın öznesi arasındaki tanınma ilişkisine göre şekillenir. Fakat buradaki gizli vurgu; yasanın, yasa koyucunun yasayı oluşturduğu ya da düzenlediği anda, yasanın boyunduruğu altına aldığı muhatabı ile girdiği iktidar ilişkisine göre şekillendirilmesidir. Yasa koyucunun kendisinin aynı zamanda yasanın öznesi olması durumundaysa (insan hakları yasasını oluşturan belirli insanlar ya da bir milleti temsil edenlerin milli anayasa oluşturmaları), yasa koyucunun kimliğinin homojenleştirilmesine rastlanılmaktadır. Vitoria ve Mackinnon'un eleştirdikleri insan hakları metinlerini hazırlayan yasa koyucu, kendisini yalnızca

¹⁰⁶ Cemal Bali Akal, **Modern Düşüncenin Doğuşu**, Ankara, Dost Kitabevi Yayınları, 1997, s.27-60.

insan olarak değil fakat aynı zamanda Hristiyan ve erkek insan olarak tanımlayan kendiliklerdi.

Kesişimsellik ve tanınma politikaları madun edilmiş ve baskılanmış gruplar ile tahakküm eden otoriteler arasındaki ilişkiye odaklandığından, ikisi arasında en temelde bir ortaklık kurulabileceğini belirtmek mümkündür. Diğer yandan yukarıdaki tüm bu eleştirilerle birlikte kesişimselliğin, farklı kesişim noktalarında bulunan grupların ayrımcılık ve baskılanma deneyimleri ya da genel olarak yapısal eşitsizlik durumlarının “tanınmasını” amaçlamasıyla birlikte, tanınma politikalarının farklı kesişim noktaları üzerinde duran kimlikleri görmezden gelebilen genel paradigmasına karşı temkinli olduğu da belirtilebilir. “When Black + Lesbian + Woman $\neq$ Black Lesbian Woman” adlı makalesinde sosyal psikolog Lisa Bowleg ise, bir tanınma sürecinin ayrıştırılmış ve sıralanmış antitetik kategorilerin basitçe birbirleriyle toplanması yoluyla değil fakat kesişen, birbirlerine bağlı ve birbirlerini karşılıklı olarak oluşturan deneyimlerin açığa çıkartılmasıyla mümkün olacağını savunur. Örneğin araştırmacıların dikkat etmesi gereken kilit noktalardan biri, yalnızca demografik sorulara bel bağlamak yerine stres, önyargı, ayrımcılık gibi manidar yapılanmalara odaklanmalıdırlar.¹⁰⁷ Bowleg’in bu önerisi oldukça önemli ve yerindedir çünkü her bir toplumsal kategorinin en çok baskıya ve ayrımcılığa uğradığı düşünülen kimliklerini seçerek ve eklemlenerek standartlaştıran kesişimsel analizler, kesişimsel gruplara oranla imtiyazlara daha fazla sahip olduğu varsayılan öznelerin, örneğin beyaz heteroseksüel erkeklerin, hiçbir toplumsal stres, baskı ve ayrımcılığa maruz kalmadığı, kalsalar dahi kesişimsellik açısından analiz etmeye değer boyutta olmadığı gibi temeli olmayan genel bir önseziye neden olabilir.

3.3. Koalisyon Politikaları Eleştirisi

Genellikle kesişimsellik kavramının ve kimlik politikalarının bir araya getirildiği çalışmalarda ön plana çıkan kimlik politikaları koalisyon politikalarıdır.

¹⁰⁷ "When Black + Lesbian + Woman $\neq$ Black Lesbian Woman: The Methodological Challenges of Qualitative and Quantitative Intersectionality Research", *Sex Roles*, 59.5-6, 2008, s.312-325.

Kesişimselliğin koalisyon politikalarıyla bu yakınlığı; her ikisinin de eğer özgürleştirici yönde kimlik eksenli politikalardan vazgeçilmeyecek ve sürdürülecekse, öncelikle bu politikaları yürüten grupların kendi içerisindeki farklılıklarla yüzleşmesi gerektiğini vurgulamalarıdır. Fakat farklılıklarla yüzleşmek ve onları problemleştirebilmek, belirli bir politik-stratejiyi kendiliğinden ortaya çıkaramamaktadır. Çalışmanın ilk bölümünde, koalisyon politikaları savunucuları içinde koalisyon birliğinin farklılıklara “rağmen” mi, onları “korumak için” mi, ya da “denatüre ederek” mi oluşturacağı yönünde bir tartışmanın netleştirilmediğini belirtilmişti. Kesişimsellik böyle bir tartışmanın içine girmeyerek, koalisyon politikaları konusuna farklı bir açıdan yaklaşır. Örneğin bu probleme eğilen düşünürler arasında bulunan Anne-Marie Hancock, Kimberle Crenshaw ve Anna Carastathis sil baştan yeni bir koalisyon inşası yerine, halihazırdaki kimliklerin birer koalisyon örneği olarak kavranması gerektiği konusunda hemfikir görünürler. Bu üç düşünürün görüşlerindeki en belirgin diğer ortak nokta, eleştirilerini ve önerilerini sunmadan önce çağdaş ya da süregelen kimlik politikalarına dair genel bir hat çizmeleri ve ardından kesişimselliğin bu politikalar arasında nasıl bir konum alması gerektiğine yönelik argümanlar üretmeleridir.

Ange-Marie Hancock, kesişimselliği standart kimlik politikalarına karşı bir meydan okuma olarak görür. Hancock’un “standart” olarak ifade ettiği, tanımlanmış bir grubun tüm üyelerinin tek tip ortak deneyime dayandırılması ve bu ortak deneyimleri kolektif bir politik eylem için temel alınması durumudur. Böyle bir yaklaşım aynı deneyimleri paylaştığı varsayılan belirli bir grubun bütünlüğünü “grup birliği” olarak yorumlar. Böylelikle bir şekilde bir araya getirilen bu grup üyeleri, önceden var olan belirli bir dizi politikayı dayanışma mantığıyla savunabilirlerdi. Bu standart ya da kesişimsellikten önceki yaklaşımlar kendi içerisinde iki alt gruba ayrılır: Üniter ve çoklu yaklaşımlar. Kesişimsellik ise en temelde farklı kategorilerin eşzamanlı olarak karşılıklı etkileşimlerine (interacting) dikkat çekerek bu iki yaklaşımdan ayrışır. Fakat Hancock, benzer bir tutum aşağıda Crenshaw ve Carastathis’te de görüleceği üzere, kategorilerin muazzam çeşitliliği ve postyapısalcı düşünürlerce bu kategorilerin sorgulanması karşısında kesişimselliğin - yapısökümcülük geleneğinden doğmuş olsa da- bu kategorilerin ortadan kaldırılmasını

değil fakat yeni bir paradigma olarak nasıl yeniden kavramsallaştırılacağını ve siyaset bilimindeki rolünü tartışmaktadır. Bununla birlikte kesişimsellik, diğer disiplinlere göre siyaset biliminde henüz geniş bir tutunma noktası kazanamamış olsa dahi farklı kategorilerin etkileşimini vurgulayan “ampirik araştırma yürütmeye yönelik bir yaklaşımı” ifade eder. Hancock’a göre bundan dolayı siyaset biliminde kesişimsellikte birlikte farklı kategorilerin veya toplumun örgütleyici yapılarının incelenmesinde artık rahatça 3 farklı yaklaşımından söz edilebilir: üniter, çoklu ve kesişimsel yaklaşım. Hancock bu yaklaşımları 6 farklı soru üzerinden bir tabloda karşılaştırır:

	Üniter Yaklaşım	Çoklu Yaklaşım	Kesişimsel Yaklaşım
Kaç kategori ele alınır?	Bir	Birden fazla	Birden fazla
Kategoriler arasında belirlenmiş ilişki nedir?	İncelenen kategori önceliklidir	Kategoriler önceden belirlenmiş bir ilişki içinde birbirleriyle eşit derecede önemlidir	Kategoriler eşit derecede önemlidir; kategoriler arasındaki ilişki açık ampirik bir meseledir
Kategoriler nasıl kavramsallaştırılır?	Kurumsal ya da bireysel düzeyde statik olarak kavramsallaştırılır	Kurumsal ya da bireysel düzeyde statik olarak kavramsallaştırılır	Kurumsal ve bireysel etkenler arasındaki dinamik etkileşime bakılır
Her kategori için varsayılan karakter nedir?	Tek biçimli	Tek biçimli	Çeşitlidir; üyeler politik olarak önemli ölçüde farklılık gösterir

Tek bir analizde hangi analiz seviyeleri uygulanabilir kabul edilmektedir?	Bireysel ya da kurumsal	Bireysel ya da kurumsal	Kurumsallıkla entegre olan bireye yönelir
Metodolojik sağduyusu nedir?	Ampirik ya da teorik; birisi tercih edilebilir; çoklu yöntem kullanabilir	Ampirik ya da teorik; tek bir yöntem yeterlidir; çoklu yöntem arzu edilir	Ampirik ve teorik; çoklu yöntem gerekli ve elverişlidir

Tablo 3.1: Siyaset Biliminde Irk, Cinsiyet, Sınıf ve Diğer Farklılık Kategorilerinin İncelenmesinde Yaklaşımlar Arasındaki Konseptüel Farklılıklar¹⁰⁸

Kesişimsellik, Hancock’a göre, diğer yaklaşımlar gibi çağdaş iktidar ilişkilerinin içinde bulunduğu tarihsel bağlamı kabul eder ve bu yaklaşımların hepsi gerçekliğin tarihsel ve toplumsal olarak inşa edildiği iddiasında birleşir. Fakat kesişimsellik yapısökümcülük geleneğine takılıp kalmayarak toplumu imal etmek için ırk, cinsiyet ve sınıf gibi farklı kategorilerin etkileştiği hegemonik, yapısal, disipline edici ve kişiler-arası oyun alanlarını tanımlar. Bu etkileşimlerin tanınması, gruplar arasındaki tek tip deneyime dayanan politikaların aksine koalisyon inşası için yeni fırsatlar ortaya koyabilecektir. Hancock, kesişimsellik yaklaşımının eğitim eşitsizliği gibi sosyo-politik problemleri daha gerçekçi ve etkili şekilde çözüme ulaştırmada ve kimlik politikalarının dönüşümündeki potansiyel etkisini bu etkileşimlerin açığa çıkartılmasındaki başarısıyla açıklar.¹⁰⁹ Ayrıca Hancock, bu koalisyonların inşasında engel teşkil eden “baskı olimpiyatları” kavramına da dikkat çeker. Hancock’a göre baskı olimpiyatları, geniş toplumsal adaletin sağlanması için kolektif bir katılım sağlanmasını engeller. Çünkü bu bakış açısından hiyerarşinin alt basamaklarında

¹⁰⁸ Ange-Marie Hancock, "When Multiplication Doesn't Equal Quick Addition: Examining Intersectionality as a Research Paradigm", *Perspectives on Politics*, 5.1, 2007, s.63-79.

¹⁰⁹ A.e.

bulunan gruplar birbirlerinin problemlerini gördükleri halde, iş birliği yapmak yerine yukarı doğru bir yarış içine girerler. Bunu yaparken baskın grubun politik çözümlerinde kendilerine daha fazla yer edinmek ve destek görmek için “en çok ezilen”in kim olduğunu sorgularlar. Hancock, toplumsal adaletin pasif destekçileri ya da felçlileri olmamak, baskı olimpiyatlarının hegemonyasını sona erdirmek ve en önemlisi geniş çaplı toplumsal adaleti sağlamak için kesişimsellik paradigmasına ihtiyaç duyulduğunu belirtir.¹¹⁰

Crenshaw ise kimlik politikalarını; Afroamerikanların sivil haklar hareketi, kadınların feminizm hareketi ya da eşcinsel hareketi gibi geniş çaplı bir tahakküm sistemine başkaldırabilmiş fakat bunu yaparken tikel kimlik kategorilerine dayanarak birbirlerinden ayrı ayrı yürütülmüş politikleşmeler olarak tanımlar. Bu hareketler, üyeleri için güç, topluluk ve entelektüel gelişimlerine birer kaynak oluşturması ve onların tabiiyetini gün yüzüne çıkarması açısından oldukça önemliydi. Fakat bu politikalar, hem kendi odağına aldığı gruplar içindeki farklılıkları hem de diğer otoritelerin yarattığı tahribatları göz ardı etmekte ve bunun sonucu olarak genellikle karşı çıktıkları otoritelere benzer şekilde çoğu zaman “dışlayıcı pratikler” sergilemekteydi. Crenshaw, dışlanmış belirli grupların “kesişimsel lokasyonları”nın analizi üzerinden tam olarak bu soruna çözüm aramaktadır. Fakat Crenshaw için bunun öncesinde asıl kritik nokta, grup politikasından vazgeçmek istemeyen kesişimsellik ile özellikle beyaz feminizme karşı yürütülen postmodernizmin “özcülük karşıtlığı”nın titiz şekilde karşılaştırabilmesidir. Kimliklerin birer özü ya da kendine özgü doğası olduğu görüşüne karşı çıkan ve her birinin belirli tarihsel koşullarda toplumsal olarak dil içinde inşa edildiğini savunan ikincisi, aynı zamanda bu kimliklerin birer inşa olduğu için “önemsiz” olduğu, onlar etrafında örgütlenerek onları yeniden üretmeye devam etmenin hiçbir anlamı olmadığı ve içinin boşaltılması gerektiğini iddia eder. Kesişimsellik ve özcülük karşıtlığı öncülde (kimliklerin birer inşa olduğu) hemfikir olsalar da sonuçta (önemsiz olduğu ve içinin boşaltılması gerektiği) kesin olarak ayrışır. Öncelikle, bir kimliğin “özselleştirilmesi”, öznel deneyimlerin bu öze

¹¹⁰ Ange-Marie Hancock, **Solidarity Politics for millennials: A Guide to Ending the Oppression Olympics**, New York, Palgrave Macmillan, 2011.

referans verilerek açıklanması ve grubun tamamına yönelik genelleştirilmesine her iki düşünce biçimi de karşıdır. Örneğin kesişimselliğin siyah kadınların beyaz kadınlar ile aynı deneyime sahip olmadığına yönelik karşı çıkışı ve “kadınlık deneyimi” diye bir genellenmenin mümkün olamayacağı görüşü, aynı zamanda böyle bir öze de karşı çıkıştır. Fakat iki düşünce biçiminin ayrıştığı önemli nokta, kesişimsellik açısından, sırf deneyimlere yol açan bu kategorilerin ya da kimliklerin birer toplumsal inşa olduğu için bunların ortadan kalkmasına yönelik bir amacın doğru bir strateji olamayacağıdır. Aksine, belirli kategoriler etrafında kümelenmiş ve diğerlerine karşı kullanılan iktidarın insanları nasıl ve hangi süreçte tabi kıldığına odaklanıldığından, bu kategorilerin anlamsız olduğu ya da sonuçlarının olmadığı düşünülemez. Yine de postmodernizm geleneğinin içine aldığı özcülük karşıtları bu kategorilerin varlığı ile değil, yalnızca onlara bağlı değerlerin hiyerarşiyi nasıl yarattığı problemi ile ilgilenirler. Oysa Crenshaw, bu kategorilendirme -ya da isimlendirme- sürecinin tek taraflı -sadece iktidarın bir pratiği- olmadığını, itaat altındaki insanların da bu sürece dahil olduğunu ve kimliklerin itaat altındaki insanlar için aynı zamanda bir direniş mevkii olmaya devam ettiğini belirtir. Crenshaw’ın önerdiği çözüm, güçsüz kılınmış grupların önemli bir direniş stratejisi olarak, bu kategorileri boşaltılmak ya da yok etmektense, onları öznel deneyimlerini sabitleyen birer öz şeklinde değil fakat olumsal, ikincil, belirlenimci olmayan şekilde kullanılabileceğidir. Ayrıca bu kimlikleri ve kategorileri kesişimsellik eleştirileri bağlamında yeniden tanımlamayı ve çeşitliliğini yadsımadan karmaşıklaştırmayı önermektedir. Bunun için de en etkili yöntem, kimlik gruplarının birer koalisyon ya da en azından “potansiyel koalisyonlar” olarak görülmesidir. Örneğin “kadın” kimliğini birçok farklı renkteki kadının bir arada ittifak halinde bulunduğu koalisyon olarak ya da “siyahları” düz ve eşcinsellerin koalisyonu olarak görmek gerekir. Kadınları, siyahları ya da diğer kimlik gruplarını bir arada tutan ortak deneyimleri değil, fakat ortak bir amaç olmalıdır.¹¹¹

Son olarak Anna Carastathis, kimlik politikaları ve koalisyon politikalarını birbirlerinden ayırarak, çoğu zaman ikisinin çeliştiğini belirtir. Çünkü ilki benzerliğe

¹¹¹ Kimberle Crenshaw, “Mapping the Margins: Intersectionality, Identity Politics, and Violence Against Women of Color”, *Stanford Law Review*, 43, No.6, 1991, s.1241-1299.

dayanan bir tür ayrılıkçılık (separatism) olarak görülürken ikincisi farklılıklar arasında inşa edilen ittifaklara bağlıdır. Oysa her ikisinde de kimlik kategorilerinin kesişimsellikleri çok fazla dikkate alınmamakta ve grup içindeki farklılıklara değil gruplar arasındaki farklılıklara odaklanılmaktadır. Kesişimselliği eleştirenlerse, onun grup içindeki farklılıkları ortaya çıkardığı için kaçınılmaz olarak bölünmelere, çatlaklara ve tikelciliklere yol açacağını; böyle bir anlayışın bölücü olduğunu ve bir tür bireycilik (individualism) dahi oluşturabileceğini düşünür. Carastathis bu ve benzeri eleştirilere cevap aramaktadır. Ona göre koalisyonlar olarak kimlikleri yeniden kavramlaştırmanın ne anlam ifade ettiği üzerinde daha fazla durmak gerekir. Carathasis, koalisyon politikalarını kendi arasında iki şekilde modellenebileceğini ileri sürer. İlki koalisyonu oluşturan gruplarının sabitliğini ve kolektif kimliklerin homojenliğini öngören farklı gruplar arasındaki koalisyonlarken, ikincisi kesişimsellikle birlikte bu grupların her birinin heterojenliğini tanımak ve koalisyon alanı olarak yeniden kavramlaştırmaktır. Kimlik kategorileri, ancak ve ancak ikincisinde olduğu gibi koalisyon olarak kavramsallaştırılabildiğinde kimliğin kendisi politik örgütlenme için faydalı bir temel olabilir.¹¹²

¹¹² Carasthasis'in kesişimselliğin baskın anlayışına karşı dile getirdiği en önemli iki eleştirisi ise bazı istisnalar dışında özcü kategorileri kullanmada nispeten eleştirel olmaması ve ampirik araştırmalarda kategorilerin oluşturulma ve sürdürülme süreçlerine gönderme yapmadan bağımsız değişkenler olarak tanımlanması ve işletimselleştirilmesidir (operationalization) Bkz.: Anna Carastathis, "Identity categories as potential coalitions", **Signs: Journal of Women in Culture and Society**, 38.4, 2013, s.941-965.

SONUÇ

Çalışmanın giriş bölümünde, kimlik kavramı kendini tanımlayan kendilik, kimlik politikaları ise bu tanımlama sürecine dolaylı yoldan etki eden politik-stratejiler bütünü olarak ele alınmıştı. Daha sonra ikilik, tanınma ve koalisyon olarak üçe ayrılan kimlik politikalarının her birinin politik-stratejilerini şekillendirdiği teorik temelleri sorgulandı. Kimliklerin varoluşlarına dair görüşleri açığa çıkartmak için farklı kimlik politikalarına eşzamanlı olarak şu soru yöneltilebilir: bir kendilik kendini “nasıl” tanımlamaktadır? İkilik politikaları kimliklerin ikili karşıtlık ilkesiyle, tanınma politikaları başka bir özbilinçle ve koalisyon politikaları ise sabitlenemeyen daimî bir oluşla açıklar. İkinci olarak farklı kimlik politikaları var olan kimliklerin (kendini bir şekilde tanımlamış olan kendiliğin) ne şekilde bilinebileceğine yönelik görüşlerde ayrışırlar. Bir kimliğin bilgisine ulaşabilmek için bir yapı içerisinde kurulan karşıtlık ilişkisine mi, tanınma mücadelesini içeren bir diyalektik sürece mi odaklanılması gerektiği yoksa kimliklere ait bilgilerin sürekli inşa halinde mi kabul edileceği sırasıyla ikilik, tanınma ve koalisyon politikalarının epistemolojik kabulleriyle ilgilidir. Son problem varoluşu ve nasıl bilinebileceği hakkında farklı görüşler ileri sürülen kimliklerin kendi aralarındaki ilişkilerin ne şekilde olması gerektiğine yöneliktir. Burası, kimlik politikalarının kişiler üzerindeki etkilerini en yoğun şekilde hissettirdiği fakat aynı zamanda en muğlak ve tartışmalı alandır. Kimlik politikaları en başta belirtildiği gibi, bu çalışma açısından ne tam anlamıyla bir iktidar mekanizması ne de basitçe özgürlük, eşitlik ve adalet doktrinleridir. Daha ziyade sürekli olarak öznel arası iktidar ilişkilerinin biçimlendirilmeye çalışıldığı politik-stratejiler bütünüdür.

İlk olarak genellikle altında yatan kurgusal epistemolojik temelin gizlenmesiyle varlığını ve hakimiyetini koruyan ikilik politikaları incelendi. Cinsiyet ve ırk örneklerinde görüldüğü üzere belirli bilgi rejimleri bu kurguda başaktörler konumundadır. Jacques Derrida, ikili karşıtlıkların problemleştirilmesi için ikili öğeler arasında yalnızca karşıtlıklar değil fakat şiddet içeren kurgu hiyerarşiler bulunduğunu vurgulamıştı. Derrida tarafından ortaya konulan yapıbozumculuk, ikili karşıtlıklardaki hiyerarşiyi sürekli olarak altüst etmeye çalışmakla üstesinden gelmeye çalışır. Fakat

yapıbozumculuktaki en temel problem, iki öge arasındaki asimetrik güç ilişkisini ve ikiliği neredeyse özdeş kılabilen bir anlayış içinde hareket etmesidir. Hiyerarşinin kendisi altüst edilecek ve böylelikle ikiliği belirleyen sınır belirsizleştirilince hem hiyerarşinin kendisi hem de ikilik “bir süre için” de olsa nötralizasyona uğrayacaktır. Derrida’da yapıbozum pratiği bu anlamda, cezaya çarptırılmış bir Sisifos bilincini akla getirir. Bu şiddet içeren hiyerarşiden kaçınılmak isteniyorsa bitmez tükenmez, sonu gelmeyen bir süreçte eninde sonunda kendisini yeniden inşa edebildiği düşünülen ikili karşıtlıkların sürekli olarak yapıbozuma uğratılması gerekir. Bir sonraki başlıkta ele alınan tanınma politikaları ise baskı, ayrımcılık ve maduniyet gibi problemlere ve bu problemlere çözüm üretebilmek için tahrip edilen belirli gruplara odaklanır. Tanınma politikaları, en basit ifadeyle, tüm grupları eşit aralıkta yatay bir eksen üzerinde görünür kılmaya çalışmaktadır. Bu şekilde baskı ve ayrımcılığa uğrayan, yanlış şekilde tanınan ya da hiçbir şekilde tanınmayan kimliklerin, tanınan ve eşit imtiyazlara nispeten daha yakın kimliklerle aralarındaki kopukluk ve eşitsizlik ortadan kaldırılmış olacaktır. Fakat tanınma politikalarındaki en temel problem ise, köle-efendi diyalektiğindeki ikili karşıtlığa temelden bağlı kalmasıyla, problemlerine çözüm aradığı ikilik politikalarını taklit eder gibi görünmesidir. Ayrıca, tanınmayan ya da yanlış tanınan grubun, hangi tarihsel koşullarda ve ilişkilerde bir söylem nesnesine dönüştürüldükleri probleminden daha çok, grupların aralarındaki farklılıklar vurgulanarak ve net bir şekilde ayrıştırılarak -Nancy Fraser’ın sözü geçen “statü modeli”ni ayırmak gerekir- yalnızca mevcut, açığa çıkmış ya da bilinebilen tahribatları gözlemleyebilmeye ve çözüm bulmaya odaklanılır. Koalisyon politikaları ise geleneksel olana karşı en etkili politik pratiğin odağında özelleştirilmiş “aynılık” değil fakat kurgu-yapı farklılıkları içeren “birlik” olması gerektiği yönünde bir temel varsayımla hareket eder. Bu varsayımın geçerliliği kabul edilse dahi, bu birliğin “farklılıklara rağmen” mi, “farklılıkları korumak için” mi, yoksa onları “denatüre ederek” mi oluşturulacağı yönünde önemli bir görüş ayrılığı vardır.

Bu çalışma kimlik politikalarını yeniden düşünebilmek için kesişimsellik kavramını merkeze alır. Kesişimsellik kavramının tarihsel, politik ve toplumsal arka planını verilirken Marksizm ve feminizm gibi eleştirel düşünce akımlarının birbirlerine yönelik eleştirilerini ve özellikle feminizmin kendi içindeki siyah

feminizm eleştirisine değinildi. Feminizmin, tıpkı Marksizmin toplumsal sınıf kategorisi ile ilişkisi gibi, yalnızca toplumsal cinsiyet kategorisi üzerinden kadın kimliğinin konumuna dair getirdiği yorumlar, bu kategorinin özneler arası asimetrik iktidar ilişkilerinin inşasında en temel ve belirleyici dinamik olduğu yönünde bir kabule sebebiyet vermiştir. Dahası, siyah feminizmin kadın öznenin yalnızca batılı, beyaz, orta sınıf ve heteroseksüel olarak homojenleştirilmesinin sonucu olarak öteki kadınların feminizme yabancılaştırıldığına getirdiği eleştirinin ardından “evrensel kadın kimliği” ve “kadınlık deneyimi” gibi ifadelerin herhangi bir anlam ifade edip etmediği sorgulanmaya başlamıştır. Bu eleştiri ilk olarak toplumsal cinsiyet kategorisi üzerinden feminizme yöneltilmiş olsa dahi diğer kategoriler ve eleştirel düşünce akımları için de geçerlidir. Bu gelişmelerle birlikte eşzamanlı olarak “maduniyet” tartışmaları da bu eleştirilerin şekillenmesinde birincil rol oynamıştır. Bu aşamadan sonra ötekiler, kendi problemlerinin ve öznel deneyimlerinin açığa çıkartılmasını beklemeyecek ve kendileriyle ortak deneyime sahip olmayan batılı beyaz entelektüellerin söz-merkezciliğine teslim olmayacaklardı. Bu kırılmaların en somut ve ciddi pratiği siyah kadınlar tarafından kurulan Combahee River Collective ve onların 1977 tarihli bildirisinde net bir şekilde gözlemlenebilmektedir. Bildiri özetle kapitalizm, patriyarka, ırkçılık ve heteroseksizm gibi toplumdaki farklı ve ilişkili baskı sistemlerinin özneler üzerinde eşzamanlı olarak nasıl işlediği, bunların kimlik politikalarıyla ilişkisi ve sonuç olarak siyah kadınların öznel deneyimlerinin özellikle erkek merkezli eleştirel ırk teorileri ve beyaz merkezli feminizm tarafından nasıl görmezden gelindiği üzerinedir.

Kesişimsellik, Combahee River Collective düşünürlerinin eleştirilerinden çok farklı bir eleştiri getirmemiştir. Fakat Crenshaw tarafından 1989 tarihinde yayınlanan bir makalede kullanılan bu kavramla birlikte yukarıdaki eleştiriler akademik ve hukuki düzlemlerde tartışılmaya başlanmıştır. Crenshaw, siyah kadınlara yönelik ayrımcılık, aile içi şiddet ve tecavüz vakalarının ırkçılık ya da cinsiyetçilik gibi iki ayrı eşitsizlik biçiminden kaynaklı olarak anlaşılamayacağını ve fakat bu eşitsizlik biçimlerinin kesişmesini göz ardı ederek anlamaya çalışmanın marjinalleştirilmiş grupların yapısal, politik ve temsili kesişme noktalarındaki görünürlüğü olumsuz yönde etkileyeceğini iddia etmiştir. İlk olarak, problemin çözümü birtakım kategorilerin birbirleriyle basitçe

eklemlenerek marjinalleştirilmiş gruplar arasında öncelik ilişkisi ve hiyerarşi belirleyerek bertaraf edilecek kadar basit değildi. Kesişimsellik literatüründe “baskı olimpiyatları” olarak geçen kinayeli kavram, ayrımcılığa ve baskıya uğrayan çeşitli grupların eşitlik ve adalet talepleri arasındaki rekabeti için kullanılır. İkinci olarak, kesişimsellik kavramıyla birlikte dile getirilen problemler Amerika Birleşik Devletleri hukukuna özgü değildir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 14. maddesi ve Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın 10. maddesinde de ayrımcılık biçimleri birbirlerinden ayrıştırılmış ve sınırlandırılmış kategoriler içerir. Ayrıca yalnızca mahkemeler değil birer söylem arenası olarak birçok merkezi kurumda aynı problemler gözlemlenebilmektedir. Son olarak kesişimsellik başlangıçta özellikle “üçlü baskı” olarak da adlandırılan toplumsal cinsiyet, ırk ve sınıf kategorileri arasındaki etkileşime yoğunluk gösterse de günümüzde böyle bir sınırlama söz konusu değildir.

Kesişimsellik kavramına yöneltilen ve üzerinde durulması gereken iki önemli eleştiri vardır. Ancak bu eleştiriler kavramın açığa çıkarmak istediği problemin kendisine değil fakat bu problemin açıklarını kapatmaya yöneliktir. İlk eleştiri, kesişimselliğin yalnızca marjinalleştirilmiş öznelerin maduniyet, ayrımcılık ve baskılanma gibi “olumsuz” deneyimlerine odaklandığı ve bunun sonucu olarak imtiyazları ve kesişimsel tahakkümün yapılarını görmezden geldiği yönündedir. Bu eleştirideki kilit kavram Crenshaw ile yakın dönemlerde çalışmalarını sürdüren Elisabeth Fiorenza’ya ait “kiyerarki” kavramıdır. Fiorenza çalışmasında Antik Yunan’ı örnek olarak gösterir ve bu dönemin patriyarkal demokrasisinin yalnızca “eril” olmadığını göstermeye çalışır. Fiorenza’ya göre kişi ile iktidar arasında toplumsal ya da biyolojik cinsiyet tek başına bir belirteç değildir. Özne ve “efendilik” arasında patriyarkayla iç içe geçmiş ve gözden kaçırılmaması gereken başka birçok kesişen iktidar vektörü vardır. Bunların kesişimselliğini ifade eden kiyerarki, Fiorenza’nın ifadesiyle, tahakkümün statik olmayan ve farklı tarihsel bağlamlarda şekillenen karmaşık bir piramit sistemini ifade eder. Diğer bir eleştiri kesişimsellik literatüründe kendine geniş bir yer tutan kategoriler problemiyle ilgilidir. Bu problem, farklı toplumsal bağlamlarda ve tarihsel ilişkilerde inşa edilen ve birer kurgu-yapı olduğu düşünülen farklılık kategorilerinin kesişimsel analizlerde nasıl anlaşılacağı ve kullanacağıyla ilgilidir. Leslie McCall bu probleme farklı bir açıdan yaklaşarak,

kesişimselliğin asıl amacının kimliklerin ve toplumsal yaşamın indirgemecilikten karmaşıklığa doğru bir kavrayışı mümkün kılmak olduğunu dile getirmiştir. Bundan dolayı antikategorik, interkategorik ve intrakategorik olarak adlandırdığı farklı yaklaşımlar ancak kesişimsellik aracılığıyla açığa çıkartılmak istenen karmaşıklığın farklı metodolojileri olduğu anlamına gelir. Fakat özellikle Judith Butler'ın konuyla ilgili eleştirisi oldukça önemlidir. Butler çalışmalarında kimliğin birer yansıması olan ve birçok başka kategoriyle kesiştiğini düşündüğü toplumsal cinsiyet gibi kurucu kategorilerin belirsizliğini, sabitsizliğini, akışkanlığını ve tutarsızlığını göstermeye çalışır. Butler'ın kesişimselliğe eleştirisi, kültürel bir matris içinde ve belirli söylem alanlarında sürekli olarak idrak edilebilir düzeyde yeniden üretilen kimliğin problemleştirilmemesidir. Bunun yanı sıra basitçe kimliğin tabi olduğu kategorileri sıralarken hep sonunda “utanç verici” bir “vs.” bulundurularak, söz konusu öznenin her yönüyle kavramaya çalışılırken başarısızlığa teslim olunmasıdır. Yuval-Davis, Butler'a cevaben bazı kategorilerin belirli toplumlar ve tarihsel durumlarla ilişkili olarak belirli konumlandırmalar inşa etmede “daha önemli” olduğunu ve bunlar üzerinde durulması gerektiğini ileri sürer.

Kesişimsellik kavramıyla açığa çıkartılan problemle birlikte kimlik politikalarına yönelik yeni bir eleştirel okuma imkânı oluşmuştur. Son bölümde bu bağlamda ikilik, tanınma ve koalisyon politikalarının kavramsal araç gereçleriyle oluşturulan farklı stratejilerin eleştirileri sunulmuştu. Böylelikle farklılık kategorilerinin eşzamanlı olarak karşılıklı etkileşimini ifade eden kesişimsellik kavramı ile birlikte tek eksenli kimlik tabanlı politikalar yeniden düşünülmüştür. Öncelikle ikilik politikalarının ikili karşıtlıklar ilkesine karşı, kesişimselliğin çoklu karmaşıklıklar eleştirisi önemli bir ayrışmadır. Fakat ikilik politikaları ve kesişimsellik arasındaki asıl ayrışma, özellikle kesişimsellik kavramına zemin hazırlayan siyah feminizmle birlikte ikilikler üzerine kurulu anlatılara karşı başkaldırmadadır. Bundan dolayı, bir anlatıda anlatıcının anlatılan ve okuyucu arasındaki bir tür “mimesis” olarak yorumlanabilecek temsili ilişkiyi nasıl sağladığı ve bu sürecin kimlik edinimi arasındaki ilişki kilit nokta olarak ele alındı. Bu noktada McIntyre'ın kişilerin kimliğini bulduğu ya da miras aldığı toplulukların hikayesine gönderme yapması oldukça önemlidir. Fakat McIntyre'ın asıl önemli katkısı, kişilerin kendi yazarlığı ile

değil fakat daha çok hangi hikâyelerin bir parçası olarak gördüğüyle ilgilendiğine yönelik yorumudur. Foucault ise bugünün asıl felsefi meselesinin ne ya da kim olduğumuzu bulmak değil fakat “olduğumuz şeyi reddedebilmek” olduğu görüşündedir. Daha sonra siyah feminizmin homojenleştirilmiş kadın anlatısıyla arasında kurulan temsili ilişkiyi koparması, başka bir deyişle patriyarkanın olduğu kadar feminizmin ikili karşıtlığa dayanan kadın anlatısını reddetmesi vakası örneklem olarak kullanıldı.

Tanınma politikaları ve kesişimsellik eleştirileri arasındaki diyalog, tanınma mücadelesindeki tarafların kendi arasındaki iktidar ilişkilerinin maskelenmesi ve mücadele içerisindeki tarafların homojenleştirilmesi üzerinedir. Yuval-Davis’in bu eksenindeki tanınma politikaları eleştirisi, bu politikaların zayıf yönlerini kesişimsellikte giderilebileceği önerisiyle dile getirilir. Bunun için toplumsal gruplaşma ve bağlılık arasında ayrıca temsilciler ve heterojen üyeler arasındaki farklılıkları dikkatle ayırmak ve ardından çapraz politika olarak adlandırılan bir stratejiyi devreye sokmak gerekir. Bu stratejiye göre, farklı konumlardaki gruplar taktiksel olmayan ve sürdürülebilir ittifaklar kurmalıdır. Bu çalışmada MacKinnon’ın kadın ve Vitoria’nın yerli kimliğiyle birlikte evrensel insan hakları tartışması örneğinde olduğu gibi bir grubun homojenleştirilmesinin tanınma mücadelesindeki tarafların iktidar ilişkisini ve ardından yasayı nasıl biçimlendirdiğini anlamaya yönelik bir eleştiri getirilmiştir. Yasa, yasa koyucunun yasadaki özneyi nasıl homojenleştirdiğine bağlı olarak doğrudan biçimlenebilmektedir. Fakat buradaki asıl ilginç nokta, bu durumun yasa koyucunun aynı zamanda yasanın öznesi olduğu durumlarda da geçerliliğini koruduğudur.

Kimlik politikalarında grup içi farklılık problemine öncelik verdiklerinden dolayı koalisyon politikaları ve kesişimsellik arasında yakın bir ilişki mevcuttur. Bununla birlikte farklılıkların problemleştirilmesinde ve bununla bağlantılı olarak koalisyonların inşasında koalisyon politikalarına yönelik bir takım kesişimsellik eleştirilerine rastlamak da mümkündür. Hancock, Crenshaw ve Carastathis’in çalışmaları bağlamında sunulan bu eleştiriler, kimliklerin birer koalisyon alanları olarak kesişimsellik üzerinden nasıl yeniden kavramlaştırılabileceğine dair argümanlar

içerir. Bu düşünürler genel olarak kesişimsellik ve geleneksel kimlik politikaları arasındaki ilişkiye odaklanırlar. Üçünün de ortak noktası, bu politikaların benzer ortak deneyimlere dayandırıldığı düşünülen tikel kimlikler üzerinden yürütüldüğünü düşünmesidir. Kesişimsellik ise en temelde koalisyon politikalarıyla benzer şekilde grup içindeki deneyimlerin farklılığına vurgu yaparak dışlayıcı olarak nitelendirdiği bu politikalara karşı mesafesini korur. Fakat özellikle Hancock postyapısalcılığın ve Crenshaw ise postmodernizmin özcülük karşıtlığı düşüncesinin, kategorileri ve kimlikleri ortadan kaldırılması gerektiği görüşüne kesişimselliğin karşı çıktığını iddia ederler. Bunun yerine, kategoriler arasındaki eşzamanlı etkileşim vurgulanarak kimliklerin koalisyon alanları olarak yeniden kavramlaştırılması ve karmaşılaştırılması önerilir. Carastathis ise böyle bir kavramlaştırmanın ne anlam ifade ettiği üzerinde daha fazla durulması gerektiğini ve geleneksel koalisyon politikalarının sabit ve homojen olarak düşünülen farklı gruplar arasında değil fakat bu grupların her birinin heterojenliğini tanıyarak inşa edilmesine dikkat edilmesi gerektiğini dile getirir.

Sonuç olarak, toplumda farklı konumlandırma ve ilişkilendirmeler inşa eden farklılık kategorilerinin kesişimsel analizi, yalnızca aynı konumda bir araya getirilmeye çalışılan öznelerin özdeşliklerinin ya da evrenselliğinin sorgulamasıyla değil fakat aynı zamanda bu analizlerle birlikte öznelerarası karmaşık iktidar ilişkilerin de gün yüzüne çıkarılmasıyla ilişkilidir. Diğer yandan belirli bir kimliği odağa alan tek eksenli politik hareketler, asimetrik iktidar ilişkilerinin temelini oluşturan konumlandırmaların ve ilişkilendirmenin yeniden düzenlenmesi için bu ilişkilerin sürdürülmesinde ısrarcı olan antagonist ideolojilerin (cinsiyetçilik, ırkçılık, heteronormative veya türçülük gibi) karşısında kendi direniş noktalarını oluşturma çabası içindedirler. Kimlik temelli mücadelelerin ya da politikaların birbirinden bağımsız biyolojik cinsiyet, toplumsal cinsiyet, cinsel yönelim, etnisite, renk, engellilik, sınıf, vatandaşlık, din, kültür, eğitim, yaş ve “eklenebilecek diğer kategoriler” üzerinden anlaşılmasına getirilen kesişimsellik eleştirisi; bu farklılık kategorilerinin tarihsel, kültürel, politik ve ekonomik bir matris içinde etkileşimli olarak inşa edilmesinin kabulüyle birlikte tek eksenli kimlik politikalarına şüpheyi yaklaşıp. Bununla birlikte kesişimsellik, her biri birer bağımsız değişken olarak

toplumsal kategorilere tabi kılınan kimliklerin birbirleriyle sınırlı bir dizge içinde eklemelenmesi değil, bu kategorilerin eşzamanlılıklarının ve etkileşimlerinin ifşa edilmesidir. Ancak ve ancak bu bağlamda kesişimsellik kavramıyla birlikte, “ırksallaştırılmış cinsiyetler, cinsiyetleştirilmiş türler, türleştirilmiş ırklar, ırksallaştırılmış sınıflar, sınıflaştırılmış cinsellikler, cinselleştirilmiş ırklar...” gibi bir kategorinin onu dönüştüren ve kendisinin dönüştürdüğü çoklu, karmaşık ve eşzamanlı etkileşimlerden söz edilebilmektedir.

Günümüzde kimliğin politik rasyonelitenin yeni öznelere konumuna getirilmesi diğer disiplinlere nazaran felsefe açısından kritik bir öneme sahiptir. Bunun görünürdeki nedeni öznenin kendiliğine ve ona biçim veren politikalara dair söylemlerin uç noktalarda durmaksızın ve tükenmeksizin, üstelik giderek daha da radikalleşerek meyletmesiyle birlikte açığa çıkan kaygı durumudur. Ve fakat asıl neden muhtelif toplumsal kategoriler aracılığı ile kimliğe ve dolaylı yolan kendiliğe dair söylemlerin nihayetinde yol açtığı eylemin kendisine ilişkindir. “Kendini bilmek”, günümüzde felsefeden daha çok politikaya içkin gibi görünen bu eylem, kimlikler üzerinden kurgulanan temsili ilişkileri biçimlendiren kimlik politikacılarının retorik unsuru haline gelmiştir. Feminizm, Marksizm, LGBTİ+, çokkültürlülük, milliyetçilik ve daha birçok kimlik tabanlı politik hareketin dayandırıldığı teorik temellerin yeterince sorgulanmaması ve kimliğin ısrarla problemleştirilmemesi bu konuya eğilen politikacıların ortak tutucu tavrından ileri gelir. Diğer yandan politik rasyonelitenin bu yeni aktörlerini bilgilendirenlerin, onları harekete geçirenlerin ve yönlendirenlerin, toplumsal eşitsizliklerin kaynağından söz ederken yalnızca belirli bir iktidar ilişkisine işaret etmeleri, çoklu ve karmaşık ilişkiler eksenindeki çatışmaların ve ittifakların bizatihi kimliklendirme sürecine yön verdiğini gözden kaçırabilmeye neden olabilmektedir. Bu karmaşık toplumsal eşitsizlikleri anlamak ise ezen-ezilen, tahakküm-tabiiyet, güçlü-güçsüz, üstün-hakir veya seçkin-sıradan gibi ikili ve indirgemeci karşıtlıkları tek veya birkaç toplumsal kategorinin içine hapsetmekten çok daha fazlasını gerektirir. Bu noktada kesişimsellik, alacakaranlığın çökmeye yaklaşmasıyla birlikte Minerva’nın baykuşunun kanatlarını kıpırdatmaya başladığı yeni bir zaman dilimini simgelemektedir.

KAYNAKÇA

- Akal, Cemal Bali: **Modern Düşüncenin Doğuşu**, Ankara, Dost Kitabevi Yayınları, 1997.
- Arendt, Hannah: **Kötülüğün Sıradanlığı**, Çev. Özge Çelik, İstanbul, Metis Yayınları, 2012.
- Aristoteles: **Poetika**, Çev. İsmail Tunalı, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1998.
- Armstrong, Elizabeth: "Movements and Memory: The Making of the Stonewall A.; Crage, Suzanna M.: Myth," **American Sociological Review**, 71.5, 2006, s.724-751.
- Beauvoir, Simone de: **İkinci Cins I: Genç Kızlık Çağı**, Çev. Bertan Onaran, İstanbul, Payel Yayınevi, 1993.
- Bowleg, Lisa: "When Black + Lesbian + Woman $\neq$ Black Lesbian Woman: The Methodological Challenges of Qualitative and Quantitative Intersectionality Research," **Sex roles**, 59.5-6, 2008, s.312-325.
- Brah, Avtar; Phoenix, Ann: "Ain't I A woman? Revisiting intersectionality," **Journal of International Women's Studies**, 5.3, 2004, s.75-86.
- Butler, Judith: **Cinsiyet Belası: Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi**, Çev. Başak Ertür, İstanbul, Metis Yayınları, 2008.
- Carastathis, Anna: "Identity categories as potential coalitions," **Signs: Journal of Women in Culture and Society**, 38.4, 2013, s.941-965.
- Cliff, Tony: "İşçi Sınıfı ve Ezilenler," (Çevrimiçi), <https://marksist.org/icerik/Yazar/107/>, 15.05.2020.
- Collins, Patricia Hill: **Black Feminist Thought: Knowledge, Consciousness, and the Politics of Empowerment**, New York, Routledge, 2002.

- Combahee River Collective: "The Combahee River Collective Statement," (Çevrimiçi), <http://circuitous.org/scraps/combahee.html>, 01.03.2020.
- Costin, Gertrude-E.; Hearing, Vincent: "Human Skin Pigmentation: Melanocytes Modulate Skin Color in Response to Stress," **The FASEB Journal**, 21.04.2007, s.976-994.
- Coulthard, Glen S.: "Subjects of Empire: Indigenous Peoples and the 'Politics of Recognition' in Canada," **Contemporary Political Theory**, 6.4, 2007, s.437-460.
- Council of Europe: "European Convention on Human Rights," (Çevrimiçi), https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf, 25.03.2020.
- Crenshaw, Kimberle: "Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics," **University of Chicago Legal Forum**, 1989, s.139-167.
- Crenshaw, Kimberle: "Mapping the Margins: Intersectionality, Identity Politics, and Violence Against Women of Color," **Stanford Law Review**, 43, No.6, 1991, s.1241-1299.
- Crenshaw, Kimberle: "Why Intersectionality Can't Wait," **The Washington Post**, 24.09.2015, (Çevrimiçi), <https://www.washingtonpost.com/news/in-theory/wp/2015/09/24/why-intersectionality-cant-wait>, 15.04.2020.
- Cultural Survival Quarterly: The State Of The Nation: Indigenous Nations Struggle to Be Heard Over The Din Of State Policies, Aralık 1991, (Çevrimiçi), <https://www.culturalsurvival.org/publications/cultural-survival-quarterly/state-nation-indigenous-nations-struggle-be-heard-over-din>, 27.12.2019.

- Darity, William A. Jr.: "Coalition," **International Encyclopedia of the Social Sciences**, Vol. 1, 2nd ed, Detroit: Macmillan Reference USA, 2008, s.586-587.
- Davis, Angela;
Martinez, Elizabeth: "Coalition Building Among People of Color," (Çevrimiçi),
<https://culturalstudies.ucsc.edu/inscriptions/volume-7/angela-y-davis-elizabeth-martinez>, 20.03.2020.
- Davis, Kathy: "Intersectionality as Buzzword: A Sociology of Science Perspective on What Makes a Feminist Theory Successful," **Feminist Theory**, 9.1, 2008, s.67-85.
- Davis, Murray S.: "That's interesting! Towards a Phenomenology of Sociology and a Sociology of Phenomenology," **Philosophy of the Social Sciences**, 1.2, 1971, s.309-344.
- Derrida, Jacques: **Positions**, Trans. Alan Bass, University of Chicago Press, 1981.
- Doytcheva, Milena: **Çokkültürlülük**, Çev. Tuba Akıncılar-Onmuş, İstanbul, İletişim Yayınları, 2009.
- Fanon, Frantz: **Siyah Deri, Beyaz Maskeler**, Çev. Mustafa Haksöz, İstanbul, Sosyalist Yayınlar, 1996.
- Fausto-Sterling, Anne: "The Five Sexes: Why Male and Female are not Enough," **The Sciences**, 33.2, 1993, s.20-26.
- Fiorenza, Elisabeth
Schüssler: **But She Said: Feminist Practices of Biblical Interpretation**, Boston, Beacon Press, 1992.
- Fiorenza, Elisabeth
Schüssler: "Exploring the Intersections of Race, Gender, Status, and Ethnicity in Early Christian Studies," **Prejudice and Christian Beginnings**, Fortress Press, 2009, s.1-23.
- Fogarty, Edward A.: "Coalition," Encyclopædia Britannica, (Çevrimiçi),
<https://www.britannica.com/topic/coalition>, 20.01.2020.
- Foucault, Michel: **Bilginin Arkeolojisi**, Çev. Veli Urgan, İstanbul, Birey Yayıncılık, 1999.

- Foucault, Michel: **Özne ve iktidar**, Çev. Işık Ergüden-Osman Akınhay, İstanbul, Ayrıntı, 2005.
- Fraser, Nancy: "Heterosexism, Misrecognition and Capitalism," **New Left Review**, 228, 1998, s.140-149.
- Fraser, Nancy: Fraser, Nancy. "Recognition without ethics?", **The Culture of Toleration in Diverse Societies**, Manchester University Press, 2018, s.84-108.
- GLAAD: "Media Reference Guide - AP, Reuters & New York Times Style," (Çevrimiçi), <https://www.glaad.org/reference/style>, 29.12.2019.
- Graham, Sharyn: "Sulawesi's Fifth Gender," **Inside Indonesia**, 66, 2001.
- Hall, Stuart: "The Problem of Ideology-Marxism without Guarantees," **Journal of Communication Inquiry**, 10.2, 1986, s.28-44.
- Hancock, Ange-Marie: **Solidarity Politics for millennials: A Guide to Ending the Oppression Olympics**, New York, Palgrave Macmillan, 2011.
- Hancock, Ange-Marie: "When Multiplication Doesn't Equal Quick Addition: Examining Intersectionality as a Research Paradigm," **Perspectives on Politics**, 5.1, 2007, s.63-79.
- Haraway, Donna Jeanne: **Siborg Manifestosu: Geç Yirminci Yüzyılda Bilim, Teknoloji ve Sosyalist-Feminizm**, Çev. Osman Akınhay, İstanbul, Agora Kitaplığı, 2006.
- Hartman, Heidi: **Marksizmle Feminizmin Mutsuz Evliliği**, Çev. Gülşad Aygen, İstanbul, Agora Kitaplığı, 2006.
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich: **Tinin Görüngübilimi**, Çev. Aziz Yardımlı, İstanbul, İdea Yayınları, 2011.
- Heyes, Cressida: "Identity Politics," The Stanford Encyclopedia of Philosophy, 23.03.2016, (Çevrimiçi), <https://plato.stanford.edu/entries/identity-politics>, 25.02.2020.

- Honneth, Axel: **The Struggle for Recognition: The Moral Grammar of Social Conflicts**, Mit Press, 1996.
- Horatius: **Satires Book I**, Ed. Emily Gowers, Cambridge University Press, 2012.
- Jagose, Annamarie; Genschel, Corinna: **Queer Theory**, Melbourne University Press, 1996.
- Joppke, Christian: "Multicultural Citizenship," **Handbook of Citizenship Studies**, 2002, s.245-258.
- Karan, Ulaş: "Anayasa Mahkemesi'nin Cemal Duğan Kararı: Ayrımcılığa Karşı Korumada Hiyerarşik Yaklaşım ve İspat Sorunu," **İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi**, 28 Aralık 2017, (Çevrimiçi) <https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/tr/bl-og/anayasa-mahkemesinin-cemal-dugan-karar-ayrmcilga-ka/>, 10.04.2020.
- Kessler, Suzanne J: "The medical construction of gender: Case management of intersexed infants," **Signs: Journal of Women in Culture and Society**, 16.1, 1990, s.3-26.
- MacIntyre, Alasdair: **Erdem Peşinde Ahlak Teorisi Üzerine Bir Çalışma**, Çev. Muttalip Özcan, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2001.
- MacKinnon, Catharine A.: **Are Women Human?**, Harvard University Press, 2007.
- Marks, Jonathan: "History of Scientific Racism," **Encyclopedia of Race and Racism**, Volume 3, 2008, s.1-16.
- Marx, Karl: **Kapital**, Çev. Alaattin Bilgi, İstanbul, Eriş Yayınları, 2003.
- McCall, Leslie: "The Complexity of Intersectionality," **Signs: Journal of Women in Culture and Society**, 30.3, 2005, s.1771-1800.

- Miller, Arthur: "With Respect for Her Agony—but with Love," **Life**, 56.7, 1964, s.66.
- Nancy, Jean-Luc: **The Birth to Presence**, Stanford University Press, 1993.
- Nash, Jennifer C.: "Re-thinking Intersectionality," **Feminist Review**, 89.1, 2008, s.1-15.
- Parent, Mike C.; Deblaere, Cirleen; Moradi, Bonnie: "Approaches to Research on Intersectionality: Perspectives on Gender, LGBT, and Racial/Ethnic Identities," **Sex Roles**, 68.11-12, 2013, s.639-645.
- Phoenix, Ann: "Interrogating Intersectionality: Productive Ways of Theorising Multiple Positioning," **Kvinder, Køn & Forskning**, 2-3, 2006, s.21-30.
- Reagon, Bernice Johnson: "Coalition Politics: Turning the Century," **Home Girls: A Black Feminist Anthology**, Ed. Barbara Smith, New York, Kitchen Table: Women of Color Press, 1983, s.356-368.
- Riley, Denise: **‘Am I that Name?’: Feminism and the Category of ‘Women’ in History**, London, Macmillan Press, 1988.
- Ringmar, Erik: "Recognition and The Origins of International Society," **Global Discourse**, 4.4, 2014, s.446-458.
- Rydstrom, Helle; Hearn, Jeff: "Men, Masculinities and the Conundrum of ‘Gex’: An Interview with Jeff Hearn by Helle Rydstrom," **NORA-Nordic Journal of Feminist and Gender Research**, 25.2, 2017, s.141-159.
- Saussure, Ferdinand de: **Genel Dilbilim Dersleri**, Çev. Berke Vardar, İstanbul, Multilingual, 1998.
- Shields, Stephanie A.: "Gender: An Intersectionality Perspective," **Sex Roles**, 59.5-6, 2008, s.301-311.
- Smedley, Audrey; Smedley, Brian D: "Race as Biology is Fiction, Racism as a Social Problem is Real: Anthropological and Historical Perspectives on the Social Construction of Race," **American Psychologist**, 60.1, 2005, s.16.

- Song, Sarah: “Multiculturalism,” **Stanford Encyclopedia of Philosophy**, 20.01.2020, (Çevrimiçi), <https://plato.stanford.edu/entries/multiculturalism>, 17.02.2020.
- Spivak, Gayatri Chakravorty: "Explanation and Culture-Marginalia," **Humanities in Society**, 2.3, 1979, s.201-221.
- Spivak, Gayatri Chakravorty: “Can The Subaltern Speak?,” **Marxism and The Interpretation of Culture**, Ed. C. Nelson-L. Grossberg, Chicago, University of Illinois Press, 1998, s.271-313.
- Strauss, Claude-Lévi: **Yaban Düşünce**, Çev. Tahsin Yücel, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1994.
- Şenel, Alaeddin: **İrk ve İrkçilik Düşüncesi**, İstanbul, Merkez Yayıncılık, 2014.
- Taylor, Charles: “The Politics of Recognition,” **New Contexts of Canadian Criticism**, Ed. Ajay Heble-Donna Palmateer-J.R. Struthers, Toronto, Broadview Press, 1997, s.98-131.
- TBMM: “Türkiye Cumhuriyeti Anayasası,” (Çevrimiçi), https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2018.pdf, 25.03.2020.
- United Nations: “Member States,” (Çevrimiçi), <https://www.un.org/en/member-states>, 16.02.2020.
- United Nations: “The International Bill Of Human Rights,” (Çevrimiçi), <https://www.ohchr.org/Documents/Publications/Compilation1.1en.pdf>, 20.02.2020.
- Yuval-Davis, Nira: "Recognition, Intersectionality and Transversal Politics," **Recognition as Key for Reconciliation: Israel, Palestine, and Beyond**, Brill, 2017, s.157-167.
- Yuval-Davis, Nira: “Açılış Konuşması,” **Duvarları Yıkarak, Köprüleri Kurmak: Yeni Küresel Feminizmin Yükselişi ve**

İmkânları, Der. Nacide Berber, İstanbul, Heinrich Böll
Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği, 2018, s.7-22.

Wolf, Sherry: **Cinsellik ve Sosyalizm: LGBT Özgürleşmesinin
Tarihi, Politikası ve Teorisi**, Çev. Kıvanç Tanrıyar,
İstanbul, Sel, 2012.

